

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

MOŽNÉ SVETY Z POHĽADU
LOGICKEJ SÉMANTIKY
A ANALYTICKEJ FILOZOFIE

Eugen Andreanský

**MOŽNÉ SVETY Z POHĽADU LOGICKEJ
SÉMANTIKY A ANALYTICKEJ FILOZOFIE**

Eugen Andreanský

Košice 2010

MOŽNÉ SVETY Z POHLADU LOGICKEJ SÉMANTIKY A ANALYTICKEJ FILOZOFIE

Eugen Andreanský

Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ v Košiciach

Vedecký redaktor: prof. PhDr. Pavel Cmorej, CSc.

Recenzenti: prof. PhDr. Jozef Viceník, Csc.
doc. PhDr. Pavol Tholt, PhD.

© Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2010

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak reprodukovat' bez súhlasu majiteľov práv.

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedá autor

ISBN 978-80-7097-837-5 (tlačená verzia publikácie)

EAN 9788070978375

ISBN 978-80-8152-106-5 (e-publikácia)

OBSAH

PREDSLOV	5
ÚVOD	7
1. HISTORICKÝ NÁČRT	11
2. POSIBILIZMUS	33
2.1. Posibilizmus kontra aktualizmus	33
2.2. Posibilizmus Davida Lewisa	37
3. AKTUALIZMUS	71
3.1. Problémy aktualizmu	71
3.2. Aktualizmus Alvina Plantingu	80
3.3. Aktualizmus Roberta M. Adamsa	97
3.4. Ďalšie podoby aktualizmu	107
3.5. Konštruktivizmus a konceptualizmus Nicholasa Reschera	116
3.6. Kombinatorizmus Davida M. Armstronga	125
4. NEŠTANDARDNÉ A NEMOŽNÉ SVETY	149
4.1. Alternatívne posuny od <i>ideálnych</i> opisov možných svetov	149
4.2. Fikčné svety v prostredí literárnej teórie a kritiky	156
4.3. Epistemické možné svety Jaaka Hintikku	168
ZÁVER	188
ZOZNAM POUŽITÝCH SYMBOLOV	190
LITERATÚRA	191

PREDSLOV

Pojem možných svetov sa približne od 60. rokov 20. storočia pevne usídlil v prostredí logickej sémantiky, filozofickej logiky a analytickej filozofie. Už samotný fakt, že ide o pojem, ktorého teoretický dosah a metodologická užitočnosť presiahli užšie vymedzený sémantický rámec, stojí za sústrednú pozornosť. To bolo aj hlavným motívom pre napísanie tejto práce, ktorej zámerom je poodhaliť zákulisie používania takých konceptuálnych nástrojov, ktoré v sebe zahŕňajú hovorenie o možných svetoch ako svoju neoddeliteľnú časť. Hlavný dôraz je postavený na preskúmanie procesu postupného zavádzania pojmu možných svetov, ako aj na analýzu diskusií o charaktere, štruktúre a celkovom postavení možných svetov z hľadiska širšieho pojmového kontextu.

V priebehu posledných desiatich rokov sa objavilo viacero slovenských a českých prekladov prác, ktoré v rozličnej miere súvisia s problematikou rozvíjanou v tejto monografii. Ide o knihy či štúdie, ktoré zohrali kľúčovú úlohu pri rozvoji logickej sémantiky, modálnej logiky a analytickej filozofie. Chcem na tomto mieste spomenúť aspoň tie najdôležitejšie, za ktoré považujem predovšetkým nasledovné knihy: Kripke, S.: *Pomenovanie a nevyhnutnosť*¹, Carnap, R.: *Význam a nevyhnutnosť*² a Quine, W. V. O.: *Z logického hľadiska*³. Aj keď spomínané práce otvárajú mnohé problémy, ktoré častokrát priamo nesúvisia s možnými svetmi, predstavujú dobrý vstup pre uchopenie tém, ktoré sa možných svetov bytostne dotýkajú. Okrem uvedených prác Kripkeho, Carnapa a Quina je slovenskému a českému

---

¹ KRIPKE, S.: *Pomenovanie a nevyhnutnosť*. Prel. A. Riška. Bratislava: Kalligram 2002.

² CARNAP, R.: *Význam a nevyhnutnosť*. Prel. R. Cedzo. Bratislava: Kalligram 2005.

³ QUINE, W. V. O.: *Z logického hľadiska*. Prel. R. Cedzo. Bratislava: Kalligram 2005.

čitateľovi k dispozícii preklad kapitoly nachádzajúcej sa v úvode do metafyziky od M. J. Louxa, ktorá je kvalitným vstupom do skúmania povahy modalít a možných svetov¹. Významným obohatením odbornej literatúry, ktorá sa venuje problematike modalít, bolo tiež vydanie zborníka prác s názvom *Možnosť, skutočnosť, nutnosť*.

Samozrejme, zoznam slovenských a českých pôvodných prác, resp. prekladov, v ktorých je tematika možných svetov aspoň naznačená, nie je vyššie spomínanými titulmi vôbec vyčerpaný. Pre záujemcov o danú oblasť je tak vytvorený priestor pre podrobnejšie štúdium. Hlavným cieľom tejto monografie je daný priestor ďalej rozšíriť a prehĺbiť.

V Prešove, leto 2010

Eugen Andreanský

---

¹ Ide o text: LOUX, M. J.: *Nutné a možné*. Preł. P. Sousedík. In: *Studia Neoaristotelica*, r.1 (2004), č. 1–2, s. 124–147; r. 2 (2005), č.1, s. 83–97.

² KOLMAN, V. (ed.): *Možnosť, skutočnosť, nutnosť*. Praha: Filozofia 2005.

ÚVOD

„Optimista hovorí, že žijeme v najlepšom zo všetkých možných svetov a pesimista sa obáva, že je to pravda“

James Branch Cabell

„Ako povedal D. Hilbert, univerzum teórie množín je rajom pre matematikov. Rovnako tak logický priestor, rozsiahla oblasť posibilití, je rajom pre filozofov“

David Lewis

„Zaoberať sa modálnou logikou je ako jesť koláč zvnútra. Je to ako prežúvať sa k mäkkej možnosti a pretráviť ju do presného poznania vyvolávajúceho súhlas.“

Gunnar Olsson

Explicácie pojmu *možný svet* tvoria samozrejmu a takmer neoddeliteľnú súčasť úvah o povahe mnohých pojmov, a to predovšetkým v sémantike modálnych a intenzionálnych logík. Niet takmer kuvičích hlasov, ktoré by v tejto oblasti životaschopnosť a heuristickú funkciu *možných svetov* absolútne spochybňovali. Elegantným a pohodlným spôsobom tak môžeme charakterizovať napr. nevyhnutne pravdivé výroky ako výroky pravdivé vo všetkých možných svetoch a kontingentne pravdivé výroky ako pravdivé prinajmenšom v jednom možnom svete, ale nie vo všetkých.¹ Pri používaní tohto pojmu nemusíme ostať len na pôde tzv. aletických modalít – celkom vhodne môžeme podobným

---

¹ Okrem toho: kontrafaktálne pravdivé výroky sú pravdivé v nejakom možnom svete, ale nie v skutočnom svete atď.

spôsobom analyzovať niektoré propozičné postoje, pojmy temporálnej či deontickej logiky. Na neposlednom mieste musíme zvýrazniť úlohu pojmu možných svetov pri explikácii mnohých základných sémantických pojmov (propozícia a i.).

Sémantiku možných svetov možno uplatniť aj v rozličných oblastiach filozofie (epistemológia, metafyzika, metodológia, filozofia jazyka, filozofia mysle, estetika), ale aj v lingvistiky, či iných vedách.¹ Nad dôsledkami sémantiky možných svetov pre metodológiu a skúmanie empirických vied sa zamýšľal aj jeden z najvplyvnejších historikov a filozofov vedy T. S. Kuhn. Jeho závery sú však do veľkej miery kritické. Na viacerých príkladoch zvýrazňoval „prepletenosť slovníka a podstatných tvrdení vedeckej teórie, ktorá môže znemožňovať zmenu teórie bez súčasnej zmeny slovníka“². Pokúšal sa pritom zdôvodniť, že „takáto prepletenosť obmedzuje použiteľnosť koncepcie možných svetov na vývoj vedy“³. Pri zaujímaní kritického stanoviska však prirodzene nemusíme ostať len pri Kuhnom naznačenej otázke použiteľnosti pojmu možných svetov pri skúmaní histórie vedy. Ukazuje sa tu celá škála ďalších problémov.

Problémy filozofického druhu nastávajú najmä vtedy, keď sa pokúšame objasniť podobu a ontologický status možných svetov, vzťahy medzi nimi, postavenie skutočného sveta k (ostatným) možným svetom, či prípustnosť postulovania modálnych objektov, ktoré sa v našom, t. j. skutočnom svete nevyskytujú, teda reálne neexistujú. Z výhodného nástroja pre sémantický rozbor modalít sa teda môže stať, a aj sa skutočne stal, objekt mnohostrannej

---

¹ Veľké možnosti sémantiky možných svetov pre lingvistickú teóriu odhadla napr. už B. H. Parteeová v 70. rokoch 20. storočia (pozri: PARTEE, B. H.: *Possible Worlds Semantics and Linguistic Theory*. In: *The Monist*, July 1977, Volume 60, Number 3, s. 303-326).

² KUHN, T. S.: *Možné svety v dejinách vedy*. In: *Organon F*, roč. 4, , č. 4, 1997, s. 359.

³ Tamže.

filozofickej analýzy. Paleta názorov na možné svety je pomerne pestrá a mohli by sme ju opísať rôznymi spôsobmi (bez nároku na vyčerpávajúci opis). Za zmienku stojí napríklad problém, o akej mohutnej pluralite svetov je zmysuplné hovoriť, ako ďaleko môžeme ísť pri konštrukcii (resp. zmocňovaní sa) posibilití, aké alternatívy existujú ku skutočnému stavu vecí.

Aké možné svety sú teda možné? A aké sú nemožné, neprípustné alebo nerealizovateľné? Podľa toho, čo označíme za pravý zdroj plurality možných svetov, pristupujeme aj k špecifickým problémom sprevádzajúcim používanie pojmu možných svetov (napr. problém správneho spôsobu identifikovania jedného a toho istého individua v rozličných možných svetoch).

Táto monografia si kladie za cieľ kriticky zmapovať chápanie pojmu možných svetov. V historicky ladenej prvej kapitole opisuje formovanie sémantiky možných svetov, spolu s naznačením niektorých problémov, ktoré so sebou prináša, a ktoré prenikavým spôsobom odhaľoval predovšetkým W. V. O. Quine.

V ďalších dvoch kapitolách sa zameriava na modernejšie názory na povahu možných svetov, pričom hlavná pozornosť bude venovaná dichotómii medzi posibilistickým a aktualistickým prístupom k otázke modalít, popri ktorom je nevyhnutné posúdiť aj iné rozlíšenia (esencializmus – antiesencializmus, realizmus – redukcionizmus, príp. erzacizmus či fikcionalizmus, naturalizmus – nenaturalizmus a pod.). Zvýšená pozornosť bude venovaná koncepciám D. Lewisa, S. Kripkeho, A. Plantingu, R. M. Adamsa, N. Reschera a D. Armstronga.

Neštandardný prístup k problematike možných svetov je zachytený vo štvrtej kapitole. Táto kapitola je predovšetkým venovaná významnej koncepcii J. Hintikka, ktorá pracuje s pojmom epistemických možných svetov a dokumentuje príklon k modifikácii a relativizácii modálneho diskurzu. V závere sa pokúsim zhodnotiť diskusiu, ktorá sa dotýka problémov naznačených v tejto práci.

Upozorňujem, že zo strany čitateľa si viaceré pasáže knihy budú vyžadovať elementárnu znalosť výrokovej a predikátovej logiky, logickej sémantiky, prípadne tiež niektorých aspektov analytickej filozofie a filozofickej logiky. Celkovo je však možné základné myšlienky a informácie uvedené v texte uchopiť aj bez špeciálnejších znalostí.

1. HISTORICKÝ NÁČRT

Už v antickej a stredovekej filozofii a logike sa objavovali teórie, ktoré sa snažili objasniť povahu modálnych pojmov. Niektoré z týchto pokusov mali dokonca dosť blízko k základom sémantiky možných svetov. Medzi ne patria aj úvahy Dunsca Scota o možnosti a nemožnosti, hoci so samotným termínom *možný svet* ešte nenarábal. Jeho modálna teória patrí k tým stredovekým teóriám, ktoré používali model pojmu možnosti založenej na nekontradiktornosti. Všetky uskutočniteľné veci majú podľa neho zvláštny druh inteligibilného bytia v božom rozume. Božia myseľ obsahuje individuový pojem každej veci a tak každá vec má v nej možné bytie. Možnosti sú zoradené do tried podľa vzťahu komposibility (spolumožnosti, možnosti súčasnej existencie, spoločného uskutočnenia). Nemožnosť je potom nekomposibilita medzi možnými vecami, alebo stavmi vecí. Jedna z takýchto komposibilných množín je vybraná božou vôľou na to, aby bola uskutočnená.

To, čo je uskutočniteľné, však celkom nezávisí na božej existencii. Možnosti a nemožnosti sú nezávislé na tom, či vôbec niečo existuje. Boží rozum postihuje (nevyhnutne, nie ľubovoľne) iba to, čo môže byť myslené ako neprotirečivé. Logická možnosť tvorí *neexistujúci* predpoklad pre bytie nejakej veci. Kritériom toho, čo je možné, je to, či sa to dokáže neprotirečivo vyskytnúť, resp. byť uskutočnené, v jednom z alternatívnych stavov vecí. V oblasti možného sa teda nachádzajú mysliteľné individuá, ich vlastnosti a vzájomné vzťahy medzi nimi. Keďže mnoho vlastností sa vzájomne vylučuje, oblasť možného musí byť vhodne štruktúrovaná, aby sa predišlo kontradiktornosti. Stotožnenie scotistických oblastí možného s možnými svetmi by zrejme nepredstavovalo veľký problém.¹

---

¹ Podrobnejší výklad je možné nájsť v štúdiu: KNUUTTILA, S.: *Medieval Modal Theories and Modal Logic*. In: Gabbay, D. M. – Woods, J. (ed.):

Aj dôležitý problém totožnosti a identifikácie individuí v iných možných svetoch je vo filozofii Duns Scota zachytený. Nazdával sa, že jedno a to isté individuum sa môže vyskytovať vo viacerých alternatívnych stavoch vecí.¹ Inak povedané, individua nie sú tzv. svetovo-viazané (ako tomu bolo napr. v Leibnizovej koncepcii), ale predsa môžu mať v iných možných svetoch kvalitatívne odlišnosti oproti tomu, aké vlastnosti nesú v skutočnosti. Toto, spolu s rozlišovaním skutočnej existencie vecí a skutočnej neexistencie posibilití, Duns Scotove predstavy približuje k chápaniu možných svetov, ktoré neskôr dostalo názov *aktualizmus*.

Systematickejšie využívanie termínu *možný svet* má svoj pôvod u G. W. Leibniza. Obsah jeho poznámok o svetoch, ktoré Boh mohol stvoriť, nám len do istej miery naznačuje, ako ich Leibniz pravdepodobne chápal. Skutočný svet je v línii jeho uvažovania jednak ten svet, ktorý bol (nakoniec) stvorený a zároveň svet, ktorý je najlepší zo všetkých možných svetov. Kritériá dokonalosti sveta existujú mimo božej vôle (podobne ako u Duns Scota) a na ich nevyhnutnosti Boh nemôže nič zmeniť, podobne ako na nevyhnutnej pravdivosti matematických právd. Samotné logicky dané univerzum možností, nevyhnutností, resp. dokonalostí je nezávislé na spôsobe existencie Boha².

Dôležité je všimnúť si Leibnizov postup od plurality možných svetov k vyčleneniu skutočného sveta a nie od skutočného sveta ku konštrukcii jeho nezrealizovaných

---

Handbook of the History of Logic. Vol. 2. Mediaeval and Renaissance Logic. Amsterdam: Elsevier 2008, s. 505-578.

¹ Bližšie pozri: PARK, W.: *Toward a Scotistic Modal Metaphysics*. In: Paideia, Twentieth World Congress of Philosophy, Boston, Massachusetts, August 10-15, 1998. <http://www.bu.edu/wcp/Papers/Medi/MediPark.htm> (20.8.2010).

² RESCHER, N.: *Leibniz and the Evaluation of Possible Worlds*. In: Rescher, N.: *Studies in Modality*. Oxford: Blackwell 1974, s. 57.

alternatív. Takýto prístup neskôr dostal označenie *possibilizmus*.¹

Podľa niektorých interpretácií Leibniz do iných možných svetov nekládol individuá, ale individuové pojmy (nejde však o také isté individuové pojmy ako neskôr u Carnapa)². Možné svety u Leibniza by tak boli maximálnymi množinami vzájomne kompozibilných (spoluuskutočniteľných) úplných individuových pojmov (teda nie individuá). Úplný individuový pojem je maximálnou množinou nevylučujúcich sa jednoduchých atribútov. Existuje nekonečne veľa možných svetov a každý z nich obsahuje nekonečne veľa individuových pojmov (individuových konceptov), pričom každý individuový pojem patrí nanajvýš do jedného možného sveta. Individuové pojmy sú tzv. svetovo viazané, či uzamknuté. Každý označujúci singulárny termín (termín označujúci nanajvýš jedno individuum) je spojený s úplným individuovým pojmom. Ak A je singulárny termín a B označuje nejaký atribút, potom výrok „ A je B “ je pravdivý v možnom svete W vtedy a len vtedy, keď individuový pojem spojený s A patrí do W a obsahuje atribút vyjadrený prostredníctvom B . Ak individuový pojem spojený s A nepatrí do W , potom je daný výrok nepravdivý. Toto vyplýva z princípu, podľa ktorého to, čo neexistuje, nemá ani žiadne atribúty. Dokonca aj výrok „ A je A “, pokiaľ A je singulárny termín, je nepravdivý v tých možných svetoch, do ktorých nepatrí individuový pojem spojený s A . Podobne výrok o totožnosti „ A je B a B je A “ (skrátene: $A=B$) je pravdivý vo svete W vtedy a len vtedy, keď individuový pojem spojený s A je rovnaký s individuovým pojmom spojeným s B patrí do sveta W .

---

¹ Platí však, že nie každá possibilistická koncepcia možných svetov a možných individuá – na rozdiel od Leibniza – vyhradzuje skutočnému (aktuálnemu) svetu špeciálne miesto v absolútnom zmysle slova.

² Pozri napr.: MATES, B.: *Leibniz On Possible Worlds*. In: Frankfurt, H. G. (ed.): *Leibniz. A Collection of Critical Essays*. Garden City, New York: Anchor Books 1972, s. 335-364.

Prípady logických zákonov totožnosti a nerozlišiteľnosti totožných indivíduí potom platia len za podmienky, že singularne termíny v nich zastúpené sú skutočne označujúce, t.j. že v danom možnom svete sa nachádzajú príslušné indivíduové pojem; indivíduový pojem sa pritom nenachádza v každom možnom svete.

Zovšeobecňujúci výrok (generalizácia) je v možnom svete W pravdivý vtedy a len vtedy, keď všetky jeho prípady, v ktorých sa nachádzajú singularne termíny, sú pravdivé vo W , t.j. ak platí, že každý indivíduový pojem spojený s každým jednotlivým singularným termínom, patrí do sveta W . Výrok je nevyhnutne pravdivý vtedy a len vtedy, keď je pravdivý vo všetkých možných svetoch¹.

Zostáva teda Leibnizovou veľkou zásluhou, že „rozvinul základnú myšlienku sémantiky možných svetov pre interpretáciu modálnych operátorov“². V rámci podrobnejšieho skúmania Leibnizovho chápania pojmu možných svetov je v každom prípade potrebné načrtnúť hlbšie do logického a metafyzického pozadia jeho filozofie.³

Z logikov neskoršej doby sa otázkami súvisiacimi s problematikou možných svetov (okrem iných bádateľov) zaoberal aj Ch. S. Peirce. Nie je však vôbec jasné, čo mohol rozumieť pod pojmom *možný svet*, keďže ho explicitne ani nepoužíval. Zostáva tiež otvorené, ako by explikoval samotný pojem *svet*. V stati *Uniformita* hovorí špeciálne o probléme stupňa usporiadanosti plurality predmetov

---

¹ MATES, B.: *Leibniz On Possible Worlds*, s. 354-355.

² LENZEN, W.: *Leibniz' Logic*. In: Gabbay, D. M. – Woods, J. (ed.): *Handbook of the History of Logic. Vol. 3. The Rise of Modern Logic: From Leibniz to Frege*. Amsterdam: Elsevier 2004, s. 34.

³ Otázkou Leibnizovej filozofie a metafyziky sa v slovenskom filozofickom prostredí zaoberá napr. Peter Nezník. Pozri štúdiu: NEZNÍK, P.: *Heidegger, Kant, Leibniz alebo zápas o metafyziku*. In: Leško, V. – Plašienková, Z. (eds.): *Kant v kontextoch Husserlovej a Heideggerovej filozofie*. AFPh UŠ 4, Košice: UPJŠ 2009, s. 195–216; alebo tiež: NEZNÍK, P. – THOLT, P.: *G. W. Leibniz a doba obrazu sveta*. In: Sisáková, O. (ed.): *Veda vo filozofickej reflexii II*. AFPh UP 53/135. Prešov: FF PU 2001, s. 45–57.

a o spôsoboch ich rozlíšenia. V rámci Peircových úvah sa vyskytujú viaceré zásadné nejasnosti, ako napr. tá, či v skutočnosti nestotožňoval objekty (predmety) so súhrnom ich vlastností. Je potrebné si uvedomiť fakt, že vo vyššie spomínanej stati jeho primárnym cieľom bolo určiť možnosti uniformity, t. j. zákonitosti, či usporiadania sveta a nie úplne *zmapovať* samotný logický priestor (či dokonca priamo možné svety). Z niektorých Peircových tvrdení sa však dá usudzovať, že nezaznával ani podobne chápanú pluralitu svetov. Tvrdí, že: „tento svet nie je tak usporiadaný, ako by mohol byť, a napríklad ani nie natoľko, ako by mohol byť usporiadaný svet náhodnosti“¹. Taktiež uvádza: „V *akomkoľvek svete* (kurzíva E. A.) teda musí existovať zvláštna vlastnosť pre každú možnú skupinu predmetov“². Peirce sa pokúsil explikovať dokonalý svet náhodnosti, ktorý by mohol predstavovať ideálnu kombinatorickú mriežku pre vytváranie, či opis iných (možných) svetov. Ale v skutočnosti nepokračoval týmto smerom posudzovania mohutnosti logického priestoru. Zaujímavejšie na postulovaní ideálneho sveta náhodnosti je práve to, že sa ním demonštruje podstatná odlišnosť medzi logicky (či kombinatoricky) vymedzeným svetom a svetom epistemicko-deskriptívne stanoveným, čo čiastočne potvrdzuje aj Peircovo tvrdenie, že vlastnosti vecí treba chápať vo vzťahu k vnemom a aktívnym silám živých bytostí, pretože „ak nazeráme vlastnosti abstraktne, bez vhl'adu do ich relatívnej dôležitosti ... vo svete neexistuje žiadna možnosť vyššieho alebo nižšieho stupňa usporiadanosti, celý systém vzájomných vzťahov medzi odlišnými vlastnosťami je daný iba logicky“³. Z toho sa dá usudzovať, že pre Peirca by generátorom plurality (možných) svetov neboli logické, ale skôr epistemické modalít.

---

¹ PEIRCE, Ch. S.: *Uniformita*. Prel. D. Rukriglová. In: Míhina, F. – Višňovský, E. (eds.): *Malá antológia filozofie 20. storočia. Zväzok I.* Pragmatizmus. Bratislava: Iris 1998, s. 170.

² Tamže, s. 171.

³ Tamže, s. 172.

S rozvojom modernej logiky a analytickej filozofie v prvej polovici 20. storočia sa do centra pozornosti postupne dostávali aj ontologické otázky spojené s chápaním logického priestoru. Nakoniec sa ťažisko úvah – pod vplyvom osobností ako A. Tarski či R. Carnap – presunulo až k problému sémantiky, v rámci ktorej treba hľadať zdroj pokusov o inauguráciu možných svetov do prostredia modálneho a filozofického diskurzu.

Pre explikovanie pojmu *možný svet* u Carnapa, ako priekopníka logickej sémantiky, malo istý význam už Wittgensteinovo chápanie logického priestoru. Wittgenstein v tejto súvislosti používal predovšetkým pojem *stav vecí*. Podľa M. Schmidta¹, ktorý sa pokúsil zrekonštruovať Wittgensteinov obraz logického priestoru v *Logicko-filozofickom traktáte*, jeho kombinatoricky možné svety nemožno stotožniť s logicky možnými svetmi. V kombinatorických možných svetoch sa totiž neberú do úvahy niektoré základné princípy ontológie *Traktátu*. Keď máme univerzum predmetov (súhrn vecí, ktorý sám osebe ešte nie je svetom vo wittgensteinovskom poňatí) a množinu základných atribútov, môžeme kombinatoricky konštruovať rôzne stavy vecí, ktoré dohromady vytvárajú svet. Je potrebné pripomenúť, že Wittgenstein hovoril o konfiguráciách predmetov, a preto základné atribúty, ktoré môžu nadobúdať indivíduá (n -tice indivíduí) by mali byť viac ako jednoargumentové ($n \geq 2$). Sú označené predikátmi, ktoré signifikujú vzťahy, ale nie vlastnosti. Ak pre zjednodušenie uvažujeme s dvoma základnými atribútmi (P, Q) a s univerzom, ktoré obsahuje iba dve indivíduá (a, b), dostaneme osem základných stavov vecí, zachytených vo výrokoch: $P(a, a), P(a, b), P(b, a), P(b, b), Q(a, a), Q(a, b), Q(b, a)$ a $Q(b, b)$.

Tieto stavy vecí sú na sebe nezávislé. Môžu a nemusia nastať, a to aj nastať/nenastať všetky naraz. Súhrn stavov vecí tvorí (možný) svet. Ľubovoľné dva takéto možné svety

---

¹ SCHMIDT, M.: *Ku koncepcii možných svetov vo Wittgensteinovom Traktáte*. In: *Organon F*, roč. 5, č. 4, 1998, s. 346-353.

sa od seba odlišujú tým, že kým v jednom nejaký stav vecí nastáva, v druhom svete prinajmenšom ten istý stav vecí nenastáva, prípadne sa líšia o viac ako jeden (ne)nastávajúci stav vecí. Kombinatoricky daný počet všetkých možných distribúcií atribútov na individuá, t. j. počet všetkých možných kombinácií toho, ako nastáva/nenastáva 8 základných stavov vecí, alebo – ešte inak povedané – maximálny počet možných svetov, je potom 256.

Niektoré zo základných kombinatorických stavov vecí však (podľa Schmidta) protirečia ontológii *Traktátu* – výroky $P(a,a)$, $P(b,b)$, $Q(a,a)$, $Q(b,b)$ nezobrazujú stavy vecí, nie sú totiž výroky o konfiguráciách predmetov, ale len výroky o vzťahoch, ktoré majú predmety k sebe samým. Po ich redukcii ostávajú štyri základné stavy vecí a celkovo 16 možných svetov, alebo 16 logicky možných kombinácií nastávania/nenastávania distribúcií dvoch atribútov na dve usporiadané dvojice individuí (buď $\langle a, b \rangle$, alebo $\langle b, a \rangle$). Pri základných atribútoch (P a Q) treba navyše predpokladať, že sú navzájom nezávislé a výskyt jedného nijakým spôsobom neovplyvňuje výskyt druhého. Ďalej treba predpokladať aj to, že P a Q signifikujú symetrické vzťahy, aby tak umožnili súčasný výskyt stavov vecí $P(a,b)$ a $P(b,a)$, resp. $Q(a,b)$ a $Q(b,a)$ v niektorých možných svetoch. Pri nerešpektovaní týchto podmienok by sa počet možných svetov nevyhnutne ďalej zmenšil. Ku *kombinatoricky budovaným možným svetom* vychádzajúcim čiastočne z myšlienok *Traktátu* sa ešte vrátíme v tretej kapitole, a to v súvislosti s koncepciou D. M. Armstronga, v ktorej sa dokonca objavuje aj pojem *wittgensteinovský svet*.

Pre ďalší rozvoj úvah o modalitách v období medzi dvoma svetovými vojnami mala zásadný význam logická spisba C. I. Lewisa. Tá naštartovala trend konštrukcie formálnych systémov modálnej logiky, vytváraných na základe klasickej výrokovej a predikátovej logiky. Lewisovské systémy si však ešte museli chvíľu počkať na svoju uspokojivú sémantickú interpretáciu.

Carnap v prelomovej sémantickej práci *Význam a nevyhnutnosť*¹ – podobne ako Wittgenstein – ešte systematicky nepoužíval termín *možný svet*, aj keď ho okrajovo spomínal. Jeho zámerom bolo explikovať *nevyhnutnosť* a *analytickosť* prostredníctvom tzv. *L*-pojmov. Opiera sa pritom o pojmy *stavový opis* (resp. *opis stavu*) a *rozsah*. O opisoch stavu priamo hovorí: „[T]rieda výrokov v S_1 (S_1 je jeden z Carnapových sémantických jazykových systémov – pozn. E. A.), ktorá obsahuje pre každú atomárnu vetu buď túto vetu, alebo jej negáciu, ale nie obe súčasne, a neobsahuje žiadne iné vety, sa nazýva *stavový opis* S_1 , pretože očividne podáva úplný opis možného stavu univerza individuí vzhľadom na všetky vlastnosti a vzťahy vyjadrené predikátmi tohtosystému. Stavový opis teda reprezentuje Leibnizove možné svety, alebo Wittgensteinove možné stavy vecí“².

Atomárny výrok (napr. $P(a)$ alebo $Q(b,c)$) je pritom výrok, v ktorom je nejakej individuovej konštante (napr. a), resp. usporiadaným n -ticiam individuových konštánt (napr. $\langle b, c \rangle$), priradený nejaký jednoargumentový (napr. P), resp. viacargumentový (napr. Q) predikát. Stavový opis je teda podľa Carnapa maximálna konzistentná trieda výrokov a je určená množstvom všetkých konštánt v S_1 . *Sémantické pravidlá* S_1 zároveň určujú, na čo sa tieto konštanty vzťahujú, čo denotujú³. Trieda všetkých takých stavových opisov, v ktorých nejaký výrok platí, tvorí jeho rozsah, a ten je podmienený sémantickými pravidlami.

Výrok je *L*-pravdivý (logicky pravdivý) vtedy, keď je splnený (platí) v každom stavovom opise, resp. jeho rozsahom sú všetky stavové opisy. Pravdivosť *L*-pravdivých výrokov je ustanovená výlučne na základe sémantických pravidiel (v S_1), bez odkazu na mimojazykové fakty. Carnap na základe *L*-pravdivosti ďalej definuje *L*-nepravdivosť, *L*-

---

¹ CARNAP, R.: *Meaning and Necessity*. Chicago: The University of Chicago Press 1964.

² CARNAP, R.: *Význam a nevyhnutnosť*, s. 26.

³ Sémantické pravidlá obsahujú pravidlá označovania pre individuové konštanty a pravidlá označovania pre predikáty (Tamže, s. 19).

implikáciu, L -ekvivalenciu či L -určenosť a dostáva sa k slávnemu rozlíšeniu extenzií a intenzií rozličných typov jazykových výrazov.¹ Práve to malo zásadný význam pre ďalší rozvoj sémantiky.

Carnap už v práci *Význam a nevyhnutnosť* nepochybne smeroval k sémantike modálnej logiky. K jeho výrazným zásluhám patrí používanie pojmu *individuový pojem*. Pod individuovým pojmom (individuovým konceptom) sa skrýva funkcia f , ktorá každému stavovému opisu S priradzuje individuovú konštantu $f(S)$, Inak povedané, je to funkcia z možných svetov do individuí. Individuovým premenným sú priradzované hodnoty vo vzťahu k stavovým opisom. Priradenie je funkcia g , ktorá každému stavovému opisu a každej individuovej premennej x priradzuje individuovú konštantu $g(x, S)$. V takom prípade je $g(x, S)$ tzv. *hodnotovou extenziou* (*value extension*) x vo vzťahu ku g . Individuový pojem $((\lambda S)g(x, S))$, ktorý priradzuje každému stavovému opisu S hodnotovú extenziu x v S vo vzťahu ku g , je potom *hodnotovou intenziou* x vo vzťahu ku g .

Premennej môže byť v Carnapovom systéme priradená ako hodnotová extenzia, tak aj hodnotová intenzia. Sémantika výrokov s kvantifikátormi môže byť u Carnapa vysvetlená dvojako. Jedným z vysvetlení pripisovaných Carnapovi (napr. zo strany Quina) je, že kvantifikátory sa jednoducho vzťahujú na individuové pojmy.² V ďalšom prístupe príznačnom pre Carnapa, každý individuový term, vrátane premených, hrá dvojakú úlohu, určenú buď svojou extenziou, alebo svojou intenziou. V bežných extenzionálnych kontextoch sa kvantifikácia vzťahuje na bežné individuá, ale v intenzionálnych (modálnych) kontextoch sa vzťahuje na intenzie, t.j. individuové pojmy. To tiež umožňuje vysvetliť, prečo v Carnapovom systéme neplatí nasledovný

---

¹ Carnap pritom nadviazal na Fregeho pojmovú dvojicu *denotát-zmysel*.

² Neskôr (v 3. kapitole tejto práce) uvidíme, že táto možnosť sa vyskytuje v iných, v istom zmysle *transformovaných* podobách, napr. u A. Plantingu.

princíp nevyhnutnosti totožnosti (Carnap by namiesto symbolu operátora nevyhnutnosti „ $\Box$ “ použil jeho alternatívne označenie „ L° “):

$$(L=) \forall x \forall y (x=y \rightarrow \Box(x=y)),$$

Dva individuové pojmy, ktoré sú koextenzívne, t.j. ako funkcie dávajú to isté individuum v jednom stavovom opise, vôbec nemusia byť nevyhnutne koextenzívne, t.j. dávať to isté individuum vo všetkých stavových opisoch. Odvolávanie sa na individuové pojmy sa stalo vzorom pre riešenie problému tzv. kontingentných totožností; výrokov, ktoré síce hovoria o totožnosti objektov, ale nie sú nevyhnutne pravdivé¹.

Podobne sa dá uvažovať aj o neplatnosti princípu nevyhnutnosti netotožnosti:

$$(L\neq) \forall x \forall y (x \neq y \rightarrow \Box(x \neq y))$$

Dva individuové pojmy, ktoré nie sú koextenzívne v jednom stavovom opise, môžu byť koextenzívne v inom stavovom opise.

Pokiaľ ide o zákon nerozlišiteľnosti totožných individuí, ten platí len vo svojej obmedzenej podobe:

$$(I=_{\text{restr}}) \forall x \forall y [x=y \rightarrow (\varphi(x/z) \rightarrow \varphi(y/z))], \text{ za predpokladu, že propozícia neobsahuje žiaden výskyt } \Box \text{ (t.j. operátora nevyhnutnosti)}$$

Neobmedzene platí len modifikácia zákona nerozlišiteľnosti totožností:

$$(II=) \forall x \forall y [\Box(x=y) \rightarrow (\varphi(x/z) \rightarrow \varphi(y/z))]$$

Carnap však dostatočne nespracoval kritérium rozlíšenia medzi tými individuovými pojmami, ktoré vyčleňujú jedno a to isté individuum vo všetkých možných svetoch (v zmysle Kripkeho terminológie tzv. *rigidné pojmy* – viac o tom pojednáme v druhej kapitole) a tými, ktoré môžu v rôznych možných svetoch vyčleňovať rôzne individuá. To dávalo priestor pre konštrukciu paradoxov, ktoré boli obľúbeným Quinovým nástrojom na popieranie použiteľnosti sémanti-

¹ Pozri: GIBBARD, A.: *Contingent Identity*. In: Kim, J. – Sosa, E. (eds.): *Metaphysics. An Anthology*. Blackwell 1999, s. 108-110.

ky modálnej logiky s kvantifikátormi a ktoré si pripomenieme na inom mieste.

Carnapovské riešenie vymedzovania logického priestoru (t. j. stavových opisov) ako možnosti distribúcie atribútov na individuá, v súlade so sémantickými pravidlami daného jazyka, je klasickým a prehľadným spôsobom konštrukcie možných svetov¹. Niektorí autori, hlásiaci sa k realizmu v otázke existencie možných svetov, mu vytýkali prílišný lingvocentrizmus. Narážame tu totiž na problém obmedzenosti jazyka a ohraničenosti jeho slovníka. Možností usporiadania sveta, alternatív skutočného stavu vecí môže byť zrejme viac, ako je stavových opisov zachytiteľných v jazyku, ktorý sa navyše vyvíja. Táto pluralita možných svetov ostáva nezmenená, či už sa k nej spresňovaním a obohacovaním jazyka približujeme alebo ochudobňovaním vzdiaľujeme. Navyše, kým Wittgenstein hovorí o stavoch vecí, Carnap len o stavových opisoch (ako výhradne jazykových entitách), a aj keď naznačil reprezentatívnu funkciu stavových opisov vo vzťahu k možným svetom, resp. možným stavom vecí, nevykročil smerom k týmto sémantickým korelátom, neprekročil pomyselný sémantický Rubikon.

Podľa Hintikka bol Carnap prvým zvestovateľom novej epochy sémantiky možných svetov a hoci sa dostal extrémne blízko k základným myšlienkam sémantiky možných svetov, ešte ich nesformuloval dostatočne zreteľne². Nezohľadnil tzv. vzťah alternatívnosti (dosiahnuteľnosti, dostupnosti) medzi možnými svetmi, ktorý je jedným z hlavných pilierov významnej časti moderných sémantických teórií možných svetov a ktorý navyše spôsobuje posun od ideálnej logickej plurality posibilití smerom k relativizo-

---

¹ Pozri napr.: CMOREJ, P.: *Esencializmus versus antiesencializmus*. In: *Philosophica*, XXVI, UK Bratislava 1988, s. 166-171.

² HINTIKKA, J.: *Carnap's Heritage in Logical Semantics*. In: Hintikka, J. (ed.): *Rudolf Carnap, Logical Empiricist. Materials and Perspectives*. Dordrecht: D. Reidel 1975, s. 217-242;

vanejšej pluralite (konkrétne u Hintikku najmä epistemologicky fundovanej).

Kým Carnapa považujeme za významného priekopníka sémantiky modálnej logiky a ohlasovateľa éry pojmu *možných svetov*, Quina môžeme pokojne považovať za prvého nezmieriteľného – a v tomto zmysle azda neprekonateľného – kritika sémantiky modálnej logiky. Quine si právom získal povest' vyhláseného bojovníka proti všetkým neextenzionálnym (v rámci toho hlavne modálnym) logikám, ktoré podľa neho so sebou prinášajú mnoho paradoxov a v konečnom dôsledku sa stávajú nepoužiteľnými. Najväčšie problémy spôsobovala práve sémantická interpretácia modálnej logiky s kvantifikátormi (resp. predikátovej modálnej logiky).

Quine okrem iných nedostatkov vytýkal modálnym kontextom tzv. referenčnú nepriezračnosť, ktorá má svoj pôvod v nejasnosti kritérií totožnosti a odlišnosti objektov, na ktoré sa referuje v modálnych kontextoch a sám nebol ochotný prijať, resp. postulovať „podozrivé“ intenzionálne objekty, ktorých uznanie jednoznačne prispieva k rozpracovaniu sémantiky modálnej logiky s kvantifikátormi.¹ Dva výrazy sú referenčne nepriezračné, ak nemôžu byť navzájom nahradené podľa princípu *salva veritate*, t.j. bez toho, aby sa nezmenila pravdivosť výroku, v ktorom dochádza k ich nahradeniu. Pokiaľ ide o štandardnú (najjednoduchšiu) modálnu logiku s kvantifikátormi, naozaj so sebou prináša celý rad nejasností, často aj zásadného charakteru.

Quine ponúkol príklady, ktoré mali dokumentovať jednak paradoxnosť kvantifikácie v neextenzionálnych (referenčne „nepriezračných“) kontextoch, ako aj zlyhávanie princípu zameniteľnosti totožných individuí v týchto kontextoch.

---

¹ Quine tento názor podrobne rozoberal vo viacerých prácach, napr. už v: QUINE, W. V. O.: *Notes On Existence And Necessity*. In: *The Journal of Philosophy*. Vol. 40, 1943, s. 113-127, ako aj v štúdiu *Referencia a modalita*, ktorá je súčasťou výberu: QUINE, W. V. O.: *Z logického hľadiska*, s. 179-204.

Pripomeňme si slávny príklad výskytu tzv. referenčnej nepriezračnosti. Považujme za pravdivé nasledovné výroky (oproti originálu je tu zmenený spôsob ich očíslovania):

- (i) 9 je nevyhnutne väčšie ako 7
- (ii) Nevyhnutne, ak je život na Večernici, tak je život na Večernici

(iii) Je možné, že počet planét môže je menší ako 7¹

Ďalšie výroky sú zasa nepravdivé:

- (iv) Počet planét je nevyhnutne väčší ako 7
- (v) Nevyhnutne, ak je život na Večernici, tak je život na Zornici

(vi) Je možné, že 9 je menšie ako 7²

Dalej nech sú pravdivé aj nasledovné výroky o totožnosti:

- (vii) Počet planét = 9
- (viii) Večernica = Zornica³

Považujme za platný zákon nahradenia totožných indivíduí. Potom nahradením príslušných výrazov v (i) – (iii), dostaneme z pravdivých výrokov (i) – (iii) nepravdivé výroky (iv) – (vi).

Nemusíme ostat' iba pri príkladoch výrokov, v ktorých sa vyskytujú výhradne singulárne termíny. Iným spôsobom konštruovania paradoxov je aplikácia pravidla existenčného zovšeobecnenia. Z pravdivých (i), resp. (ii) potom dostaneme:

- (ix) $\exists x$ (x je nevyhnutne väčšie ako 7)
- (x) $\exists x$ (nevyhnutne, ak je život na Večernici, tak je život na x)⁴

Pri posudzovaní pravdivosti (ix) a (x) treba pozorne zvážiť to, o akých indivíduách sa v nich vlastne hovorí ako o existujúcich a aké vlastnosti sa im pripisujú. Pravdivé budú, ak sa nám podarí nájsť prinajmenšom jedno indiví-

---

¹ Pozri: QUINE, W. V. O.: *Z logického hľadiska*, s. 184.

² Tamže.

³ Tamže, s. 185

⁴ Tamže, s. 190.

duum, ktoré spĺňa podmienku (formu) uvedenú v dosahu kvantifikátora. Aké je *to* číslo, ktoré má nevyhnutne vlastnosť *byť väčším ako 7*? Podľa (i), z ktorého sme odvodili (ix), je ním číslo 9, t.j. počet planét, ale predpokladať to by bolo v rozpore s nepravdivosťou (iv). Podobne je to aj v prípade (x). Podľa (ii), z ktorého sme existenčným zovšeobecnením odvodili (x), je tou vecou –, ktorej existencia je potvrdzovaná v (x) – Večernica. Tá je podľa (viii) Zornicou, ale predpokladať to by bolo v rozpore s (v).

To, že nejaký objekt má nejakú vlastnosť nevyhnutne alebo kontingentne, nie je podľa Quina vlastnosťou samotného objektu, ale záleží to od spôsobu, akým sa na objekt referuje¹. Dané číslo, ktoré je väčšie ako 7, je možné vyčleniť prostredníctvom rôznych podmienok, z ktorých niektoré majú ako svoj nevyhnutný dôsledok „ $x > 7$ “, iné ho nemajú. Jedno a to isté číslo (9) je teda možné charakterizovať dvoma nasledujúcimi podmienkami:

$$(xi) \ x = \sqrt{x} + \sqrt{x} + \sqrt{x} \neq \sqrt{x}$$

(xii) Existuje presne x planét²

Len (xi) má však ako *nevyhnutný* dôsledok „ $x > 7$ “, pre (xii) to neplatí. To, že je nevyhnutne väčšie ako 7, nemá zmysel aplikovať na číslo x , nevyhnutnosť sa týka len spojenia medzi „ $x > 7$ “ a (xi)³.

K paradoxu sa dopracujeme vždy, keď sa usilujeme kvantifikovať premenné v modálnych kontextoch, v ktorých je reč o *de re* modálnostiach, t.j. ak ide o nevyhnutné vlastnosti predmetov. Jestvujú aj iné príklady, v ktorých podľa Quina pri pripisovaní nevyhnutnej (esenciálnej) vlastnosti danému individuu záleží na spôsobe referovania na dané individuum.⁴ Majme nasledovné výroky:

(xiii) Všetci matematici sú nevyhnutne rozumní, ale nie sú nevyhnutne dvojnohí.

¹ Tamže.

² Tamže, s. 192

³ Tamže.

⁴ Uvádzaný príklad je z: QUINE, W. V. O.: *Word and Object*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press. 1960, s. 199.

(xiv) Všetci cyklisti sú nevyhnutne dvojnohí, ale nie sú nevyhnutne rozumní.

Nech existuje individuum, nazvime ho ako „John“, také že:

(xv) John je zároveň matematik aj cyklista

Zo všeobecného výroku (xiii) podľa pravidla partikularizácie získame:

(xvi) John je nevyhnutne rozumný, ale nie je nevyhnutne dvojnohý.

Podobne aj z (xiv):

(xvii) John je nevyhnutne dvojnohý, ale nie je nevyhnutne rozumný.

Výroky (xvi) a (xvii) si zjavne protirečia.¹

Mohli by sme sa pokúsiť chápať operátor nevyhnutnosti „□“ ako metajazykový predikát „... je analyticky pravdivé“.² Majme potom pravdivé predpoklady:

(xviii) □(Zornica = Zornica)

(xix) Večernica = Zornica

(xx) ~□(Večernica = Zornica)

---

¹ Podľa Plantingu, ktorý sa hlási k esencializmu, v tomto argumente Quine nesprávne analyzoval uvedené modálne kontexty (Pozri: PLANTINGA, A.: *Modalities: Concepts and Distinctions*. In: Kim, J. – Sosa, E. (eds.): *Metaphysics. An Anthology*. Blackwell 1999, s. 135-148). Prvá časť konjunkcie v (xvii), t.j.:

(xvii*) John je nevyhnutne dvojnohý

vyplýva z prvého člena konjunkcie v (xiv):

(xiv*) Všetci cyklisti sú nevyhnutne dvojnohí

a druhého člena konjunkcie v (xv):

(xv*) John je cyklista.

Problematickým sa ukazuje najmä (xiv*). Môžeme totiž zvoliť buď jeho *de dicto* verziu

(xiv'a) Je nevyhnutné, že všetci cyklisti sú dvojnohí

alebo *de re* verziu:

(xiv'b) Každý cyklista má vlastnosť byť nevyhnutne dvojnohým.

Ak má argument platiť musí sa zobrať do úvahy (xiv'b). To je však podľa esencialistu Plantingu nesprávne čítanie (xiv*). Ak berieme do úvahy (xiv'a), potom (xvii*) nevyplýva z (xiv*) a (xv*) – argument je neplatný (PLANTINGA, A.: *Modalities: Concepts and Distinctions*, s. 146).

² Výrok „□φ“ je pravdivý vtedy a len vtedy, keď φ je analyticky pravdivý.

Zornica a *Večernica* teraz predstavujú vlastné mena, t.j. individuové konštanty. Veta (xviii) je analyticky pravdivá, a to ako prípad zákona totožnosti. Pravdivosť vety (xix) je daná samotnou skutočnosťou, t.j. tým, že *Zornica* a *Večernica* sú v skutočnosti jedným a tým istým objektom, a to planétou Venuša. Veta (xix) však nie je analyticky pravdivá, *Zornica* a *Večernica* sú dve odlišné mená, preto je pravdivá aj veta (xx). Z (viii) – (xx) za pomoci zákona totožnosti a pravidiel výrokovej logiky dostaneme:

(xxi) $\text{Večernica} = \text{Zornica} \wedge \sim \Box(\text{Večernica} = \text{Zornica})$

(xxii) $\text{Zornica} = \text{Zornica} \wedge \Box(\text{Zornica} = \text{Zornica})$

Na základe použitia pravidla existenčného zovšeobecnenia, tak z (xxi) a (xxii) ďalej dostaneme:

(xxiii) $\exists x (x = \text{Zornica} \wedge \sim \Box(x = \text{Zornica}))$

(xxiv) $\exists x (x = \text{Zornica} \wedge \Box(x = \text{Zornica}))$

Ak sa kvantifikátor a vzt'ah totožnosti naozaj vzt'ahuje na objekty, ktoré sú individuami, potom by sme (xxiii) a (xxiv) mali čítať nasledovne:

(xxiii') Existuje objekt x , ktorý je totožný so *Zornicou* a ktorý nie je nevyhnutne totožný so *Zornicou*

(xxiv') Existuje objekt x , ktorý je totožný so *Zornicou* a ktorý je nevyhnutne totožný so *Zornicou*

To znamená, že existuje jeden a ten istý objekt (*Zornica*), ktorý je a zároveň nie je nevyhnutne totožný so *Zornicou*, čo je prinajmenšom ťažko prijateľné.

Carnapovské riešenie podobných paradoxov spočíva vo vyššie spomínanom obmedzení univerzálnej platnosti zákona nerozlišiteľnosti totožností, ako aj v odvolaní sa na hodnotové intenzie, konkrétne na individuové pojmy. Konkrétne by sme mohli (xxiii) a (xxiv) interpretovať ako:

(xxiii'') Existuje individuový pojem x , ktorý v skutočnosti koinciduje s individuovým pojmom *Zornice*, ale nerobí tak na základe analytickej nevyhnutnosti

(xxiv'') Existuje individuový pojem x , ktorý nie len náhodou koinciduje s individuovým pojmom

Zornice, ale robí tak na základe analytickej nevyhnutnosti

Mená *Zornica* a *Včernica* zastupujú rozdielne, ale koextenzívne individuové pojmy (t.j. označujú ten istý objekt). Znak totožnosti je interpretovaný ako koextenzionalita medzi individuovými pojmami a kvantifikátory sa podobne tiež vzťahujú na individuové pojmy. Z (xxiii¹) a (xxiv¹) potom žiadne protirečenie nevyplýva. Nie všetky koextenzívne individuové pojmy sú nevyhnutne koextenzívne, t.j. to, že označujú to isté individuum, nie je nevyhnutné.

Pre intenzionálne entity typu individuových pojmov však nominalista Quine nenachádza žiadne miesto pod slnkom. Predstavujú totiž krajne podozrivý základ pre vybudovanie pochybnej a arbitrárnej idealistickej ontológie, položkám ktorej chýbajú jasné kritéria ich rozlíšenia. Vyzýval naopak analyzovať modálne pojmy pomocou nemodálnych. Jeho výzva skutočne podnietila aj viacero pokusov explikovať pojem možných svetov spôsobom jeho redukcie na iné pojmy.

Quine taktiež celkom sarkasticky v štúdiu *O tom, čo je* napádal pojem možného individua: „Vezmime si napríklad možného tučného a možného plešatého v tamtých dverách. Ide o toho istého možného muža alebo o dvoch odlišných mužov? Ako sa rozhodneme? Koľko možných mužov je v tamtých dverách? Sú tam možní skôr chudí ako tuční ľudia? Koľkí z nich sú si podobní? Robí z nich to, že sú si podobní, jedného muža? Nie sú žiadne *dve* veci rovnaké? Je to to isté, ako by sme povedali, že nie je možné, aby boli dve veci rovnaké? Alebo napokon je vôbec možné aplikovať pojem identity na neuskutočnené možnosti? V akom zmysle sa dá hovoriť o entitách, o ktorých sa nedá zmysluplne povedať, že sú identické samy so sebou a navzájom odlišné?“¹.

Problém zvláštnych neaktuálnych entít sa rozhodne dotýka modálnej logiky. Pre vybudovanie optimálnej sémanti-

---

¹ QUINE, W. V. O.: *Z logického hľadiska*, s. 16.

ky modálnej logiky napr. navrhol D. Scott oblasť individuí rozdeliť na skutočné, možné a virtuálne individuá¹. Otázkou je, ako sa teórie počítajúce s neskutočnými či neaktuálnymi individuami vysporadúvajú s quinovskou kritikou.

Ako Quine, tak aj raní priekopníci sémantiky možných svetov sa v 40. rokoch 20. stor. zaoberali hlavne pojmom logickej, resp. analytickej nevyhnutnosti a kontingentnosti. Až neskôr, hlavne pod vplyvom Kripkeho, sa na program dňa dostali aj metafyzické modalities. Z Quinovho pohľadu však ani *analytickosť*, resp. *synonymickosť* nie je o nič menej problematickým pojmom ako *nevyhnutnosť*, preto prípadné odvolávanie sa na ňu pri explikácii modálnych pojmov nemôže celú situáciu nijako definitívne vyriešiť, ako sme to už videli v príklade vybudovanom na predpokladoch (xviii), (xix) a (xx).

Jedinou možnosťou, ktorá by mohla zachrániť zmysluplnosť kvantifikácie v modálnych kontextoch, je podľa Quina stanovisko esencializmu. Ak predpokladáme, že objekty majú v súlade so svojou prirodzenosťou niektoré atribúty nevyhnutne (esenciálne) a iné nie, potom by ich nadobúdanie nebolo čisto záležitosťou metódy vyčlenenia daných individuí, bolo by nezávislé od spôsobu ich opísania. Vo vyššie spomínanom príklade by potom podmienka (ix) podstatne lepšie odhaľovala niečo ako „esenciu“ objektu oproti tomu, ako to robí (x). Bola by takpovediac vybranou podmienkou. (Aké kritérium výberu máme vlastne používať?) Quine pôvod doktríny esencializmu identifikoval u Aristotela. Ak sémantika modálnej logiky s kvantifikátormi vedie k aristotelovskému esencializmu,

---

¹ SCOTT, D.: *Sovety po modal'noj logike*. In: Smirnov, V. A.: *Semantika modal'nyh i intensional'nyh logik*. Moskva, Progress 1981, s. 282-284. Virtuálne individuá majú byť abstraktnými objektami a plniť podobnú funkciu, ako má pojem nekonečna v matematike, alebo nekonečne vzdialený bod v projektívnej geometrii. Samy osebe, na rozdiel od možných individuí, nemajú byť predmetom kvantifikácie (Tamže, s. 284).

„tým horšie pre modálnu logiku s kvantifikátormi“¹. Qui-
novo hodnotenie esencializmu je, zdá sa, príliš príkre, pre-
tože niektoré modernejšie esencialistické projekty sa predsa
len snažili reagovať na hodenú rukavicu a na základe critic-
kých výhrad sa pokúsili hlavnú doktrínu modifikovať, ako
sa o tom ešte v tejto práci presvedčíme.

Vývoj v rozpracovávaní sémantiky logiky s kvantifiká-
tormi však od čias vydania prvých Carnapových sémantic-
kých prác rýchlo pokročil. Za tvorcov modernej a sofisti-
kovanejšej verzie *sémantiky možných svetov* (nie všetci narábali
s týmto označením) sa všeobecne považujú S. Kanger, J.
Hintikka, A. Prior, S. Kripke, či R. Montague. Ich novátor-
ské práce z konca 50. a začiatku 60. rokov 20. storočia
zaznamenali obrovský ohlas a predstavovali veľký pokrok
pri konštruovaní a interpretácii modálnych a intenzionál-
nych logických systémov. Otvoril sa tak priestor pre ich
aplikáciu v najrozmanitejších oblastiach. Odstraňovali slabiny
prvotnej (najjednoduchšej) modálnej predikátovej
logiky, na ktoré neustále poukazoval predovšetkým Quine.
Dilema, pred ktorou logici a filozofi stáli, spočívala v tom,
že „mali buď prijať štandardnú teóriu kvantifikácie (s ob-
vyklými zákonmi partikularizácie, existenčného zovšeobec-
nenia a nerozlíšiteľnosti identít) a odmietnuť modálnu
logiku s kvantifikátormi, alebo prijať modálnu logiku s
kvantifikátormi, kde kvantifikátory sú interpretované ne-
štandardným spôsobom à la Carnap, ako vzťahujúce sa na
intenzionálne entity (individuové pojmy), skôr ako na pev-
né extenzionálne entity, ako to požadoval Quine“².

Kripke okrem iného zaviedol formálnosémantický po-
jem modelovej štruktúry $\langle G, K, R \rangle$, v ktorej K (intuitívne)
predstavuje množinu možných svetov, G – skutočný svet a

---

¹ QUINE, W. V. O.: *Z logického hľadiska*, s. 200.

² LINDSTRÖM, S.: *Quine's Interpretation Problem And The Early Development Of Possible Worlds Semantics*. In: Carlson – Sliwinski (eds.): *Omnium-gatherum. Philosophical Essays Dedicated to Jan Österberg on the occasion of his sixtieth birthday*, Uppsala Philosophical Studies 50, Uppsala University 2001, s. 202.

R – vzt'ah „byť možný vzhľadom k...“, resp. vzt'ah dostupnosti (alebo dosiahnuteľnosti či alternatívnosti) medzi možnými svetmi¹. Pre potreby sémantiky modálnej logiky s kvantifikátormi túto modelovú štruktúru obohatil o pojem funkcie ψ , pripisujúcej (každému) možnému svetu množinu $\psi(H)$ (kde $H \in K$) nazvanú ako univerzum možného sveta (t. j. H), čo je vlastne množina všetkých indivíduí existujúcich v možnom svete. Tieto množiny sa ako argumenty funkcie ψ líšia od sveta k svetu. S pomocou tejto pojmovej schémy Kripke ponúkol riešenia niektorých klasických paradoxov a iných problémov spätých s modálnou logikou, relatívne uspokojivo interpretoval známe modálnologické systémy, a tým zároveň legitimizoval možnosť uskutočňovania modálneho diskurzu formálnymi prostriedkami. Vonkoncom to neznamena, že sa jeho riešenia nepotýkajú so špecifickými problémami. Vrátime sa k nim však až neskôr, a to spolu s podrobnejším opisom niektorých vlastností Kripkeho sémantiky (hlavne v súvislosti s problémom tzv. aktualizmu).

To, že naznačená dilema nemusí byť záväzná a neprekonateľná, dokazuje sémanticko-filozofická koncepcia Hintikka. Podujal sa – obrazne povedané – preplávať medzi Scyllou neplatnosti niektorých štandardných princípov v modálnej logike a Charibdou neštandardnosti teórie kvantifikácie. Jeho riešenie je v istom zmysle kompromisné. Dovoľuje kvantifikátorom byť o pravých indivíduách a zároveň zabraňuje platnosti logických princípov, ako je princíp nerozlíšiteľnosti identít. Navrhuje tiež zamerať väčšiu pozornosť na epistemické modalities. Špeciálny prínos Hintikkovej koncepcie v rámci teórií neštandardných možných svetov podrobnejšie zvýraznime vo 4. kapitole.

* * *

---

¹ KRIPKE, S.: *Semantical Considerations on Modal Logic*. Acta Philosophica Fennica XVI, 1963, s. 84-85.

Sémantika možných svetov pre modálne a intenzionálne logiky vyvoláva vo filozofickej reflexii celú sériu naliehavých otázok: Aký je vlastne štatút samotných možných svetov a medzi nimi postavenie skutočného sveta? Sú možné také čisto možné indivíduá (tzv. *posibiliá*), ktoré v skutočnosti neexistujú, nie sú aktuálne? Ako presne funguje to, že vo výrokoch o rôznych možných svetoch hovoríme o jednom a tom istom indivíduu? A hovoríme v nich vôbec o jednom a tom istom indivíduu? Pri zodpovedávaní na dané otázky sa sformovali dva rámcové prístupy, ktoré štandardne nesú označenie *posibilizmus* a *aktualizmus*, hoci škála riešení daných problémov sa nevyčerpáva iba dvoma opačnými a vyhranenými pólmami.

Na tomto mieste je užitočné pripomenúť, že v ďalšom texte sa často bude vyskytovať termín *aktuálny* v kontextoch, kde by bežná jazyková intuícia očakávala skôr termín *skutočný*. Je však potrebné jasne odlíšiť vlastnosť aktuálnosti od vlastnosti čisto možného uskutočnenia, pričom s označením *skutočný (reálny)*, či *skutočnosť (realita)* nemusíme v tomto prípade vždy vystačiť. Platí to aj pre samotný názov *aktualizmus*, pre ktorý by sme sotva našli priliehavejšiu terminologickú alternatívu – označenie *realizmus* je v danej súvislosti zavádzajúce, ontologický realizmus je totiž príznačný skôr pre posibilizmus a nie pre modálny aktualizmus v jeho najbežnejšom ponímaní.

2. POSIBILIZMUS

2. 1 Posibilizmus kontra aktualizmus

Posibilizmus považuje postulovanie množiny možných svetov (tak, či onak explikovaných, alebo aj neexplikovaných) ako základný úkon analýzy, teda *možný svet* je východiskovým pojmom. Možné svety nie sú konštruované z aktuálnych elementov, sú už v istom zmysle *hotové*. Skutočný (aktuálny) svet je iba jeden z mnohých a jeho špeciálne vyčlenenie nie je logicky nevyhnutné¹, nehľadiac na to, že zavŕšená identifikácia skutočného sveta medzi možnými svetmi je prostredníctvom empirických testov pravdepodobne nemožná. Ak chápeme pod možným svetom distribúcie vlastností na individua z univerza jazyka a toto univerzum obsahuje nekonečný počet individuí, ktoré môžu nadobúdať nekonečný počet vlastností (resp. vstupovať do nekonečného počtu vzťahov), získame tak nekonečný počet možných svetov, možných spôsobov nadobudnutia vlastností (vzťahov) individuiami. V takom prípade úplná verifikácia skonštruovaných opisov stavov vecí vo vzťahu k skutočnosti je prakticky neuskutočniteľná a ku konečnej identifikácii skutočného sveta (ako maximálneho opisu stavov vecí) nedospejeme. Príkladom posibilistickej sémantiky možných svetov môže byť aj Kripkeho modelová štruktúra v jeho slávnom článku *Sémantické úvahy o modálnej logike*.²

Výber skutočného sveta spomedzi ostatných závisí od mimologických kritérií, nie od jeho formálnych vlastností. V tomto smere sú si všetky možné svety navzájom rovno-

---

¹ SOLODUCHIN, O. A.: *Dva podchody k probleme osnovanij logičeskich modal'nosťej*. In: Celiščev, V. V. (red.): *Logika i ontologia*. Moskva: Nauka 1978, s. 129.

² Pozri: KRIPKE, S.: *Semantical Considerations on Modal Logic*. Prípisovať Kripkemu nejaké vyhranené stanovisko však nemusí byť celkom namieste, pretože zámerne neuvádza žiadne podobné dôsledky svojej teórie a programovo sa vyhýba takýmto filozofickým interpretáciám.

cenné. Množinu všetkých možných svetov inak nazývame ako *logický priestor*. Posibilistická koncepcia má rôzne modifikácie. Najvyhranenejším stanoviskom je tzv. teória náprotivkov (*counterpart theory*) D. Lewisa, ktorej jadrom je uznávanie nezávislej existencie možných svetov ako konkrétnych časopriestorových objektov. Svoj názov nesie podľa svojrázneho riešenia problému identifikácie objektov v rámci možných svetov. V rôznych možných svetoch sa nevyskytuje jedno a to isté individuum, ktoré má v týchto svetoch rôzne vlastnosti, ale viacero individuí, ktoré však môžu byť vo vzťahu takej podobnosti, že ich možno považovať za vzájomné náprotivky, pendanty, a práve tie sú nositeľmi vlastností. Náprotivky sú reprezentáciami nejakého individua v iných svetoch, ale nemožno ich s ním stotožňovať. Identifikácia objektov, ktorá je predpokladom kvantifikácie v modálnych kontextoch je vlastne určovaním náprotivkov, teda skúmaním predmetných oblastí možných svetov. Výsledkom takéhoto skúmania je vyčlenenie individua, ktoré nadobúda isté atribúty, pričom to individuum má byť náprotivkom nejakého iného individua. Môže byť náprotivkom napr. nás samých v inom možnom svete a zachytávať to, čo sa s nami robí v logickom priestore presahujúcom skutočný, nami obývaný svet, v ktorom nemusíme mať a často ani nie sme nositeľmi atribútov, ktoré majú naše náprotivky v iných možných svetoch.

Aktualizmus považuje za východiskový pojem *skutočný (aktuálny) svet*, resp. vychádza pri konštrukcii alebo vymedzovaní možných svetov zo skutočne (aktuálne) existujúcich elementov. Vylučné postavenie skutočného sveta je dané tým, že možné svety sú len aktuálne nezrealizované možnosti. Systém možných svetov je v aktualistickom prístupe akýmsi abstraktným alternatívnym poľom vo vzťahu k nejakému skutočnému stavu vecí¹. Za aktualistický – a pre priblíženie zásad aktualizmu skutočne reprezen-

---

¹ SOLODUCHIN, O. A.: *Dva podchody k probleme osnovanij logičeskich modalnost'ej*, s. 129.

tatívny – môžeme považovať Kripkeho postoj k možným svetom v prácach *Totožnosť a nevyhnutnosť* (1971)¹ a *Pomenovanie a nevyhnutnosť* (1972)². Pri hodnotení Lewisovej teórie Kripke výslovne zdôrazňuje, že možné svety nie sú autonómne a skutočné krajiny, ktoré by sme mohli objavovať podobným spôsobom, ako keď ďalekohľadom pozorujeme planéty vo vesmíre. Vymedzovanie logického priestoru – a teda všetkých (aj všetkých nezaktualizovaných) možných svetov – je triviálna záležitosť, nevyžaduje si zložité a ťažko rozhodnuteľné určovanie miery podobností medzi náprotivkami. V modálnych kontextoch sa nehovorí o pluralite náprotivkov, ale stále o tom istom indivídúu zo skutočného sveta, ktoré môže nadobúdať rozličné vlastnosti a vstupovať do rôznych vzťahov. Poznávacím znamením indivídúu v iných možných svetoch je jeho meno, ktoré ho v nich nerozlučne sprevádza. Kripke v tejto súvislosti rozlišuje medzi rigidnými a nerigidnými designátormi. Rigidnými designátormi sú také výrazy, ktoré referujú na jeden a ten istý objekt v každom možnom svete (v ktorom ten objekt existuje), nerigidné môžu referovať na rôzne objekty v rôznych možných svetoch. Bez toho, aby sme sa na tomto mieste púšťali do hlbšieho rozboru Kripkeho teórie referencie, iba pripomeňme, že rigidnými designátormi sú najmä vlastné mená (napr. „Ivan Gašparovič“) a niektoré deskripcie (najmä tie, ktoré sú používané v matematike), nerigidnými designátormi sú potom bežné deskripcie, predovšetkým také, v ktorých sú zmieňované empirické atribúty (napr. „najväčšie jazero v Ázii“).

Kripke upozorňuje aj na to, že ani zástancovia teórie náprotivkov neproblematizujú identifikáciu vlastností (a vzťahov) v iných možných svetoch, reč sa najčastejšie krúti len okolo identifikácie indivídúí (objektov predikácie). Me-

---

¹ KRIPKE, S.: *Identity and Necessity*. In: Munitz, M.K. (ed.) *Identity and Individuation*. New York University Press 1971, s. 135-164.

² KRIPKE, S.: *Naming and Necessity*. In: Harman, G. – Davidson, D. (eds.): *Semantics of Natural Language*. Dordrecht, D. Reidel 1972, s. 253-355, s. 763-769.

tafora o možných svetoch, ak sa berie príliš doslova, vedie podľa Kripkeho k neprijateľným dôsledkom, či už ide o podozrivé metafyzické ukotvenie možných svetov, či o nejasne určené kritériá identifikácie objektov *vo vnútri* možných svetov.

Lewis skutočne zobral možné svety doslova a nesnažil sa ich redukovať na nejaké fundamentálnejšie štruktúry. Svoj predpoklad o existencii možných svetov postavil na hlboko zakorenenej viere v existenciu spôsobov, akými by veci mohli byť – čo samo osebe vôbec nemusí (alebo nemôže?) vzbudzovať ostrý nesúhlas. Námietky boli adresované iným článkom Lewisovho modálneho realizmu, ako napr. tomu, že skutočný svet sa od možných svetov nelíši svojim rodom, ale len tým, že sa v ňom nachádzame my, ktorí vyslovujeme modálne súdy. Skutočný svet má indexový, okazionalny charakter a nie je v tomto systéme vopred daný, ani nie je podkladom, voči ktorému sú ostatné možnosti skladby vecí a faktov len akýmisi derivátmi. Aj iné svety sú skutočnými svetmi pre svojich *obyvateľov* (napríklad našich náprotivkov). Aktuálnosť, skutočná existencia, je vnútorným vzťahom medzi svetom a v ňom sa vyskytujúci vecami (stavmi vecí). Ako skutočné môžeme v relatívnom zmysle slova označiť všetky možné svety a v absolútnom zmysle žiaden¹. Lewis obhajoval svoj realizmus tým, že vyvracal argumenty predkladané druhou stranou. Predovšetkým odmietal uznať možné svety iba za množiny výrokov, za maximálne, komplexné opisy stavov vecí. Absurdnosť tohto názoru je zrejmá, ak si predstavujeme náš svet ako púhu množinu výrokov. Rovnako tak neakceptoval nominalistickú výčitku o neadekvátom zmnožovaní objektov, pretože síce uznával viac vecí rovnakého druhu, ale nie viacero druhov vecí (možné svety aj skutočný svet sú v istom zmysle *z toho istého cesta*).

---

¹ LEWIS, D.: *Counterfactuals*. Oxford: Blackwell 1973, s. 85-86.

2.2. Posibilizmus Davida Lewisa

Lewisov modálny realizmus sa niektorí spomedzi jeho početných oponentov snažili zmäknúť tak, aby boli zachované realistické intuície ohľadom jestvovania plurality spôsobov, ako by veci mohli byť, ale aby zároveň z hry vypadla fantastická téza o možných svetoch ako alternatívnych druhých vesmíroch, o množstve, v rovnakom stupni existujúcich, kauzálne a časopriestorovo uzavretých konkrétnych *svetobjektov*. R. Stalnaker ponúkol umiernenú verziu modálneho realizmu. Rovnako ako Lewis, aj on odmietol formu redukcie možných svetov na neprotirečivé maximálne množiny propozícií¹, no spolu s tým ako aktualista tvrdil, že možné svety sú časťami (nášho) skutočného sveta a nie sú pritom konkrétnymi objektami, ale abstraktnými objektami, ktorých existencia je vyabstrahovaná z činnosti racionálnych subjektov. Zbytok realizmu je podľa Stalnaker zachovaný v názore, že neredukovateľné možné svety sú prvotné v analýze modálneho diskurzu. Nie však pre ich ontologickú výlučnosť, ale len pre ich užitočnosť na určitom stupni abstrakcie. Stalnaker si uvedomil, že *možný svet* nie je metafyzický, ale *funkcionálny pojem* (podobne ho chápe N. Rescher), diskusia o jeho užitočnosti má predchádzať otázke pýtajúcej sa na jeho povahu, ktorá ostáva neriešená (podobne ako sa v sémantike predikátovej logiky nehovorí o povahe individuí, ktoré sú pre ňu významné predovšetkým pre to, že sú predmetom kvantifikácie a nie preto, že sú takého alebo onakého ontologického razenia). Jedným z hlavných Stalnakerových zámerov bolo zachovať *zdravé jadro* Lewisovej teórie náprotivkov a zmieriť ju s modálnym aktualizmom. Výsledkom je aktualistická verzia teórie náprotivkov².

---

¹ STALNAKER, R. C.: *Possible Worlds*. In: *Noûs*, Vol. 10, N. 1, 1976, s. 70-74.

² Stalnaker ju uvádza v štúdiu: STALNAKER, R. C.: *Counterparts and Identity*. In: French, P. A. – Uehling, T. E. – Wettstein, H. K. (eds.):

Lewis zovšeobecnil svoje kritické výhrady voči rôznym druhom abstrakcionizmu v chápaní štatútu možných svetov a spoločne ich označil ako *erzacový modálny realizmus*, alebo *erzacizmus* (z nem. *Ersatz* – náhražka, Lewis v tomto zmysle naozaj výslovne považoval možné svety v chápaní erzacizmu za niečo neplnokrvné, náhražkovité, neadekvátne a neoprávnené redukcionistické). Erzacizmus abstraktným možným svetom predpisuje, že ich úlohou je niččo reprezentovať – reprezentovať možné stavy vecí. Jeden z erzacových možných svetov (ďalej iba E-svet) je zaktualizovaný, pretože správne reprezentuje konkrétny svet, ostatné sú nezaktualizované a všetky dohromady sú abstraktné. Sme časťou jediného konkrétneho sveta a ten je reprezentovaný prostredníctvom jedného abstraktného erzacového sveta. Lewis na margo toho poznamenáva, že aj konkrétne veci môžu reprezentovať¹ – koniec koncov v samotnej Lewisovej teórii to konkrétne objekty v podobnom zmysle naozaj aj robia – reprezentujú spôsoby, akými by objekty mohli byť. Erzacizmus sa člení na tri základné typy:

1. tzv. jazykový erzacizmus,
2. tzv. obrazový erzacizmus,
3. tzv. magický erzacizmus.²

Ani jeden z nich podľa Lewisa nie je v stave uspokojivo zodpovedať na otázku, v čom spočíva skutočnosť, že možné svety reprezentujú, t. j. na otázku, ako sú možné možné svety (E-svety) a prečo splňajú svoju úlohu reprezentácie, či náhrady.

1. *Jazykový erzacizmus* považuje možné svety za výpovede, teórie, či maximálne konzistentné množiny výrokov. To nie je adekvátne, pretože narážame na obmedzenosť jazyka, jeho zásob, slovníka a preto žiadne jazykové štruktúry ne-

---

Midwest Studies in Philosophy. Volume XI. Studies in Essentialism. University of Minnesota 1986, s. 121-140.

¹ LEWIS, D.: *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell 1986, s. 138.

² Tamže, s. 141.

môžu slúžiť na konštrukciu reprezentácií, ktoré by postihovali modalitu v celej ich komplexnosti. Explikácia a redukcia možných svetov prostredníctvom jazykových prvkov patrí k najčastejším spôsobom vysporiadania sa s ich povahou („Hranice môjho jazyka sú hranicami môjho sveta“). Pre Lewisa je zrejme neprijateľné, aby sa logický priestor zväčšoval, alebo zmenšoval, či reformuloval, v závislosti od konceptuálnej sústavy, ktorou disponujeme. Ak však odmietneme absolútny a nemenný logický priestor nefixovaný prostredníctvom univerza jazyka a iných charakteristík úzko naviazaných na jazykovú bázu, neostáva nám nič iné ako osvojiť si relativizmus v určovaní modalít a toho, aké možné svety prichádzajú do úvahy. Zdá sa, že aj Lewisov possibilizmus vedie k doktríne meniacej sa mohutnosti logického priestoru, pretože každý z neredukovateľných možných svetov vytvára svoje vlastné univerzum. Z pohľadu rozdielných možných svetov – a napr. náprotivkom samotného Lewisa zrejme nič nebráni takéto pohľady vytvárať – je logický priestor odlišný. Lewis sa však usiloval o absolútny, *božský* pohľad na pluralitu možných svetov.

2. *Obrazový erzacizmus* hovorí o možných svetoch ako obrazoch, modeloch v zmenšenom merítke atp., ktoré reprezentujú prostredníctvom izomorfizmu. Zaktualizovaný E-svet je abstraktným izomorfickým obrazom konkrétneho sveta. Lewisove modálne objekty naproti tomu nemajú abstraktnú povahu.¹

3. *Magický erzacizmus* síce uznáva, že abstraktné E-svety reprezentujú, ale nedokáže vysvetliť, ako to robia, preto nesie označenie magický – v spôsobe ich reprezentovania je čosi magické, mystické, nepochopiteľné. Možné E-svety sú elementami širšej triedy abstraktných jednoduchých objektov, sú to isté maximálne elementy, jeden takýto daný element nemôže byť časťou iného elementu. Lewis nahrá-

---

¹ Spôsoby obrazového vytvárania svetov, aj keď v iných súvislostiach, rozoberá napr. Nelson Goodman (pozri: GOODMAN, N.: *Způsoby světatvorby*. Prel. V. Zuska. Bratislava: Archa 1996).

va na smeč oddaným používateľom Occamovej britvy, pretože, ako pripomína, aj magický erzacizmus zmnožuje objekty, hoci – na rozdiel od jeho teórie náprotivkov – *len* objekty abstraktné. Magický erzacizmus nehovorí nič o štruktúre, povahe elementov (okrem ich abstraktnej povahy).

Lewis, zovšeobecňujúc, vo všetkých teóriách tohto typu rozlišuje dva základné pojmy, a to *element* a vzťah *vyberat' si*. Vzťah výberu, selekcie sa aplikuje vtedy, keď si konkrétny svet *vyberá element*, ktorý ho má reprezentovať. Ak tento vzťah naozaj existuje, prichádzajú do úvahy iba dve možnosti: buď je to vzťah vnútorný a spojenie prvkov doň závisí od vlastností spájaných prvkov, alebo je vonkajší a spojenie prvkov doň nie je podmienené ich vnútornými vlastnosťami. Ak je vnútorný, aké sú vlastnosti, na základe ktorých je nejaký element vybraný? Aké sú, resp. majú byť, reprezentačné alebo reprezentatívne vlastnosti elementu? Ak je vzťah selekcie vonkajší, aká je (má byť) jeho povaha, aby zodpovedala tomu, čo sa deje v konkrétnom svete, pričom nie je závislý na vlastnostiach akýchkoľvek prvkov, ktoré doň môžu vstupovať?

Lewis nenašiel odpovede na tieto fundamentálne otázky u prívržencov magického erzacizmu a nedokázal sformulovať ani vlastné riešenia zachraňujúce magický erzacizmus. Preto urobil záver hovoriaci o nenáležitosti všetkých tých prístupov k možným svetom, ktoré stavajú na reprezentáciách konkrétneho sveta abstraktnými objektami. Treba ich jednoducho zavrhnúť, pretože vedú k bludnému kruhu – ak chcú vysvetliť výber správne reprezentujúcich elementov, nezmôžu sa na inú ich charakteristiku, ako tú, že sú to (nejako) reprezentujúce elementy. Ak však chcú vysvetliť vzťah výberu, tvrdia len, že je to vzťah medzi konkrétnym svetom a reprezentujúcim elementom. Podľa Lewisa je preto potrebné ostať pri pravom modálnom realizme teórie náprotivkov, ktorý pojem reprezentácie nepozná a vzťahy medzi možnými svetmi chápe odlišne, pričom dokáže spl-

nit' poslanie byť základom pre objasnenie modálnych pojmov.

P. van Inwagen, jeden z tých, ktorých Lewis označil za magických erzacových modálnych realistov, poukázal na sebadeštrukčnosť Lewisovho argumentu, založeného na odlišovaní vnútorných a vonkajších vlastností a z toho následne odvodennej neprípustnosti vzťahu výberu elementu, zabezpečujúceho reprezentatívnu funkciu abstraktných E-svetov¹. Inwagen obrátil použitie tohto argumentačného postupu na vzťah *byť prvkom množiny*, fundamentálny vzťah teórie množín, ktorého oprávnenosť Lewis nikdy nepopieral. Ak sa aj v jeho prípade pýtame na to, či je to vzťah vonkajší alebo vnútorný, dôjdeme k záveru, že mu vlastne nerozumieme a jeho používanie je skrz túto optiku neodôvodnené. Znamenalo by to zavrhnutie veľkej časti matematiky, ktorú – spolu so základným pojmom množiny – bežne používa aj Lewis².

Iným problémom je, či Lewis skutočne je modálny realista, ba dokonca pravý modálny realista, ako to o sebe mnohokrát prehlasoval. Alvin Plantinga na to odpovedal negatívne, pričom jeho argumentácia je, v skratke, nasledovná: Nejaká teória modalít je označovaná ako *modálny realizmus* práve vtedy, keď:

- a) uznáva existenciu nevyhnutných a kontingentných vlastností predmetov, alebo
- b) uznáva existenciu možných svetov, alebo
- c) uznáva, že objekty majú vlastnosti vo svetoch, čoho dôsledkom je uznávanie existencie tzv. individuových podstát.

Podľa týchto troch kritérií sa od seba odlišujú varianty modálneho realizmu, sú to zároveň akési stupne modálneho realizmu – stupne toho, nakoľko sa modálny realista

---

¹ INWAGEN, P. van: *Two Concepts of Possible Worlds*. In: French, P. A. – Uehling, T. E. – Wettstein, H. K. (eds.): *Midwest Studies in Philosophy*. Volume XI. *Studies in Essentialism*. University of Minnesota 1986, s. 185-213.

² Tamže, s. 213.

odvažuje byť realitom v uznávaní existencie modálnych fenoménov najrozličnejšieho druhu. Podľa Plantingu Lewis nielen, že nie je realitom v žiadnom z troch spomínaných stupňov, ale je dokonca úplným redukcionistom, pretože vlastnosti (ako intenzionálne entity) redukuje na množiny ich exemplifikácií a celý jeho (tak ako už skôr Quinov) ontologický repertoár pozostáva iba z konkrétnych indivíduí a množín. Ak sú teda všetky predmety všetkých predpokladaných možných svetov len konkrétne indivíduá alebo ich množinovoteoretické konštrukcie, nepostačuje to pre vystihnutie, resp. reprezentáciu *spôsobov, akými by mohli veci byť*.

Z pohľadu sveta redukovaného na konkrétne indivíduá a množiny žiadne možné svety nejstávajú, jednoducho pre nich neostalo miesto¹. Postulovanie náprotivkov navyše nevystihuje modálnu intuíciu, ktorá nás navádza k domnienke, že v iných možných svetoch, v iných spôsoboch, ako by veci mohli byť, hovoríme o indivíduách nášho sveta, akými by mohli byť a nie o cudzích indivíduách, akými sú, a to aj s uvedomením si problémov spojených s pojmom trans-svetovej totožnosti (ktorým však zodpovedajú problémy s určovaním podobnosti náprotivkov). V Lewisovej teórii sa teda modálny diskurz v istom slova zmysle redukuje.

Lewisovej koncepcii sa dá vyčítať aj to, že nedokáže akceptovať tzv. nemožné svety. Najmä vtedy nie, ak možné svety doslovne chápe ako skutočne jestvujúce. Jedným z dôvodov, pre ktoré by mal byť pojem nemožných svetov analyzovaný, je ich využiteľnosť hlavne v kontrafaktuálnych a epistemických kontextoch². Erzacistický prístup naopak dokáže lepšie riešiť otázku nemožnosti, či nešťan-

---

¹ PLANTINGA, A.: *Two Concepts of Modality: Modal Realism and Modal Reductionism*. In: Philosophical Perspectives, Vol. 1, Metaphysics, 1987, s. 213.

² LYCAN, W. G.: *Possible Worlds and Possibilia*. In: Laurence, S. – Macdonald, C. (ed.): *Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics*. Blackwell 1998, s. 93.

dardnosti posibilití. Ich skutočná existencia je síce vylúčená samotnou ich nekonzistentnou povahou, ale je možné ich nejakým spôsobom konštruovať, môžu byť chápané napríklad vo fikcionalistickom zmysle (ako to uvidíme u D. Armstronga).

Lewisov útok proti aktualizmu a abstrakcionizmu (alebo *nepravému modálnemu realizmu*), rovnako i Plantingove na prvý pohľad prekvapujúce závery, či Inwagenov *ad absurdum*-argument, ale aj iné hlasy v diskusii, majú jednu spoločnú črtu: často sa svorne snažia *nachytať protivníka na bruškách* a menej priestoru venujú pozitívnemu zdôvodňovaniu vlastných pozícií. Celkovo sa na základe toho môže javiť pochybným akýkoľvek pokus *vpašovať* pojem možného sveta do filozofického prostredia, a to navyše ako pojem základný a neredukovateľný. Vystihnutie modálnych intuícií v prospech realizmu si zrejme vyžaduje lepšie prepracovanie. Takisto aktualistické, redukcionistické, či erzacistické koncepcie prešli – po uvedomení si zjavných aj menej zjavných nedostatkov a nejasností – rôznymi modifikáciami. Najdôležitejšou úlohou, ktorá pred nimi stála, bolo zdôvodniť a zmapovať proces odvodzovania možných svetov z aktuálne jestvujúcich elementov a určiť ontologické a epistemologické vlastnosti možných svetov a posibilití vôbec. Prirodzene, nesmeli zabúdať na vysvetlenie transsvetovej totožnosti a identifikácie indivíduí (K aktualistickým koncepciám sa vrátíme v nasledujúcej kapitole).

Pre pojem *možný svet* je však možné aj iné východisko: poprieť jeho autonómnosť, nájsť vhodné prostriedky na jeho redukciu a vykázat ho z *ontologického brlohu* (quinovský výraz) späť do oblasti *nemetafyzickej* sémantiky, fungujúcej bez zjavných, resp. akýchkoľvek, a už vôbec nie realistikých filozofických ambícií.¹ Bola by to zrejme nenahraditeľná škoda, ak by len z dôvodu antimetafyzickej podozrie-

---

¹ Týmto smerom postupuje napr. J. Peregrin v: PEREGRIN, J.: *Possible Worlds: A Critical Analysis*. In: Prague Bulletin of Mathematical Linguistic 59-60, Praha: Univerzita Karlova 1993, s. 9-21.

vavosti mali byť *možné svety* ako pojem raz a navždy deinstalo-
vané. Tak ďaleko však nemožno ísť, najmä ak:

1. rovnako dobre, prípadne lepšie žužitkovateľná alter-
natíva k sémantike možných svetov existuje len
veľmi ťažko,
2. realistické chápanie možných svetov nie je vonkon-
com jediné možné.

Ak sú pre Lewisa možné svety konkrétne časovo-
priestorové objekty, či kauzálné uzavreté univerzá (t. j.
tvoria alternatívne *vesmíry* a sú ontologicky porovnateľné so
svetom, ktorý skutočne obývame), teóriu náprotivkov si
teoreticky môžu osvojiť tí fyzici, ktorí taktiež uznávajú
existenciu iných časopriestorov (k tomu sa ešte v tejto
kapitole dostaneme). Zostáva však stále otvorené, ako je
potom možné identifikovať vzťahy medzi rozdielnymi
časopriestormi, a teda aj to, či má nejaký zmysel hovoriť o
náprotivkoch. Námietku samotnej možnosti hovorenia o
niečom, s čím nie sme časopriestorovo prepojení, nie je
možné v Lewisovom prípade odraziť pripomienkou, že ani
v prípade poznávania abstraktných entít nemusí byť empi-
rická podmienka časopriestorovej prepojenosti poznávajú-
ceho a poznávaného splnená. Lewis však hovorí o mož-
ných svetoch a posibilitách v nich ako o konkrétnych fyzi-
kálnych (časopriestorovo lokalizovateľných) entitách.

Pri interpretácii modalít prostredníctvom teórie nápro-
tivkov sa môžu zjaviť problémy rôzneho charakteru. A.
Hazen poukázal na niektoré zvláštnosti teórie náprotivkov,
ktoré nie sú v súlade s bežnou podobou modálnej logiky
s kvantifikátormi. Jednou z nich je fakt, že z výroku:

$$\Box R(a, b)$$

nemôžeme – na prvý pohľad jasným a bezproblémovým
– použitím pravidla existenčného zovšeobecnenia dostať:

$$\Box \exists x R(a, x)$$

Prvý z výrokov je pravdivý vtedy, keď v každom mož-
nom svete, ktorý obsahuje náprotivky *a* aj *b*, každý nápro-
tivok *a* je vo vzťahu *R* ku každému náprotivku *b*. To je plne
v súlade aj s existenciou takých svetov, v ktorých má *a*

náprotivok, ale *b* ho nemá a v ktorých náprotivok *a* nie je vo vzťahu *R* k žiadnemu individuu. Ale také svety potom protirečia pravdivosti druhého výroku¹. Iný problém vyvstáva vtedy, keď jedno individuum má naraz dva náprotivky v jednom možnom svete. Napriek tomu, že Lewis to pripúšťa, zdá sa intuitívne neprijateľné, aby dva náprotivky jedného a toho istého individua neboli v jednom a tom istom svete totožné.

Lewisovi najviac prekážalo aktualistické chápanie transsvetovej totožnosti individuí. Ako keby sa často zabúdalo na to, že totožnosť je vlastne vzťahom vecí k sebe samej a nie vzťahom dvoch vecí. Je tu viacero otázok, ktoré sa v prípade spájania totožnosti s možnými svetmi a možnými individuími naliehavo tlačia do pozornosti, bez ohľadu na to, či ich skúmame v rámci modálneho realizmu alebo erzacizmu. Môže vôbec existovať nejaká časť jedného sveta, ktorá je zároveň časťou iného sveta? Existuje totožnosť medzi časťami rôznych svetov? Existuje niečo, čo prepája dva rozdielne svety podobným spôsobom, ako keď diaľnica vedie dvoma rozdielnymi štátmi? Ako a či vôbec je možné, že niečo existuje vo vzťahu k dvom rozdielnym svetom?² Súvisí to s ďalšou otázkou, ktorá ostatné v istom zmysle predchádza – čo vlastne znamená, že individuum existuje v inom svete. Čo napríklad znamená, že Róbert Fico by mohol (v inom možnom svete) vyhrať prezidentské voľby? Čo presne reprezentuje udalosť volebného víťazstva Róberta Fica v inom svete?

Dobre známa Lewisova odpoveď je, že nejde o prípad existencie jedného individua, ale o – svojho druhu rovnakú – existenciu jeho náprotivkov v rôznych svetoch. V súlade s tým to nie je Róbert Fico samotný, ale náprotivok Róberta Fica v inom možnom svete, kto vyhráva prezidentské

---

¹ HAZEN, A.: *Counterpart-Theoretic Semantics for Modal Logic*. In: *The Journal of Philosophy* LXXVI, 1979, s. 326.

² LEWIS, D.: *Counterparts or Double Lives*. In: Kim, J. – Sosa, E. (eds.): *Metaphysics. An Anthology*. Blackwell 1999, s. 155.

voľby. Erzacistické odpovede by mohli podľa druhu erzacizmu vyzerat' nasledovne:

1. Jazykový erzacový svet by mohol obsahovat' výroky spomínajúce meno „Róbert Fico“, napr. „Róbert Fico existuje“, „Róbert Fico vyhral prezidentské voľby“ atp. Mohol by tiež obsahovat' výroky, ktoré hovoria o existencii niekoho bližšie vymedzeného určitou deskripciou, kto by existoval a vyhral prezidentské voľby. Ak by taká deskripcia bola dostatočne podobná deskripcii opisujúcej Róberta Fica, aký v skutočnosti je, považovalo by sa to za reprezentáciu Róberta Fica.

2. Obrazový erzacový svet by mohol obsahovat' časť, ktorá by bola špeciálnym obrazom vytvoreným z abstraktných komponentov, obrazom Róberta Fica, ako vyhráva voľby.

3. Magický erzacový svet by mohol reprezentovat' to, že Róbert Fico existuje a vyhráva voľby, a to vďaka svojej lingvisticky nevyjadriteľnej vnútornej povahe. Ak sú nejaké elementy v istom neanalyzovateľnom vzťahu ku konkrétne (skutočnému) svetu, potom Róbert Fico existuje a vyhráva voľby¹.

Aj keď teória náprotivkov nekladie do iného možného sveta to isté individuum, predsa považuje iné možné svety, obsahujúce náprotivky individua, za svety, vo vzťahu ku ktorým jedno a to isté individuum nadobúda iné vlastnosti, ako má v skutočnosti vo svojom svete. A práve o vysvetlenie modálnych faktov týkajúcich skutočne existujúcich vecí ide. V tomto zmysle sa modálny realizmus a erzacizmus nelíšia. Úplne inak je to však v prípade vyriešenia dilemy: existuje pluralita svetovo-viazaných individuí (*world-bound individuals*) alebo existuje trans-svetová totožnosť jedného a toho istého individua (*trans-world identity*)? Lewis sa snaží aktualistické koncepcie usvedčiť z nesprávnosti pri ustanovovaní *dvojakeho života* tých istých individuí.

---

¹ Tamže, s. 156.

Skutočnosť prekrývania sa dvoch rozdielnych možných svetov, pokiaľ ide o ich spoločnú časť, ešte nie je sama o sebe taká problematická. Problematickejšim sa ukazuje „spôsob, akým sa o spoločnej časti dvoch svetov predpokladá, že má v jednom svete iné vlastnosti ako v druhom“¹. Pravda, nejde tu o všetky typy vlastností. Ide predovšetkým o akcidienciálne vnútorné vlastnosti individua. Ak hovoríme, že objekt x má istú veľkosť, tvar a zloženie z istých častí, potom je reč práve o akcidienciálnych vnútorných vlastnostiach x . Akcidienciálne sú preto, lebo ich x môže hypoteticky nemať, a predsa by sme o ňom aj naďalej uvažovali ako o tom istom objekte. Vnútornými sú vlastnosti veľkosti, tvaru a zloženia x preto, lebo x ich nemá v závislosti od iných individuí, ktoré sú „spolubývajúcimi“ jeho sveta. Určujú spôsob, akým je x ako individuum osebe. Príkladom môžu byť vlastnosti *byť vysoký, byť oválny, mať päť prstov na pravej nohe* a pod. Charakterom odlišné sú vonkajšie vlastnosti, t.j. vlastnosti, ktoré vyjadrujú postavenie x v celku daného sveta. Medzi ne patrí napr. *byť populárny, byť prezidentom SR, vlastniť nadzvukové lietadlo* a pod.²

Je celkom oprávnené predpokladať, že ak má x žiť ako jedno a to isté individuum „dvojakým životom“ v dvoch rozdielnych svetoch, potom by v nich malo vystupovať ako celok, t.j. aj so všetkými svojimi vnútornými vlastnosťami. Inak by sme iba ťažko mohli hovoriť o x ako jednej a tej istej spoločnej časti čiastočne sa prekrývajúcich sa svetov. Fyzicky jeden a ten istý Róbert Fico by potom nemohol v jednom svete mať päť prstov na pravej nohe a v inom svete na tej istej svojej nohe iba štyri prsty. Podobná výhrada neplatí pri akcidienciálnych vonkajších vlastnostiach. Jeden a ten istý Róbert Fico by mohol byť v jednom svete prezidentom SR a v inom svete by ním nemusel byť, bez toho, aby to zároveň znamenalo zmenu pre jeho veľkosť,

---

¹ Tamže, s. 158.

² Odlišné od akcidienciálnych vnútorných vlastností by boli aj esenciálne vnútorné vlastnosti, napr. *byť človekom*.

tvar a konštitúciu ako objektu, t.j. aby to predstavovalo jeho zmenu ako istého celku.

Akcidenciálne vnútorné vlastnosti by za predpokladu trans-svetovej totožnosti individua tomuto individuu náležali nevyhnutne, čo je evidentne v rozpore s ich kontingentnou povahou. Ak uznávame prítomnosť individuových esencií, potom sa spomínaný problém totožnosti takisto nevynára – v tom mimochodom hľadajú mnohí aktualisti cestu obchádzajúcu paradoxy trans-svetovej totožnosti individuí. Ak je napr. esenciálnou vlastnosťou Róbert Fico, že je človekom, potom by ním nemohol nebyť v inom možnom svete.

V teórii náprotivkov problém s paradoxným trans-svetovým zachovávaním akcidenčných vnútorných vlastností nevzniká. Náprotivky, pretože sú existenčne oddelené v rôznych možných svetoch, vôbec nemusia byť vzájomnými duplikátmi, pokiaľ ide o vnútorné vlastnosti.

M. Heller¹ sa snažil odraziť Lewisov útok proti erzacizmu manévrom, ktorý by sme pokojne mohli nazvať ako kopernikovský obrat v teórii náprotivkov. Navrhuje chápať erzacisticky totožnosť individuí v iných možných svetoch, pretože nám nerobí žiaden problém hovoriť o transsvetových manifestáciách (reprezentáciách) jedného a toho istého individua v logickom priestore. To, čo sa má zmeniť, je nazeranie na vlastnosti. Tie nech sú svetovo viazané a v rôznych E-svetoch nech sa vyskytujú náprotivky vlastností a nie jedna a tá istá vlastnosť. Lepšie povedané má ísť skôr o odlišné reprezentácie vlastností a nie o jednu a tú istú reprezentáciu vlastnosti vo všetkých E-svetoch, ani o úplne cudzie vlastnosti. S ohľadom na tento manéver nie je okrem iného možné porušiť zákon totožnosti kvalitatívne nerozlíšiteľných individuí, transsvetovo totožné individua v zásade nemôžu nadobudnúť rovnaké, resp. tie isté vlastnosti.

---

¹ HELLER, M.: *Property Counterparts in Ersatz Worlds*. In: *The Journal of Philosophy* XCV, 1998, s. 293-316.

Lewisovskú teóriu náprotivkov nie je ani možné jednoducho pretransformovať do podoby teórie identity objektov v čase, takpovediac transmomentovej identity. Lewissove náprotivky totiž musia spĺňať podmienku, kladenú na možné svety, a to podmienku kauzálnej a časopriestorovej nezávislosti. Kritérium dostatočnej podobnosti náprotivkov sa tiež zdá nevyhovujúce ako vzor pre kritérium totožnosti v čase. „Ako môžu byť dieťa v nejakom časovom momente a starec v inom momente dostatočne podobní, aj keď sú vo vzťahu trans-momentovej totožnosti?“⁴¹

Pre úplnosť je potrebné pripomenúť, že Lewis je predsa len ochotný akceptovať dva špeciálne prípady transsvetovej totožnosti, resp. prekrývajúcich sa častí rozdielnych možných svetov. Prvým z nich sú univerzálne, ktoré takpovediac *nepoznajú hranice* medzi svetmi; lepšie povedané: jedny a tie isté univerzálne sa môžu vzťahovať na individua vo viacerých možných svetoch. Druhý špeciálny prípad nastáva vtedy, keď majú dva rozdielne svety (príp. viac svetov) rovnakú históriu až do istého časového momentu, od ktorého sa odvíjajú rozdielnym spôsobom, ako keby dochádzalo k rozdzvojovaniu jedného sveta na časti charakterizované vo vzťahu k danému okamihu rovnakou históriou, ale nerovnakou budúcnosťou. O takýchto svetoch môžeme povedať, že majú rovnaký počiatočný segment. Ako spoluvlastnenie univerzálií, tak aj spoluvlastnenie rovnakého počiatočného segmentu viacerými svetmi naraz, obchádza problém akcidiálnych vnútorných vlastností.

V konečnom dôsledku teda Lewis samotnú existenciu transsvetových individuí neodmieta, nejde však o prípady, ktoré by si vyžadovali mimoriadnu pozornosť, pretože obyčajne uvažujeme o iných entitách ako totožných v iných svetoch, t.j. skôr o konkrétnych individuíach ako o univer-

---

⁴¹ KACHI, D.: *The Ontology of Many-Worlds: Modality and Time*. In: Paideia, Twentieth World Congress of Philosophy, Boston, Massachusetts, August 10-15, 1998. <http://www.bu.edu/wcp/Papers/Onto/OntoKach.htm> (20.8.2010).

záliach alebo spoločných častiach histórií svetov. „Bežné indivíduá – my sami a ďalšie veci, pre ktoré máme mená, predikáty a kvantifikované premenné – nikdy neexistujú vo viac ako jednom svete. Samozrejme, bežné indivídium existuje *v súlade* s iným svetom vďaka svojim ino-svetovým náprotivkom. Stále je to časť iba jedného sveta a ani jeho celok ani nijaká jeho (osobitná) časť nie je časťou žiadneho iného sveta“¹.

Problém určovania trans-svetovej totožnosti indivíduí v rôznych svetoch je naozaj mimoriadne závažný a predstavuje *jablko sváru* medzi jednotlivými koncepciami modalít. Je dokonca možné sa stretnúť s hodnotením, že „tento problém je ústredným problémom filozofického záujmu o rozvoj intenzionálnej logiky. Iné problémy sú čisto technické“². D. Kaplan ho iným spôsobom nazýval aj ako *problém určovania trans-svetových dedičných línií*. Celkovo potom identifikoval tri druhy odpovedí, ktoré sa na spomínaný problém vzťahujú:

1. *skeptická odpoveď*
2. *metafyzická odpoveď*
3. *relativistická odpoveď*³.

Ad.1. Skeptická odpoveď je vlastne odpoveďou: „Všetko patrí do svojho vlastného sveta“. Neexistujú žiadne trans-svetové dedičné línie. Nie je tu nič, čo by sme mali posudzovať ako totožné v rôznych svetoch. Každý svet sprevádza jeho vlastné univerzum vecí. (Tejto charakteristike zrejme najlepšie vyhovuje Lewisova teória.)

Ad.2. Metafyzická odpoveď je podľa Kaplana typická pre to, ako logici uvažujú o možných svetoch. Zvyknú stotožňovať možný svet s istou konštrukciou, ktorú nazývajú ako *model*. Model ako taký reprezentuje možný svet. Každý možný svet je reprezentovaný nejakým modelom.

---

¹ LEWIS, D.: *Counterparts or Double Lives*, s. 166.

² KAPLAN, D.: *Transworld Heir Lines*. In: Loux, M. J. (ed.): *The Possible and the Actual. Readings in the Metaphysics of Modality*. Ithaca – London: Cornell University Press 1979, s. 94.

³ Tamže.

Táto pozícia často vedie k osvojeniu si *metafyziky holých jednotlivín* (bare particular metaphysics). Modely totiž oddeľujú jednotliviny od ich „šiat“. Individuá z univerza diskurzu modelu existujú dost' nezávisle od akýchkoľvek vlastností, ktoré im model môže náhodou určiť'. Trans-svetová identifikácia potom prebieha prostredníctvom holých jednotlivín, ktoré sú individualizované prostredníctvom svojich vnútorných znakov. Preto nie je problémom ich z metafyzického uhla pohľadu identifikovať'. „Metajazyk, v ktorom hovoríme explicitne o modeloch, nám poskytuje druh meta-x-lúčov holých jednotlivín, ktoré striehnu za každým individuum“¹.

Ad.3. Relativistická odpoveď je zasa spojená s *metafyzikou zväzku kvalít* (bundle-of-qualities metaphysics). V tomto prístupe sa dívame takpovediac na „šaty“ a individua identifikujeme v pojmoch „ich zarážajúco podobného štýlu obliekania“². Identifikované individua by mali spoločne a súčasne exemplifikovať mnoho vybraných kvalít. Na rozdiel od metafyzickej odpovede, ktorá začína od substancií a pokračuje k akcenciám, relativistická odpoveď začína od akcencií smerom k substanciám. Kaplan nehovorí o totožnosti v prísnom slova zmysle, ale o náprotivkoch. Vybranými kvalitami sa myslí to, že sa hľadajú esencie individuí. „Pokiaľ každá dedičná línia korešponduje s individuovým pojmom, esencie sú istou podmnožinou individuových pojmov, menovite tých, ktoré spájajú náprotivky“³.

Relativizmus je obsiahnutý v spôsobe určovania týchto línií. Výber esencií je totiž relativizovaný k istým záujmom, ktoré sa nedajú generalizovať'. Príznačná je alternatívnosť postupov. Je tiež príznačné, že dve esencie môžu charakte-

---

¹ Tamže, s. 98.

² Tamže, s. 99.

³ Tamže, s. 100.

rizovať jedno a to isté individuum v jednom možnom svete, ale odlišné individua v inom¹.

Zdá sa, že Lewis mal najbližšie ku kombinácii skeptickej a relativistickej odpovede. Individua sú u neho viazané na (svoje) svety, trans-svetová totožnosť je nahradená podobnosťou náprotivkov, no taká podobnosť je v súlade s postupom v smere od určenia vlastností k určeniu individua, ako aj s relatívnosťou vymedzenia vzťahu medzi náprotivkami. Je to o to ťažšie realizovateľné, ak sú náprotivky ontologicky uzavreté vo svetoch, ktoré leibnizovskou terminológiou povedané „nemajú okná“, neprekrývajú sa s ohľadom na svoje časopriestorové charakteristiky.

Každý posibilizmus, Lewisov samozrejme nevynímajúc, musí dať uspokojujúcu odpoveď na otázku ako je možné, že existujú individua, ktoré sú odlišné od akýchkoľvek aktuálne existujúcich individuí. Pre rozvinutie posibilistického stanoviska je totiž potrebné vyhnúť sa dôsledku, že existujú veci, ktoré neexistujú:

$$\exists x \sim \exists y (x = y)$$

Jednoduché riešenie by mohlo spočívať v rozdelení kvantifikátorov na obmedzené a neobmedzené. Neobmedzený kvantifikátor by viazal všetky možné individua, či už aktuálne alebo číre posibles, obmedzený kvantifikátor by potom viazal len individua aktuálneho sveta. Obmedzený kvantifikátor nech predstavuje symbol $\exists_x$. Výrok o existencii možných, ale neaktuálnych individuí tak v sebe neobsahuje žiadne protirečenie:

$$\exists x \sim \exists_x y (x = y)$$

Lewisova stratégia navyše spočíva v definovaní obmedzeného kvantifikátora na základe neobmedzeného:

$$\exists_x x (\varphi x) =_{\text{df.}} \exists x (\varphi x \wedge x \text{ je aktuálne})$$

Celý problém sa tým potom posúva ďalej, pretože je potrebné objasniť, čo v posibilistickom prístupe vlastne znamená, že individuum je aktuálne. O Lewisovej indexovej

---

¹ Tamže, s. 102.

teórii aktuálnosti sme sa už v náznakoch zmienili (na str. 34). Medzi priaznivcami modálneho aktualizizmu sa jej však, mierne povedané, nedostalo žiadneho uznania.

Argument, ktorý vyčíta posibilistickému prístupu neschopnosť adekvátne explikovať – na prvý pohľad samozrejme – významy výrazov ako *aktuálne*, *skutočný*, či *existuje*, vonkoncom nie je rozhodujúci¹. Poukazuje len na to, že Lewis a iní posibilisti (napr. Randall) narábajú dosť podivuhodne s termínmi, ktorých používanie je zväčša neproblematické.

Vážnejšou sa javí kritika P. Tichého zameraná na indexové chápanie aktuálnosti u Lewisa. Podľa Tichého je vôbec mylné považovať výraz *aktuálny svet* za meno konkrétneho sveta. Je to skôr štatút, ktorý môže nejaký možný svet mať. Je to funkcia totožnosti, ktorá možným svetom priraduje možné svety. Jej hodnotou vo svete *w* je samotný svet *w*.² Potiaľ by to ešte nebolo vo veľkom nesúlade s prístupom samotného Lewisa, ale situácia sa mení, ak do hry vstupuje indexovosť. Teoreticky by sme mali byť schopní, tak ako pri ostatných indexových výrazoch, vyčleniť to, na čo sa v konkrétnej situácii prehovoru výrazom obraciame. Pri aktuálnom svete je to inak, pretože iba tvrdé fakty môžu rozhodnúť, o aký konkrétny svet ide. Kontextuálnosť použitia výrazu *aktuálny svet* nám v tom nijako nemôže pomôcť. Známa totožnosť daného sveta nemôže byť relevantná pre vyslovovanie výrokov, v ktorých používame indexový termín *aktuálny svet*. Kontextuálny charakter jeho použitia, ktorý je potrebný na určenie toho, čo sa výrazom vyjadruje, by mal byť totiž známy všetkým účastníkom prehovoru. Táto podmienka podľa Tichého nie je splnená, pretože v tom prípade by muselo ísť zo strany účastníkov prehovoru o vševedenie. Navyše by kontextuál-

---

¹ LILICO, A.: *Lewis, Randall, Parmenides, and the use of the word 'real'*. http://ourworld.compuserve.com/homepages/Andrew_Lilico/lewisran.htm (20.6. 2002)

² TICHÝ, P.: *O čem mluvíme?* In: Tichý, P.: *O čem mluvíme?* Vybrané stati k logice a sémantice. Praha: Filosofía 1996, s. 55.

nosť takého prehovoru pri identifikácii toho, o aký svet konkrétne ide, neurčovala iba obsah, ale aj pravdivostnú hodnotu vyjadreného výroku. V skutočnosti nie sme schopní určiť, ktorý z možných svetov je aktuálny, po empirickom zisťovaní sa k jeho definitívnej identifikácii iba približujeme.¹

Inou cestou popretia Lewisovej teórie je nájsť nedostatky v argumente, záverom ktorého je téza o existencii možných svetov. Podľa M. Huemera² je Lewis nútený uznať to, že výrok potvrdzujúci existenciu možných svetov je analyticky pravdivý, a to napriek tomu, že to protirečí všeobecnému (aj Lewisovmu) názoru. Ak si osvojíme princíp „Ak je analyticky pravdivé, že p a z p vyplýva q , potom je analyticky pravdivé aj q “, tak z Lewisovej analytickej tézy, že všetko je možné (svet by sa mohol mať inak), dostaneme inú analytickú tézu, že existujú možné svety. U Lewisa totiž platí, že

„Je možné, že p “

znamená

„Existuje možný svet, v ktorom platí, že p “.

Majme výrok:

„Všetci starí mládenci sú neženatí“.

Z neho vyplýva:

„Je možné, že všetci starí mládenci sú neženatí“,

t.j. takisto analytický výrok. Podľa Lewisa to znamená:

„Existuje možný svet, v ktorom platí, že všetci starí mládenci sú neženatí“, a to by tiež predstavovalo analytický výrok. A práve v tom spočíva Lewisov záväzok k analytickej existencii možných svetov. Ak výroky potvrdzujúce existenciu nemajú štatút syntetických výrokov, potom sa celá situácia ohľadom existencie možných svetov podobá na ontologický dôkaz božej existencie. Pojem

---

¹ TICHÝ, P.: *Jednotliviny a ich roly (I)-(IV)*. In: *Organon F*, roč. 1, č. 1-4; 1994, s. 29-42, s. 123-132, s. 208-224, s. 332.

² HUEMER, M.: *Do Modal Claims Imply the Existence of Possible worlds?* <http://www.rci.rutgers.edu/~owl/lewis.html> (20.6.2002).

možných svetov je síce využitelný, ale dôsledkom výrokov, v ktorých je zahrnutý, nemôže byť analytický výrok o existencii možných svetov. Je to to isté, ako keď z výroku „Všetci starí mládenci sú neženatí“ usudzujeme na existenciu starých mládenčov.

Posibilistickej ontológii je ďalej možné vyčítať arbitrárnu *rozšafnosť* pri uznávaní množstva skutočne existujúcich plnokrvných entít. Sarkasticky a s riadnou dávkou nadsádzky povedané by po nominalistovej práci s Occamovou britvou ostalo po lewisovských možných svetoch mnoho krvi. Nedochádza v nich totiž len k *bežnému* zmnožovaniu abstraktných entít, ale o duplikovanie, či súbežnú existenciu množstva konkrétnych objektov!

Zjednodušene by sme otázku uznávania posibilití mohli konfrontovať s troma hlavnými historickými pozíciami vzťahujúcimi sa k otázke existencie univerzálií¹. Potom máme do činenia s troma základnými možnosťami:

- A) Posibilitie predstavujú púhe mená – *nominalizmus*;
- B) Posibilitie sú výhradne mentálnymi entitami – *konceptualizmus*;
- C) Posibilitie sú ontologickými entitami, existujú, aj keď nie aktuálne – *realizmus*.

Pokiaľ ide o stanoviská k uznávaniu reality neexistujúcich indivíduí, N. Rescher odlíšil v dejinách filozofie až štyri hlavné pozície, ktoré sa líšili podľa toho, čomu pripisovali *zodpovednosť* za skutočnosť aktuálne neexistujúcich entít (posibilití):

- *nominalizmus* – pripisuje posibilitie jazyku (patrili sem Russell a Quine)
- *konceptualizmus* – pripisoval posibilitie mysli (stoici, Descartes, Kant, Brentano)

---

¹ Bližšie pozri: REESE, W. L.: *The Structure of Possibility*. In: Paideia, Twentieth World Congress of Philosophy, Boston, Massachusetts, August 10-15, 1998. <http://www.bu.edu/wcp/Papers/Onto/OntoRes.htm> (20.8. 2010).

- *konceptualistický realizmus* – pripisoval posibilitie božej mysli (niektorí scholastici, Leibniz)
- *realizmus* – ríša posibilití podľa neho existuje nezávisle na ľudskom jazyku a myslení (niektorí arabskí myslitelia, MacColl, Meinong)¹

Lewisova teória náprotivkov nepochybne obsadzuje čestné miesto medzi realistickými koncepciami. Keďže v pozíciách uvádzaných Rescherom sa nachádzajú aj staršie koncepcie, pri tejto príležitosti môže zaujímavovo vyznieť porovnanie Lewisovej teórie s niektorými názormi prezentovanými už skôr v dejinách filozofie a vedy. Ukazuje sa

---

¹ Podľa J. Perzanowského existujú tri základné zdroje modálnosti: 1. pragmatický; 2. epistemický (v rámci neho rozumový (resp. apriórny), zmyslový a lingvistický); 3. ontologický. Teoretické (t.j. nepragmatické) modálnosti ďalej rozdeľuje na:

1. *apriórne, resp. rozumové modálnosti* – týkajú sa toho, čo sa dá myslieť, ohraničujú oblasť úvah. Sú spojené s mysliteľnosťou, predstaviteľnosťou, diskutovateľnosťou, akceptovateľnosťou atď. Patria pod ne aj epistemické modálnosti, zastúpené v kontextoch vedenia, či viery.
2. *logické modálnosti* – slúžia na klasifikáciu, porovnávanie, sú vyjadrené operátormi nevyhnutnosti, možnosti, kontingentnosti, náhodnosti a pod. Spájajú sa s otázkami: „čo je možné?“, „nakoľko je možné?“.
3. *ontologické modálnosti* – slúžia na opísanie podmienok výskytu istých druhov objektov, týkajú sa možnosti toho, čo existuje, alebo toho, čo je možné. Okrem podmienok nevyhnutnosti, či kontingentnosti zahŕňajú aj také pojmy ako komposibilita (spolumožnosť), koexistencia, syntetizovateľnosť, kombinovateľnosť, kompozicionalita. Prispievajú k vytváraniu modálnych ontológií. Spájajú sa s otázkami: „ako je možné?“, „čo a ako je umožňujúce?“
4. *metafyzické modálnosti* – týkajú sa faktov, toho, čo je skutočné. Sú charakterizované termínmi: skutočný, kontrafaktuálny, existujúci, aktuálny, konkretizovať, robiť skutočným, robiť pravdivým a pod. Spájajú sa s otázkou: „čo, ako a prečo je možné?“

Najčastejšou filozofickou pozíciou vo vzťahu k modálnosťam je redukcionizmus, úsilie redukovať isté druhy modálnosti na iné druhy, podľa afinity k nejakému z typov modálnosti. Modálny apriorizmus tak redukuje modálnosti na apriórne modálnosti, modálny logicizmus na logické modálnosti a modálny faktualizmus na metafyzické modálnosti (PERZANOWSKI, J.: *Logiki modalne a filozofia*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński 1989, s. 10-12).

tož, že rôzne súvislosti a analógie Lewisovmu riešeniu trochu uberajú na originalite.

Pokiaľ ide o Lewisovu realistickú teóriu, naozaj silne pripomína Meinongovu teóriu objektívov, ktorá taktiež hovorí o existencii neaktuálnych entít. Aj Lewis aj Meinong zahŕňajú do svojej ontológie isté zvláštne objekty, ktoré v skutočnosti neexistujú. Lewis kritizoval aktualizmus, podobne ako aj Meinong kritizoval „predsudok v prospech skutočného“¹. Ale isté rozdiely spočívajú v tom, že Lewis považoval možné individua za existujúce v podobnom zmysle ako existujú objekty s nami časopriestorovo prepojené. Na rozdiel od meinongovského prístupu odmietal akceptovať, že objekty môžu mať neúplnú alebo inkonzistentnú povahu.² Iné je aj Lewisovo chápanie vlastnosti – vlastnosti u Lewisa sú množinami objektov, pričom tieto objekty môžu byť lokalizované v rozličných svetoch. U Lewisa všetky vlastnosti poukazujú na existenciu, pretože všetky možné objekty existujú. Všetky vlastnosti sú v Lewisovej teórii exemplifikované, platí pre ne, že prinajmenšom v jednom možnom svete existuje ich inštancia. Spôsob predikácie je relativizovaný na určitý svet a čas (svetamih). To, že individuum x má vlastnosť F vo svete w znamená, že x je elementom (členom) F a je časťou w . To, že individuum x má vlastnosť F v čase t znamená, že t -temporálna časť (stav) x je elementom (členom) F .

Napriek odlišnostiam musí aj Lewisova teória čeliť tým výhradám, ktoré sú vznášané proti meinongovským odpovediam na otázky pýtajúce sa na povahu posibilití. Russellova kritika Meinongovej teórie objektívov bola zameraná na to, že:

- a) protirečí kontingentným faktom (príklad: existencia zlatej hory)

---

¹ MEINONG, A.: *O teórii predmetov*. Prel. P. Stach. In: *Organon F*, roč. 3, 1996, č. 1, s. 24.

² KING, P. J.: *Lycan on Lewis and Meinong*. In: *Proceedings of Aristotelian Society XCIII*, 2, 1993, s. 201.

- b) protirečí niektorým princípom, ktoré nemajú logickú povahu (príklad: existencia okrúhleho štvorca)
- c) je logicky nekonzistentná, porušuje zákon sporu (príklad: existencia neštvorcového štvorca)¹.

Keďže Lewisova teória nepripúšťa existenciu nekonzistentných posibilití, nevzťahuje sa na ňu obvinenie z logickej nekonzistentnosti. Námietky a) a b) sa jej však týkajú. Pri pokusoch o odpovede ako meinongovská teória tak aj Lewisov posibilizmus vychádzajú z podobného základu pri relativizácii (obmedzení) kvantifikácie. Lewis chápal v relatívnom zmysle aktuálnosť a v absolútnom zmysle existenciu. Podobne Meinong chápal v relatívnom zmysle existenciu a v absolútnom zmysle bytie. Lewisovská *aktuálnosť* a meinongovská *existencia* majú k sebe povážlivo blízko. Vyčleňujú tú istú triedu objektov. Kým Lewis odmieta vlastnosti, ktoré evokujú, resp. nutne zahŕňajú v sebe aktuálnosť, tak meinongovci odmietajú vlastnosti, ktoré so sebou prinášajú existenciu. Meinongovo stanovisko je však možné upraviť tak, že bude mať aktualistický charakter – nelewisovský meinongizmus by všetky entity typu zlatej hory a okrúhleho štvorca umiestňoval do jedného sveta, *nevyrábal* by existenciu posibilití, ony totiž nemajú existenciu v pravom zmysle slova. Skrátka iba sú, resp. subsistujú, ale to je príliš málo na to, aby dokázali sformovať samostatne existujúci svet.

Modernejšia verzia meinongovskej teórie v podaní E. Zaltu, reagujúca na Russellove výhrady, vychádza z myšlienky rozlišovania medzi *exemplifikáciou* vlastnosti a *kódovaním* vlastnosti. Ide vlastne o obranu transformovaných meinongovských ideí postavenú na rozlišovaní v spôsobe predikácie. Podľa nej môžu byť niektoré objekty zložené z vlastností, ktoré nemusia byť exemplifikované. Platí to najmä pre intencionálne objekty. „Duch v Jánovej nočnej more z minulej noci je v istom zmysle zložený z vlastnosti *byť duchom* bez toho, že by ju exemplifikoval.

---

¹ RUSSELL, B.: O označovaní. In: Organon F, roč. 2, č. 2, 1995, s. 141.

V istom dôležitom zmysle, tento objekt sna 'je' duchom, ako inak by sme sa ho mohli báť?¹. Spomínané 'je' sa dá vysvetliť tak, že uvažujeme o kódovaní ako inom spôsobe predikácie. Objekt Jánovho sna síce neexemplifikuje vlastnosť *byť duchom*, ale ju kóduje (môže exemplifikovať a tým zároveň kódovať iné vlastnosti: *byť objektom sna*, *byť hrôzostrašným*, *byť pravidelne sa opakujúcim* a pod.). Zalta na základe toho rozdelil triedu objektov na bežné existujúce objekty, ktoré iba exemplifikujú nejaké vlastnosti a abstraktné, meinongovské objekty, ktoré vlastnosti ako kódujú, tak aj exemplifikujú (aj keď nemusia jednu a tú istú vlastnosť zároveň exemplifikovať aj kódovať; exemplifikácia je postačujúcou podmienkou pre kódovanie, ale kódovanie nie je ani nevyhnutnou ani postačujúcou podmienkou pre exemplifikáciu).

Vezmime do úvahy príklad s pochybnou existenciou zlatej hory. Vlastnosti *byť zlatým* a *byť horou* so sebou *vlečú* existenciu v tom zmysle, že objekty, ktoré ich exemplifikujú zároveň aj existujú. Tieto vlastnosti (lepšie povedané ich konjunkcia) však nemusia byť vôbec exemplifikované. Naopak, pre každú podmienku vzťahujúcu sa na vlastnosť je tu meinongovský objekt, ktorý kóduje práve vlastnosť spĺňajúcu danú podmienku. Prvá Russellova námietka sa v tomto prípade nedá uplatniť. Objekty, ktoré kódujú vlastnosti *byť zlatým*, *byť horou* a *existovať* ich neexemplifikujú. Preto nie sú v rozpore s kontingentnou pravdou, že nič nemôže zároveň exemplifikovať vyššie spomínanú trojicu vlastností. Takisto sa týmto spôsobom dá vyhnúť druhej námietke – zoberme napríklad do úvahy mimologický princíp: Čo exemplifikuje okrúhlosť, neexemplifikuje (nemôže zároveň exemplifikovať) hranatosť. Podľa Zaltovej teórie totiž môžu pokojne byť objekty, ktoré kódujú (ale neexemplifikujú!) ako okrúhlosť, tak aj hranatosť. Z tohto dôvodu sa však platnosť podobných princípov vôbec nemusí ob-

---

¹ LINSKY, B. – ZALTA, E. N.: *Is Lewis a Meinongian?* In: Australasian Journal of Philosophy 69/4 (December 1991), s. 443.

medzovať. Podobne formulovanou odpoveďou sa dá predísť aj tretej námietke: pokiaľ máme objekt, ktorý kóduje, ale neexemplifikuje vlastnosti *byť brataným* a *byť nebrataným*, potom z uznávania takého objektu nevyplýva logické protirečenie, ktoré platí len v prípade súčasnej exemplifikácie (koexemplifikácie) kontradiktóricky sa vylučujúcich vlastností jedným objektom.

Lewisova modálna logika *de facto* odmieta uznávať neredukovateľné modálne vlastnosti. Zoberme ako príklad možnú existenciu lietajúcich koní. Výrok „Je možné, že existuje lietajúci kôň“ je pravdivý, ak v nejakom možnom svete *w* existuje lietajúci kôň. To znamená, že modálny operátor je redukovateľný. *Byť lietajúcim koňom vo w* presne znamená *byť lietajúcim koňom* a *byť časťou w*. Potom, ak je možné, že existuje lietajúci kôň, tak existuje lietajúci kôň. To znamená, že z

$$\Diamond \exists x (Kx \wedge Lx)$$

vyplýva:

$$\exists x (Kx \wedge Lx)$$

Podobne u Zalta v prípade intencionálnych objektov tiež platí istá forma redukcie. Ak napr.

„Podľa príbehu Sherlock Holmes je detektív“,

potom

„Sherlock Holmes je detektív“,

pričom „je“ v druhom prípade znamená „kóduje“ (intencionálny objekt Sherlock Holmes kóduje vlastnosť *byť detektívom*). Tento postup neomeinogovec Zalta ale neuplatňuje v prípade modálnych kontextov, pretože sa chce vyhnúť postulovaniu náprotivkov. Používa preto štandardnú sémantiku možných svetov. V rámci nej uznáva relativizáciu predikácie vlastností s ohľadom na daný možný svet. Na rozdiel od Lewisa individuum *x* má vlastnosť *F* s ohľadom na svet *w* a to isté *x* (a nie jeho náprotivok) nemá vlastnosť *F* s ohľadom na iný svet *w'*. Pokiaľ ide o kontingentné vlastnosti, nadobúdajú, resp. nenadobúdajú ich tie isté (a nie rozdielne) individua v rôznych možných svetoch. Relativizácia predikácie je plne v súlade so Zalto-

vým rozlišovaním významov slova *byť* a rozlišovaním spôsobov bytia vlastností.

V meinongovskej koncepcii Zaltu nie je nutné postulovať existenciu lietajúcich koní λ *mäsa a kostí*. Hovorí len o abstraktných objektoch, ktoré naraz kódujú vlastnosti *byť koňom* a (*vedieť*) *lietať*, bez toho, aby tieto vlastnosti boli akýmkoľvek objektami zároveň aj exemplifikované. Naopak redukcia modálneho operátora znamená, že u Lewisa možné individuá naozaj exemplifikujú dané vlastnosti.¹

Zaltovo riešenie problému existencie neaktuálnych posibilití postavené na pojme kódovania vlastností je tak bližšie bežnému názoru *zdravého rozumu*. Popiera bytie neaktuálnych neabstraktných koní λ *mäsa a kostí*, ktoré musia existovať, pretože len ako také by mohli exemplifikovať vlastnosť lietania.²

Lewisov modálny realizmus je možné, okrem neúplnej podobnosti s Meinongovými úvahami, považovať aj za istý prejav moderného eleatizmu vo vede a filozofii. Podľa Parmenidovho princípu by všetko, čo je racionálne mysliteľné, muselo nevyhnutne (nejakým spôsobom) aj existovať. Nemožno o niečom hovoriť ako o nejestvujúcom. Nebytie (nejestvujúcno) nie je, jestvujú. Podľa parmenidovskej cesty objektívnej pravdy všetky možnosti jestvujú, jestvujú v plnej miere. Len naša subjektívna mienka nás núti o niektorých možnostiach hovoriť ako o jestvujúcich a o iných ako o nejestvujúcich. Podobne aj Lewis, pokiaľ ide o modus bytia, žiadne možné svety a posibilitie nevykázal z oblasti jestvujúceho. V súčasnosti by parmenidovský pojem *mysliteľného* mohol byť vyjadriteľný omnoho sofistikovanejšími matematickými prostriedkami založenými na pojme komputability, či rekombinácie. Aj podľa Parmenida aj podľa Lewisa nejestvujú dôvody pre to, aby sme svet,

---

¹ To, že x má vo svete w vlastnosť *byť koňom* ako aj vlastnosť (*vedieť*) *lietať*, u Lewisa znamená, že x má vlastnosť *byť koňom* ako aj vlastnosť (*vedieť*) *lietať* a zároveň x je časťou w .

² Tamže, s. 451.

ktorý *zakúšame*, považovali za skutočnejší ako ostatné možné svety, len preto, že sa tak javí našim zmyslom. To, čo sa zjavuje, nie je objektívne reálnejšie ako všetky ostatné mysliteľné (t.j. racionálne skombinovateľné atď.) veci. „Nejestvuje racionálna báza, na základe ktorej odlíšime skutočne jestvujúce mysliteľné veci od skutočne objektívne nejestvujúcich mysliteľných vecí. Nie je tu nič štrukturálne na to, aby sme ich odlíšili, jedny ako jestvujúce a druhé ako nejestvujúce, preto je tento rozdiel zmysluprázdny“¹.

Zvláštnu paralelu má Lewisova *parmenidovská* koncepcia aj v niektorých súčasných fyzikálnych teóriách. Ide najmä o Everettovu (presnejšie Wheelerovu-Everettovu) interpretáciu kvantovej mechaniky, podľa ktorej sa univerzum rozdeľuje pri každej kvantovej udalosti, a preto existuje nekonečné množstvo rovnako skutočných univerz, ktorými sú vlastne vyčerpané všetky kvantové udalosti. Everettova interpretácia nesie presnejší názov *formulácia kvantovej mechaniky prostredníctvom „relatívneho stavu“* („relative state“ formulation), resp. aj pomenovanie *interpretácia prostredníctvom mnohých svetov* (many-worlds interpretation). Naznačme stručne, v čom konkrétne spočíva jej podobnosť s teóriou náprotivkov.

Podľa mnohosvetovej interpretácie kvantovej mechaniky môžeme náš svet chápať len vtedy, keď zároveň uznáme teóriu všetkých možných svetov. Náš svet je včlenený do celého súboru možných svetov a o žiadnom z nich nie je zmysluplné povedať, že je skutočný, resp. skutočnejší ako nejaký iný. Súbor možných svetov bol pomenovaný ako *vlnová funkcia* (wavefunction) univerza.² Predpokladalo sa, že kvantová mechanika opisuje celú skupinu mnohonásobných možných výsledkov na mikroskopickej úrovni.

---

¹ RANDALL, A. F.: *Parmenides' Principle*. <http://www.elea.org/Parmenides/Parm-comment.html> (20.8.2010).

² Odlišný názor v tejto veci vyjadrovala Kodaňská interpretácia kvantovej mechaniky, podľa ktorej prítomnosť nekvantových (*bežných*) objektov si vyžaduje *kolaps* možností z mnohých možných svetov do jedného, skutočne existujúceho sveta.

Subatomárna častica podľa toho mala 50% šancu svojho rozpadu alebo nerozpadu počas istého časového úseku. Kvantová rovnica však neopisuje iba tieto dve možnosti, ale – pokiaľ častica interagovala s niečím iným – obsahuje aj všetky možné výsledky všetkých interakcií. To znamená, že multiplicita výsledkov sa z mikroskopickej úrovne prenáša na udalosti v makrosvete, pre makroskopické objekty potom platí podobný súhrn možností ako pre mikroskopické.

Na týchto základoch je postavený aj známy tzv. Schrödingerov pokus s mačkou. Predstavme si krabicu, ktorá je uzavretá a úplne izolovaná od vonkajšieho sveta. V krabici je mačka, skúmavka s otravným plynom a zariadenie napojené na Geigerov počítač, ktorý je nasmerovaný na vzorku rádioaktívneho materiálu. Tento materiál má 50% pravdepodobnosť svojho rozpadu počas jednej minúty, kedy je pozorovaný. Počas tohto času, ak Geigerov počítač zaeviduje rozpad vo vzorke materiálu, zariadenie rozbije skúmavku, uvoľní tým jed a usmrť mačku. Ak rozpad častice materiálu nie je zistený, zariadenie tieto procesy do chodu neuvedie a mačka zostane nažive. Podľa kvantovej teórie popísanú udalosť rozpadu, resp. nerozpadu musíme považovať za *superpozíciu* oboch udalostí, pretože *vlnová funkcia* v sebe zahŕňa obe možnosti.

Celý zložený systém tvorený časticou, skúmavkou, mačkou atp. je zloženinou podobných subatomárnych častíc a každá z nich sa správa podľa tej istej vlnovej rovnice. Kvantová vlnová funkcia potom po vypršaní jednej minúty opisuje superpozíciu toho, čo sa deje v krabici, t.j. ako to, že mačka je živá, tak aj to, že mačka je mŕtva (pretože bola usmrtená jedom). Až keď otvoríme krabicu, zistíme, ktorá z možností nakoniec nastala. Čo sa stalo s druhou možnosťou? Pokiaľ sme uznali jestvovanie superpozície celku oboch možností a samotné kvantové rovnice nám neurčujú, aký výsledok skutočne nastáva, potom treba aktuálnu neprítomnosť druhej možnosti nejako prijateľne interpretovať. Podľa štandardnej (tzv. kodaňskej) interpretácie

došlo ku kolapsu, resp. zmršteniu možností do jedného jediného reálneho sveta, a to v momente, keď nastala interakcia vlnovej funkcie s *klasickým*, t.j. nekvantovým objektom (to platí za predpokladu, ak nepovažujeme makroskopické objekty za zloženiny subatómarných častíc). Iným vysvetlením (uznávajúcim zloženosť objektov z častíc) by bolo také, podľa ktorého kolaps nastal až v momente uvedomenia si, resp. zistenia skutočného výsledku.

Podľa mnoho-svetovej interpretácie štandardná interpretácia Schrödingerovho pokusu s mačkou pomocou kolapsu predstavuje iba opis celej situácie zo subjektívneho uhla pohľadu. Pozorovateľ (napr. my) zisťuje len jeden výsledok, a to buď živú alebo mŕtvu mačku. V skutočnosti však nastávajú obidva prípady. Sú oba realizované. Opačný výsledok má potom možnosť pozorovať iný pozorovateľ v inom možnom svete, ktorý by mohol takisto konštatovať kolaps možností do jediného výsledku, a to presne do opačného, aký pozorujeme my. Superpozícia opisuje dva svety a každý z nich sa javí svojim obyvateľom ako jediný existujúci (ten pravý). Objektívne je vesmír v skutočnosti superpozíciou oboch. Všetky možné svety sú z objektívneho uhla pohľadu rovnako skutočné. Svet sa ako jediný javí iba zo subjektívneho uhla pohľadu, pretože vedomá bytosť dokáže pozorovať len svoje bezprostredné okolie.¹

Mnoho-svetová interpretácia kvantovej mechaniky ponúka mnoho analógií s Lewisovou teóriou: superpozícií na základe vlnovej funkcie zodpovedá pluriverzum možných svetov, v rovnakej miere existujúcim oddeleným možnostiam zodpovedajú v rovnakej miere existujúce, časopriestorovo a kauzálne oddelené možné svety, subjektívne pozorovaný kolaps možností zodpovedá indexovej aktuálnosti

---

¹ Podobne u Leibniza sú všetky svety rovnoprávne existujúce v myslí Boha, no Leibniz predsa len nakoniec o stvorení (a najlepšom) svete hovoril ako o špeciálnom prípade. Kolaps posibilití do jedného sveta bol vlastne spôsobený skrz božiu vôľu, takže Leibnizov posIBILIZMUS nebol úplne dôsledný, napr. v porovnaní s Lewisovým.

sveta, rôznym pozorovateľom korešpondujú náprotivky. Dokonca styčnými bodmi oboch koncepcií by mohli byť Lewisom uznávaná možnosť počiatočného segmentu spoločne vlastneného viacerými možnými svetmi a štruktúrovanie ich elementov na základe princípu rekombinácie. Na druhej strane aj v mnohosvetovej interpretácii kvantovej mechaniky je prakticky nemožné stanoviť kritérium, ktoré by malo obmedziť množstvo, či spôsob kreovania posibilití (čo sa ukázalo ako často kritizovaný kameň úrazu Lewisovej teórie) – snáď až na zúženie rovnako opísateľných možností do jednej možnosti, čo vlastne znamená aplikáciu Leibnizovho zákona totožnosti nerozlíšiteľných vecí¹. Ak máme dve rovnako opísané univerzá (U_1 a U_2) v časovom rozmedzí ($t_0...t_i$), ale nerovnako opísané od času t_{i+1} , potom platí:

$$U_1(t_0...t_i) = U_2(t_0...t_i)$$

$$U_1(t_{i+1}...) \neq U_2(t_{i+1}...)$$

U_1 a U_2 sa od istého momentu stávajú netotožnými. Rozštiepovanie, proliferácia akéhokoľvek univerza je podľa takého výkladu kvantovej mechaniky javom, ktorý univerzum neustále sprevádza. Všetko to, čo nasleduje po momente rozštiepenia, je rovnako pravdepodobné, hoci sa nám to môže zdať zvláštne. „V ktorom svete nakoniec skončíte je ako čisto náhodný hod hracou kockou, jedna vaša verzia však skončí v každom z nich. Je to ako lotéria. Sme prekvapení, keď víťazné číslo v lotérii je 666666666? Samozrejme. Ale ak vyhráva číslo ako 183580348, považujeme to za celkom normálne. Prísne vzaté, obe čísla sú rovnako pravdepodobné, no 666666666 sa nám zdá byť špeciálne – dávame mu špeciálny význam. Ale je to iba subjektívne hodnotenie; objektívne vzaté je tu zmysel, podľa ktorého by sme nemali byť viac prekvapení jedným výsledkom ako iným“².

---

¹ RANDALL, A. F.: *Quantum Superposition, Necessity and the Identity of Indiscernibles*. [http:// www.elea.org/Indiscernibles/](http://www.elea.org/Indiscernibles/) (20.8. 2010).

² Tamže.

Narušením evidentnej analógie je to, že Lewisova teória na rozdiel od mnoho-svetovej interpretácie nehľadá svoje potvrdenie vo fyzikálnych experimentoch, je viac metafyzická, ale istý špekulatívny prvok možno smelo pripísať obom. Hlboko zakorenenému zmyslu pre bezprostrednú realitu sa zdajú byť situácie opisované modálno-realistickou mnoho-svetovou koncepciou nepredstaviteľné. Nepredstaviteľnosť zaiste neznamená nevyhnutne nemožnosť, aj keď predstava, ako sa v každom okamihu nášho života *rozpadávajú* na nekonečné množstvo vzájomne (dokonca samostatným vedomím) oddelených verzií samých seba, je pri najmenšom ťažko stráviteľná. Sporná je aj konštrukcia objektívneho pohľadu *božieho oka*. Nie je jednoduché sa aj pri úvahách o možných svetoch zbaviť ukotvenosti v skutočnom svete. „Myšlienka, že existuje perspektíva mimo všetkých možných svetov, z ktorej o nich môžeme hovoriť, je posIBILISTICKÝ MÝTUS“¹. Tak, ako sa Lewisova teória neteší obľube väčšiny logikov a filozofov, tak sa mnoho-svetová interpretácia kvantovej teórie teší obľube len menšiny fyzikov – toto treba chápať skôr ako konštatáciu stavu, nie ako *argumentum ad populum*.

Na margo problému modálneho realizmu dodajme ešte niekoľko doplňujúcich poznámok. Problém realizmu má vo filozofii hlboké korene, ktoré v rôznych podobách vyražajú na povrch až dodnes. Väčšina realistických prístupov sa točí okolo uznávania reálnej existencie týkajúcej sa určitého druhu entít, pričom bremeno dôkazu leží práve na bedrách tých, ktorí skutočne alebo zdanlivo narušajú princíp Occamovej britvy. Treba podotknúť, že či už ide o problém univerzálií, esencií, matematických objektov alebo napr. mentálnych stavov, dôraz sa zväčša kladie na abstraktné alebo konkrétne prvky skutočného sveta. Modálny realizmus tento horizont skutočného sveta prekračuje. Prirodzene, realistické stanovisko nemusí byť zviazané priamo s uznávaním nejakých entít (v predmetovom zmysle

---

¹ STALNAKER, R. C.: *Counterparts and Identity*, s. 131.

slova), ale napr. so stavmi vecí, resp. niečím, čo vo svojej komplexnosti prekračuje rovinu predmetov alebo ich množín.

Je dôležité si uvedomiť, že problém modálneho realizmu je pevne zviazaný s celou množinou veľmi komplikovaných problémov, ako sú napr. problémy transsvetovej totožnosti, identifikácie individuí v možných svetoch, esencializmu, kontrafaktuálov a mnohé iné problémy. Otvárajú sa tu teda širšie súvislosti, ktoré stanovisko modálneho realizmu na jednej strane spájajú s problémami sémantiky a na strane druhej otvárajú priestor pre metafyzické či naopak antimetafyzické úvahy.

V rôznych interpretáciách sa možno stretnúť s rozličným členením jednotlivých stanovísk modálneho realizmu, resp. antirealizmu. Každé takéto delenie akcentuje inú stránku problému. Preto sa niekedy môžeme stretnúť až s takmer protichodnými (alebo aspoň zdanlivo si odporujúcimi) hodnoteniami jednej a tej istej koncepcie.

Je pozoruhodné, že napr. J. Loux považuje Lewisovu teóriu náprotivkov a vôbec celý jeho prístup za prejav nominalizmu a redukcionizmu¹. S tým akoby sa rozchádzali iné, dosť bežné hodnotenia Lewisovej koncepcie. Napr. podľa Koláča je Lewis predstaviteľom tzv. modálneho platonizmu². V každom prípade sa Lewisovi pripisuje skôr miesto na strane modálneho realizmu. Ako sa teda v spleti rôznych charakteristík zorientovať? Do akej miery je Lewis realista, do akej nominalista a do akej redukcionista? Je potrebné si uvedomiť k čomu presne sa dané pozície vzťahujú, to by mohlo byť návodom pre adekvátnejší opis Lewisovho stanoviska k otázke možných svetov a posibilití (samozrejme, celý problém sa nemusí týkať iba Lewisa, aj pri aktualistických riešeniach môžeme rovnako naraziť na nezrovnalosti v otázke miery realizmu, resp. redukcionizmu).

---

¹ LOUX, M. J.: *Nutné a možné*, s. 134-147.

² KOLÁČ, P.: *Argumenty filozofickej logiky*. Praha: Filosofia 1999, s. 131.

Z hľadiska problému realizmu totiž rozdelenie na posibilizmus a aktualizmus nemusí byť najvhodnejšie. Problematické je hlavne to, že nielen posibilistické, ale aj mnohé aktualistické koncepcie nesú známky modálneho realizmu. Otázkou je teda skôr to, v čom sa tieto verzie realizmu od seba líšia. J. Divers napr. uvažuje o tzv. pravom realizme (ktorý zodpovedá Lewisovej koncepcii) a aktualistickom realizme¹. Pokiaľ berieme do úvahy typ entít, ktoré nejaký modálny realizmus považuje za existujúce, vo všeobecnosti dostaneme tieto dve možnosti:

- *modálny realizmus_k* – uznáva existenciu možných svetov ako konkrétnych predmetov a posibilití ako konkrétnych indivíduí;
- *modálny realizmus_a* – uznáva existenciu možných svetov a posibilití ako abstraktných entít;

Rovnako tak podľa toho, ako sa nejaký prístup stavia k možnostiam redukcie, dostaneme rôzne podoby redukcionizmu:

- *modálny redukcionizmus_k* – neuznáva existenciu možných svetov ako konkrétnych predmetov a existenciu posibilití ako konkrétnych indivíduí, redukuje ich na nič, čo je zakorenené v skutočnom (aktuálnom) svete;
- *modálny redukcionizmus_a* – neuznáva existenciu možných svetov a posibilití ako abstraktných entít, redukuje ich na indivíduá a/alebo ich množiny;

Zdá sa, že stanovisko nominalizmu sa viac približuje *modálnemu redukcionizmu_a*. Naopak platonizmus je zastúpený skôr v *modálnom realizme_a*. Vyhranený antirealista odmieta

---

¹ Divers posudzuje rôzne prístupy k možným svetom a do ich prehľadu zahŕňa okrem pravého a aktualistického realizmu aj antirealizmus (stanovisko, podľa ktorého je používanie pojmu možných svetov síce prípustné, ale možným svetom nič nezodpovedá nič skutočné) a abstencionizmus (stanovisko, ktoré odmieta aj samotné používanie pojmológie možných svetov a možných indivíduí) (Bližšie pozri: DIVERS, J.: *Possible Worlds*. London and New York: Routledge 2005, s. 19–25).

oba druhy modálneho realizmu a hlási sa k obojm podobám redukcionizmu. U Lewisa vidíme kombináciu prístupu *modálneho realizmu_k* a *modálneho redukcionizmu_a*. U aktualistov (alebo *erzacistov*, ako ich nazýva Lewis – t.j. Plantinga, Adams a i.) ide naopak o kombináciu prístupu *modálneho realizmu_a* a *modálneho redukcionizmu_k*. Týmto spôsobom teda môžeme charakterizovať Lewisa ako realistu a zároveň nominalistu. To je čiastočne v rozpore s tradičným chápaním realizmu a nominalizmu, ktoré sa týkalo predovšetkým štatútu univerzálií ako čohosi všeobecného a abstraktného. Ťažko však uspieť s tradičnými označeniami pri posudzovaní netradičného riešenia, ktoré Lewis prezentoval. Lewis hovoril o skutočnej (*plnokrvnej*) existencii možných objektov, čím zašiel ešte ďalej ako ontologicky výstredná teória objektov A. Meinonga. Ako sme už vyššie naznačili, umiernenú verziu *modálneho realizmu_a* ponúkol Stalnaker.

* * *

Na záver tejto kapitoly si ešte raz zhrňme základné tézy Lewisovej koncepcie, vyjadrujúce modálno-realistický a posibilistický postoj, pretože práve ony sa stali bodmi, na ktoré aktualizmus predovšetkým zamerl svoju kritiku:

- možné svety jestvujú a sú rovnako skutočné ako náš svet;
- možné svety sú vecami rovnakého druhu ako náš svet; líšia sa pokiaľ ide o ich obsah, nie pokiaľ ide o druh;
- možné svety nemôžu byť redukované na niečo fundamentálnejšie, sú to neredukovateľné entity;
- aktuálnosť má indexový charakter, keď odlišujeme náš svet od ostatných a vyčleňujeme ho ako aktuálny, máme tým na mysli len to, že je to svet, ktorý obývame;
- možné svety sú zjednotené prostredníctvom vzájomných časopriestorových vzťahov ich častí, mož-

- né svety sú od seba časopriestorovo vzájomne oddelené;
- možné svety sú od seba kauzálne vzájomne oddelené¹;
  - indivíduá sú svojou existenciou viazané na možné svety, žiadne indivídium neexistuje vo viac ako jednom svete, neexistuje trans-svetová totožnosť indivídua;
  - modálny diskurz má byť zabezpečený hovorením o náprotivkoch indivíduí v iných možných svetoch.

---

¹ KING, P. J.: *David Lewis: Modal Realism*. <http://users.ox.ac.uk/~worc0337/modal.realism.html> (20.8.2010)

3. AKTUALIZMUS

V tejto kapitole sa budeme venovať problematike aktualizmu jeho rôznym podobám. Ten sa, všeobecne vyjadrené, usiluje analyzovať modálnosť spôsobom, ktorý vylučuje možné, ale neaktuálne indivíduá (t.j. číre posibilitie alebo kontingentne neaktuálne indivíduá), alebo sa ich snaží nahradiť menej problematickými entitami. Základnou tézou je teda:

(A) Všetko čo existuje (t.j. všetko, čo je), je aktuálne¹

3.1. Problémy aktualizmu

Pri štandardnom chápaní najjednoduchšej (*predkripkeovskej*) modálnej logiky s kvantifikátormi môžu vyvstať rôzne komplikácie. (V ďalšom texte použijeme argumentáciu Ch. Menzela² aj s pôvodným očíslovaním výrokov). Majme vetu „Existujú mimozemšťania“. V jazyku predikátovej logiky prvého rádu je jej znenie nasledovné: „Existuje také x , že x je mimozemšťan“ a jej formálny zápis: $\exists xAx$. Ak analyzujeme modálny výrok „Mimozemšťania by mohli existovať“, potom jej bežné čítanie je nasledovné: „Je možné, že existuje x také, že x je mimozemšťan“, vo formálnom vyjadrení:

(1) $\Diamond \exists xAx$

Ak narábame s teóriou možných svetov (môžeme ich považovať za abstraktné objekty istého druhu), potom hovoríme, že (1) je pravdivý vtedy a len vtedy ak:

---

¹ Pozri: MENZEL, Ch.: *Actualism*. In: Zalta, E. (ed.): Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2008 Edition). The Metaphysics Research Lab. <http://plato.stanford.edu/entries/actualism/> (20.6.2010), resp. tiež: LINSKY, B. – ZALTA, E. N.: *In Defense of the Simplest Quantified Modal Logic*. In: Tomberlin, J. (ed.): *Philosophical Perspectives 8: Logic and Language*. Atascadero: Ridgeview Press 1994, s. 438.

² MENZEL, Ch.: *Actualism*, §1-5.

(2) Existuje možný svet w a v ňom existuje individuum x také, že x je mimozemšťan vo w .

Povaha existenčných kvantifikátorov dovoľuje meniť ich poradie, preto z (2) vyplýva (3):

(3) Existuje individuum x a možný svet w taký, že x je mimozemšťan vo w .

Ak je (3) pravdivý výrok, potom je pravdivý aj

(4) $\exists x \Diamond A x$

Inými slovami, za predpokladu platnosti najjednoduchšej modálnej predikátovej logiky z

(5) Je možné, že existuje x , také, že x je mimozemšťan; vyplýva

(6) Existuje x také, že je možné, že x je mimozemšťan.

Výrok (6) však protirečí téze (A), pretože sa zmieňuje o existencii možného mimozemšťana a zdá sa, že žiadnu z aktuálne existujúcich vecí by sme nemohli identifikovať ako možného mimozemšťana (Toto je typická quinovská kritická pripomienka). Aktualizmus a bežné modálne viery typu (5) v spojení s najjednoduchšou modálnou predikátovou logikou nedávajú dobrý výsledok. Ďalšou nevýhodou pre nesofistikovaný aktualizmus je aj problematické chápanie zmnožených (iterovaných) modalít. Opäť (Menzelove) príklady:

(7) Súčasný pápež (t.j. Joseph Ratzinger) by mohol mať syna, ktorý by sa mohol stať kňazom.

(8) Mohla by existovať planéta, ktorá narúša dráhu Pluta a mohla by mať periódu n rokov.

Vo formálnom vyjadrení by tieto výroky vyzerali nasledovne:

(9) $\Diamond \exists x (Sx p \wedge \Diamond Px)$

(10) $\Diamond \exists x (Lx \wedge Dx p \wedge \Diamond Px)$ ¹

Aj za predpokladu, že aktualista dokáže úspešne vysvetliť prvý výskyt modalnosti v (7) a (8) („mohol/mohla by“), s jej druhým výskytom by to také jednoduché nebolo. Druhý výskyt modálneho operátora v (9) ako aj (10) postihuje

---

¹ Tamže, §1.

modálny fakt týkajúci sa možného individua (možného syna pápeža, resp. možnej planéty spôsobujúcej výchylku dráhy Pluta). Možným individuám sa pripisujú ďalšie modálne vlastnosti, čo spôsobuje komplikácie pri obsadzovaní nejakých aktuálnych elementov do ich úlohy.

Pokiaľ ide o najjednoduchšiu podobu modálnej predikátovej logiky – bez toho, aby sme teraz zachádzali do jemnejších detailov jej sémantiky – pripomeňme, že v sebe zahŕňa logické axiómy a odvodzovacie pravidlá klasickej výrokovej logiky, klasickej predikátovej logiky prvého rádu s totožnosťou a systém (výrokovej) modálnej logiky S5, po prvýkrát skonštruovaný C. I. Lewisom. S5 do systému najjednoduchšej modálnej logiky s kvantifikátormi dodáva svoje logicky pravdivé modálne axiómy:

K axióma: $\Box(\varphi \rightarrow \psi) \rightarrow (\Box\varphi \rightarrow \Box\psi)$

T axióma: $\Box\varphi \rightarrow \varphi$

5 axióma: $\Diamond\varphi \rightarrow \Box\Diamond\varphi$

a pravidlo znevychnutňovania (RN), podľa ktorého ak φ je teoréma, potom aj $\Box\varphi$ je teoréma.

Na základe logicky pravdivých axióm a platných pravidiel odvodzovania sú v najjednoduchšej modálnej predikátovej logike dokázateľné nasledovné kontroverzné formuly (na ich kontroverznosť prvý poukázal A. Prior):

BF: $\forall x\Box\varphi \rightarrow \Box\forall x\varphi$ (Barcanovej formula, ktorá je často uvádzaná a diskutovaná vo svojej ekvivalentnej podobe: $\Diamond\exists x\varphi \rightarrow \exists x\Diamond\varphi$)

NE: $\forall x\Box\exists y y=x$ (Princíp nevyhnutnej existencie)

CBF: $\Box\forall x\varphi \rightarrow \forall x\Box\varphi$ (Obrátená Barcanovej formula)

V čom spočíva ich neprijateľnosť pre aktualizmus?

Ako už bolo vyššie naznačené, BF vo svojom znení spôsobovala potiaže už v prípade prechodu od výroku (1) k (4), resp. od (5) k (6). Do hry vchádzajú podozrivé kontingentne neaktuálne entity. Ktoré z aktuálne existujúcich individuí má byť možným individuum, napr. možným mimozemšťanom atp.? Celá záležitosť sa dotýka aj doktríny esencializmu. Dobré sa to ukazuje pri použití relačných

vlastností, ktorých nositeľmi sú možné individúá. Príklad: Majme osobu a , ktorá nemá žiadnych súrodencov. Je úplne legitímne uvažovať o tom, že by mohla existovať osoba, ktorá je súrodencom a . Po aplikácii BF spolu s tézou (A) to vyzerá tak, že skutočne existuje osoba, ktorá je možným súrodencom a . O ktorej osobe aktuálneho sveta by sme to však mohli povedať? Podľa viacerých esencionalistov je vlastnosť „byť súrodencom a “ esenciálna, pretože odkazuje na pôvod, inak povedané, ak ju nemá nejaké individuum v tomto svete, nemôže ju mať v inom. Preto sa v aktuálnom svete nevyskytujú žiadne možné individúá (žiadni „možní súrodenci a “ atď.) a BF sa z tohto dôvodu ukazuje byť nepravdivá – aktualisti totiž nemôžu pre ochranu BF obetovať tézu (A), bez toho, aby ostali aktualistami. (Neskôr uvedieme podobný príklad v súvislosti s pojmom komposibility individuí používaný N. Rescherom).

Formula NE pre zmenu tvrdí, že všetko nevyhnutne existuje.¹ NE síce neprotirečí aktualistickej téze (A), ale je v rozpore s bežným presvedčením, že niektoré veci existovať nemusia, t.j. že existujú iba kontingentne. Za pomoci pravidla zovšeobecnenia a pravidla znevyhnutnenia (RN) je dokonca možné odvodiť formulu:

$$\text{NNE: } \Box \forall x \Box \exists y y=x$$

ktorá tvrdí, že je nevyhnutné, že všetko nevyhnutne existuje, z čoho vyplýva, že neexistujú kontingentné individúá. To je však pre aktualizmus (no azda nielen preň) ťažko stráviteľné.

Problémom formuly CBF je, že v konečnom dôsledku implikuje NE, a to v spojení s tézou známou ako *závažný aktualizmus* (*SA, serious actualism*). Táto téza hovorí o tom, že nie je možné, aby mal objekt vlastnosť bez toho, aby existoval, t.j. ak objekt exemplifikuje vlastnosť vo svete,

---

¹ Samozrejme, predpokladá to prijatie definície toho, čo znamená, že nejaký objekt existuje, t.j.: $x \text{ existuje} =_{\text{def}} \exists y (y=x)$.

v tomto svete musí existovať¹. Dá sa to vyjadriť nasledovným spôsobom:

SA: $\Box[\varphi \rightarrow \exists y y=x]$, kde φ je atomárna formula obsahujúca x .²

Okrem priameho odvodu NE je teda možné sa k tejto formule dopracovať aj prostredníctvom CBF a SA: Majme takú vlastnosť P , že:³

(a) $\Box \forall z Pz$

Z (a) a CBF dostaneme:

(b) $\forall z \Box Pz$

Konkretizáciou a nahradením z za ľubovoľný objekt x získame:

(c) $\Box Px$

Majme tiež prípad SA:

(d) $\Box[Px \rightarrow \exists y y=x]$

Z toho za pomoci axiómy K, (c) a pravidla odlúčenia dostaneme:

(e) $\Box \exists y y=x$,

z toho univerzálnym zovšeobecnením nakoniec:

(f) $\forall x \Box \exists y y=x$,

čo je formula NE.

Aktualizmus je ochotný vzdať sa skôr pravdivosti CBF ako obetovať tézu SA.

Viacerí aktualisti sa snažili zamedziť logickej pravdivosti formuly Barcanovej (BF), rovnako ako aj platnosti formúl NE a CBF a vymyslieť modálnu sémantiku, resp. definovať takú sémantickú interpretáciu, ktorá by to zabezpečovala. Rovnako tak sa snažili zmenou teórie dôkazu dosiah-

---

¹ V 2. kapitole sme videli, ako sa s tým vysporadúva Zalta – zavádza pojem *kódovania* vlastností. Objekty kódujúce, ale neexemplifikujúce nejaké vlastnosti, neexistujú v pravom zmysle slova. Naopak objekty exemplifikujúce nejaké vlastnosti, sú zároveň aj existujúce. Závažný aktualizmus tak môže ostať v platnosti.

² Tamže, §2.

³ Takúto podmienku by mohla spĺňať napríklad vlastnosť *byť totožný so samým sebou*.

nut' neodvoditeľnosť BF, NE a CBF ako teorém, pričom východisková báza, axiomy najjednoduchšej modálnej logiky s kvantifikátormi by ostali zachované. Za týmto účelom boli do modálnej logiky zavedené aj Kripkeho modely.

Najväčšou zmenou, ktorú Kripkeho modely priniesli bolo vlastne nahradenie jednotného poľa individuí funkciou, ktorá každému svetu pripisuje jeho vlastné pole individuí. Dané univerzá sa líšia od sveta k svetu. V tomto smere Kripke neurčil žiadne obmedzenie, preto sa dá uvažovať aj o prázdnom svete, svete s prázdnu množinou individuí. Po zmene v otázke povahy univerza už nemožno BF, NE a CBF považovať za logicky pravdivé, pretože je možné nájsť také modely, v ktorom sú ich prípady nepravdivé. Za celú trojicu si spomeňme aspoň formulu NE. Pri dokazovaní neplatnosti NE v Kripkeho systéme je potrebné vychádzať z toho, že oblasti svetov môžu byť prázdne. Nech M je Kripkeho model, ktorý obsahuje najmenej jedno aktuálne individuum, w_0 je aktuálny svet (prinajmenšom jeden objekt $a \in \Psi(w_0)$) a nech w je svet, ktorý je prázdny, pokiaľ ide o existenciu individuí v ňom. Potom a neexistuje vo w a „ $\exists y y=x$ “ nie je pravdivé vo w , ak a je nahradené za x . Zároveň „ $\Box \exists y y=x$ “ je nepravdivé vo w_0 , ak a je nahradené za x . NE je tak nepravdivá v M . Podobne je v M nepravdivá aj formula NNE.

Kripke takisto malou úpravou staršieho systému modálnej logiky vyriešil nedokázateľnosť spomínaných formúl. Úprava spočíva v zamedzení používania formúl s voľnými premennými na mieste axióm a teorém, resp. ich nahradenie formulami, ktoré sú vytvorené za pomoci uzavretia pôvodných otvorených formúl všeobecným kvantifikátorom. To síce splňa svoj účel, pokiaľ ide o dokázateľnosť BF, NE a CBF, ale nie je to v súlade so všeobecným úzom, pretože ani klasická logika nie je vo vzťahu k výrokom s voľnými premennými taká reštriktívna a ich používanie v logických systémoch je samozrejme.

Ďalšou komplikáciou pre Kripkeho riešenie je to, že neprípúšťa zavedenie konštant pre kontingentné entity. Ak sa

snažíme dodať takú konštantu, napr. c , dospejeme k nasledovnej situácii: V Kripkeho systéme je teorémou formula:

$$\forall x x=x \rightarrow \forall x \exists y y=x^1$$

Rovnako tak je axiómou formula:

$$\forall x x=x$$

Pomocou nej a pravidla modus ponens z formuly: $\forall x x=x \rightarrow \forall x \exists y y=x$ potom dostaneme:

$$\forall x \exists y y=x$$

Z tejto formuly za pomoci pravidla konkretizácie a súčasného nahradenia premennej x za konštantu c vyplýva:

$$\exists y y=c$$

Použitím RN (pravidla znevyhnutňovania teorém) nakoniec dostaneme:

$$\Box \exists y y=c,$$

čo vlastne znamená, že c je nevyhnutne existujúca entita! Ak zároveň uznávame existenciu kontingentných individuí (pre c potom platí: $\sim \Box \exists y y=c$), nekonzistentnosť je zrejماً.

Najzávažnejším dôvodom, prečo Kripkeho systém ďalšej logiky nedokáže byť oporou aktualizmu, je ale ten, že sa v konečnom dôsledku ani on nevysporadúva s možnými individuími a je *de facto* posibilistický. Vyplýva to zrejme zo samotného rozštiepenia jednotného univerza individuí do množín príslušiacich jednotlivým možným svetom. Vráťme sa k uvádzanému príkladu individuí s vlastnosťou „byť mimozemšťanom“ (použijeme predikátor „ A “). Tvrdíme, že je možné, že nejaké individúá sú

¹ Túto formulu získame odvodením z pôvodnej axiomy:

$$\forall y y \neq x \rightarrow x \neq x,$$

z ktorej kontrapozíciou implikácie a nahradením všeobecného kvantifikátora dostaneme

$$x=x \rightarrow x \exists y y=x.$$

Na tejto formule nakoniec aplikujeme Kripkeho úpravu, týkajúcu sa uzavretia pôvodných axióm a teorém pomocou všeobecného kvantifikátora:

$$\forall x x=x \rightarrow \forall x \exists y y=x$$

mimozemšťanmi, hoci v skutočnom (aktuálnom) svete žiadne individuuum mimozemšťanom nie je, t.j.:

$$\Diamond \exists y \neg Ay \wedge \sim \exists x \Diamond Ax$$

Prvý člen konjunkcie tohto výroku môže byť v Kripkeho sémantike pravdivý iba vtedy, keď existuje možný svet w a nejaký objekt a taký, že a je mimozemšťanom vo w . Toto je vlastne ontologický záväzok k čírym (t.j. neaktuálnym a neaktualizovateľným) posibilitám. Kvantifikáciu teda uskutočňujeme priamo na možných svetoch a možných individuách. Nie BF, NE a CBF sú zdrojom antiaktualizmu, ale skôr samotné poňatie kvantifikácie v kripkeovskej sémantike.¹ Ak chceme byť aktualistami musíme buď vysvetliť Kripkeho teóriu modelov iným spôsobom, alebo vypracovať úplne inú alternatívu.²

Ako už bolo naznačené v podkapitole 2.1., Kripke okrem sémantických prác narábajúcich s modelovými množinami, interpretovateľnými v zmysle sémantiky možných svetov, vypracoval aj filozofickú aktualistickú koncepciu, ktorá rieši problém transsvetovej identifikácie pomocou použitia rigidných designátorov. V prácach *Totožnosť a nevyhnutnosť* a *Pomenovanie a nevyhnutnosť* badateľne posun od logických modalít k metafyzickým, a to s jednoznačne esencialistickým pozadím. V Kripkeho systéme platí zákon nerozlíšiteľnosti totožností bez obmedzení, podobne ako princíp nevyhnutnosti totožnosti. Obhájiť ich pri chápaní nevyhnutnosti ako logickej nevyhnutnosti je dosť obtiažne, lepšie sa uplatňujú pri metafyzickej nevyhnutnosti, čo sa samozrejme tiež nezaobíde bez komplikácií.

Fundamentálne postavenie rigidných designátorov však podľa mnohých aktualistov (a samozrejme posibilistov) problém trans-identifikácie príliš zjednodušuje. Otázka znie, či individuá, ktoré sú v možných svetoch vyčleňované bezkonotatívnymi rigidnými designátormi, nie sú v rámci

---

¹ Tamže, §4.

² Pozri: MENZEL, Ch.: *Actualism, ontological commitment, and possible world semantics*. In: *Synthese*, Vol. 85, N. 3, 1990, s. 355-389.

týchto možných svetov až príliš oberané o atribúty, ktoré majú exemplifikovať (pod bezkonotatívnosťou tu treba rozumieť to, že vlastné mená ako rigidné designátory označujú individua bez toho, aby zároveň spoluoznačovali vlastnosti týchto individuí). Stačí len vedieť, koho, resp. čo rigidný designátor zmieňuje? „Ale poznanie, kto je zmieňovaný, neposkytuje žiaden návod ... aká veľká, rozmanitá alebo určitá množina súčasných, minulých a budúcich vnútorných alebo vonkajších vlastností designátor so sebou prináša do kontrafaktuálneho diskurzu, diskurzu o iných svetoch. Kripkeho neúspešné objasnenie tejto otázky necháva prázdne miesto v samotnom srdci jeho prác o nevyhnutnosti a možných svetoch, prázdne miesto porovnateľné s prázdnosťou v srdci Mooreovej etiky, kde dobro definuje všetko ostatné, ale samo ostáva nedefinované a nedefinovateľné“¹.

Esencializmus sa však u Kripkeho neobmedzuje iba na esenciálne nosenie svojho aktuálneho mena v celom vymedzovanom logickom priestore. Rozširuje ho aj na esencializmus pôvodu a esencializmus internej štruktúry a v súvislosti s ním aj druhový esencializmus, čo taktiež poukazuje na Kripkeho *metafyzický posun*. Striktný Kripkeho esencializmus uznáva výskyt tzv. empirických esenciálnych vlastností, t.j. vlastností, ktoré nejakému objektu náležia ako nevyhnutné, ale ich exemplifikovanosť je zistiteľná výhradne empiricky. Keďže však sa dané úvahy netýkajú iba problematiky aktualizmu a možných svetov, tento typ esencializmu si už ďalej v práci všímať nebudeme.

---

¹ HALLETT, G. L.: *Essentialism. A Wittgensteinian Critique*. State University of New York Press 1991, s. 119.

3.2. Aktualizmus Alvina Plantingu

Modálni aktualisti, dobre si uvedomujúci problémy naznačené v predchádzajúcej podkapitole, v žiadnom prípade nezaháľali. Jednou z najreprezentatívnejších aktualistických projektov reagujúcich na posibilistickú kritiku je koncepcia A. Plantingu. Jej základom je práve to, od čoho sa tvrdo dištancoval Quine – esencialistický prístup.

Nebol to zďaleka iba Quine, kto postrehol podstatný význam esencializmu ako stanoviska zachraňujúceho modalitu pred konštrukciou rôznych paradoxov a nekonzistentností, zvlášť ak počítame s trans-svetovou totožnosťou. Napr. R. Chisholm konštruje nasledovný príklad: Majme dve osoby Adama a Noeho, ktoré majú vo svete W_1 isté vlastnosti, napr. Adam sa dožil 930 rokov a Noe sa dožil 950 rokov. Potom, v inom svete W_2 môžeme uskutočniť úpravu, na základe ktorej sa Adam dožil 931 rokov a Noe 949 rokov. V ďalšom možnom svete W_3 nech sa Adam dožil 932 a Noe 948 rokov atď. Zároveň so zmenou dĺžky života nech sa v rôznych možných svetoch menia aj iné atribúty Adama a Noeho.

Postupná nepatrná zmena atribútov od sveta k svetu má slúžiť na to, aby sme si uvedomili, že napr. vo W_3 sa Adam viac podobá na Adama vo W_1 ako na Noeho vo W_1 , čo naznačuje, že je celkom rozumné domnievať sa, že vo W_1 a W_3 je reč o jednom a tom istom indivíduu, ktoré skrátka nemá vo W_1 a W_3 všetky vlastnosti rovnaké, ale tých rovnakých je stále obrovské množstvo. To nijako neodporuje bežnej intuícii, podľa ktorej veci naozaj môžu byť iné ako naozaj sú. Nakoniec vo svete W_n , v ktorom Adam žije 950 rokov a Noe 930, nech všetky vlastnosti, ktoré má Adam vo W_1 nech má Noe vo W_n a naopak vlastnosti, ktoré má Noe vo W_1 nech má Adam vo W_n . Od ktorého momentu, resp. od ktorého sveta, už Adam nie je Adamom z W_1 ? Nech je poslednou (od W_{n-1} k W_n) drobnou *vzájomnou výmenou* vlastností medzi Adamom a Noem z W_1 zámena ich

mien. Potom individuum s menom *Adam* vo W_1 má tie isté vlastnosti ako individuum s menom *Adam* vo W_n a individuum s menom *Noe* vo W_1 má tie isté vlastnosti ako individuum s menom *Noe* vo W_n . Je možné, najmä vzhľadom na spôsob, akým sme sa prepracovali k W_n , považovať Adama vo W_1 a Adama vo W_2 za jednu a tú istú osobu? Je možné W_1 a W_n považovať za jeden a ten istý svet? Na základe zákona nerozlišiteľnosti totožných individuí by to možné bolo, ale to je v rozpore s tranzitívnosťou totožnosti, ak predpokladáme, že v rôznych možných svetoch hovoríme o jednom a tom istom indivíduu, t.j. ide o trans-svetovú totožnosť¹. Podľa jedného kritéria by platila totožnosť Adama vo W_1 a Noeho vo W_2 , resp. Noeho vo W_1 a Adama vo W_2 , podľa ďalšieho kritéria zasa totožnosť Adama vo W_1 a Adama vo W_2 , resp. Noeho vo W_1 a Noeho vo W_2 , čo spolu s netotožnosťou Adama vo W_1 a Noeho vo W_1 dáva zjavný paradox.

Reálnou možnosťou, ktorá sa núka a ktorá by pomohla celú záhadu s trans-svetovou totožnosťou individuí v možných svetov vyriešiť, je uznávanie individuových esencií. V takom prípade by v inom možnom svete nebolo možné nahradiť esenciálnu vlastnosť nejakého individua, pretože by sme už nemohli hovoriť o tom istom indivíduu. Chisholm však – a vonkoncom nebol jediný – považoval netriviálne esenciálne vlastnosti, lepšie povedané individuové esencie, za silne problematické, pretože nemáme k dispozícii žiadnu procedúru, ktorá by nám pomohla zistiť, čo sú to za zvláštne vlastnosti².

---

¹ CHISHOLM, R. M.: *Identity through Possible Worlds*. In: Loux, M. J. (ed.): *The Possible and the Actual. Readings in the Metaphysics of Modality*. Ithaca – London: Cornell University Press 1979, s. 82-83; podobný príklad pozri v: CMOREJ, P.: *Esencializmus versus antiessentializmus*.

² Pozri tiež: COBURN, R. C.: *Individual Essences and Possible Worlds*. In: French, P. A. – Uehling, T. E. – Wettstein, H. K. (eds.): *Midwest Studies in Philosophy. Volume XI. Studies in Essentialism*. University of Minnesota 1986, s. 165-183.

Plantinga a iní autori sa však predsa len usilovali prekonať toto kritické stanovisko voči esenciám. Ich esencionalizmus mal vyhovovať aktualistickým požiadavkám a byť aj v súlade s intuíciou sprevádzajúcou modálne kontexty.

Zamerajme sa teraz bližšie na Plantingov prístup. Pokiaľ ide o samotný pojem možného sveta, Plantinga ho explikuje takpovediac klasicky. Možné svety sú preň možné stavy vecí. Nie každý možný stav vecí je možným svetom, ale len taký, ktorý je maximálny alebo úplný. Maximálny alebo úplný (a teda nejakým možným svetom) je nejaký stav vecí S vtedy, keď pre každý stav vecí S' platí, že S obsahuje S' alebo S vylučuje S' . Skutočný (aktuálny) stav vecí je jeden z možných svetov, taký maximálny stav vecí, ktorý (skutočne) nastáva. Nastávať môže nanajvýš jeden svet, pretože ak predpokladáme, že nastávajú dva odlišné svety W a W^* , potom existuje nejaký taký stav vecí S , ktorý je obsiahnutý v W , ale nie je obsiahnutý vo W^* . Ak sú aj W aj W^* aktuálne svety, potom S by zároveň nastával aj nenastával, čo je neprípustné¹.

Plantinga stavy vecí priamo nestotožňuje s propozíciami, ale hovorí o ich vzájomnej korešpondencii. Každému stavu vecí zodpovedá príslušná propozícia a naopak. Pre ľubovoľný možný svet W a propozíciu p platí, že W je spojená buď p alebo jej negácia. Každému možnému svetu W potom zodpovedá jeho vlastná kniha (*knih*a o svete W), ktorá je množinou propozícií. V takom prípade je p členom tejto množiny, ak je spojená so svetom W . Kniha o aktuálnom svete je množinou pravdivých propozícií. Kniha o svete W je množinou propozícií, ktoré sú *pravdivé vo W* . Ak p je pravdivá vo svete W , potom nemôže nastať prípad, že W nastáva a zároveň p nie je pravdivá propozícia. Inými slovami: propozícia je *pravdivá v skutočnom svete*, ak je pravdi-

---

¹ PLANTINGA, A.: *The Nature of Necessity*. Oxford, Clarendon Press 1974, s. 45.

vá a je *pravdivá vo svete W* vtedy, keď by bola pravdivá v prípade, že W by bol skutočný svet.¹

Plantinga neuznáva nevyhnutnú existenciu všetkých indivídií vo všetkých možných svetoch, preto je preň vlastne formula NE neakceptovateľná. Medzi indivídiá, ktoré existujú nevyhnutne, t.j. vo všetkých možných svetoch, patria predovšetkým matematické entity. „Ak hovoríme, že objekt x *existuje vo svete W* , hovoríme vlastne, že ak by W bol aktuálny, x by existovalo; presnejšie, x existuje vo svete W , ak je nemožné, aby W nastával a x neexistovalo“². Nastávanie alebo aktualita pre možné stavy vecí je niečo podobné ako pravdivosť pre propozície. Každá propozícia – teda aj každá kniha – existuje v každom možnom svete. Množina kníh ostáva totiž nezmenená bez ohľadu na to, o ktorom svete je práve reč. V tomto zmysle každý svet existuje v každom svete. Plantingov aktualizmus hovorí o tom, že je veľa čisto možných svetov a každý z nich existuje – existuje v skutočnom svete –, aj keď žiaden z nich nie je skutočný, nenastáva. Čisto možné svety teda istým spôsobom sú, ale nemajú vlastnosť aktuálnosti, podobne ako existuje množina všetkých propozícií, z ktorých nie všetky sú pravdivé. Stojí za zmienku, že Plantingova argumentácia evidentne čerpá z prísnej korešpondencie medzi propozíciami a stavmi vecí, resp. medzi množinami propozícií (knihami) a možnými svetmi. Od správneho rozboru istých propozícií si sľubuje správnu analýzu fenoménov, ktoré sa s pojmom možných svetov všeobecne spájajú. Presvedčíme sa o tom pri Plantingovom riešení problému aktuálnosti možných svetov.

Nebezpečenstvo pre aktualizmus môže vzniknúť, ak aktuálnosť nevyčleňujeme ako zvláštnu vlastnosť, ktorú má iba jeden svet – ten náš. Napríklad Lewis bol, ako už bolo viackrát spomínané, presvedčený o indexovej povahe aktuálnosti sveta. A naozaj, ak predpokladáme spojitosť pojmu

---

¹ Tamže, s. 46.

² Tamže.

pravdivosti pre propozície s pojmom aktuálnosti pre stavy vecí, potom je celkom prirodzené spájať *pravdivosť vo svete* $\mathcal{W}$ s (indexovou) *aktuálnosťou* $\mathcal{W}$ vo $\mathcal{W}$, t.j. akoby z pohľadu $\mathcal{W}$. Podľa Plantingu tu ide zmiešavanie dvoch rozdielnych vlastností, a to vlastnosti „byť týmto svetom“ a „byť aktuálnym svetom“. Indexovosť je totiž zjavná len pri vlastnosti „byť týmto svetom“ a pri mene „tento svet“. Výrok:

(i) Tento svet je aktuálny svet.

nevyjadruje tú istú propozíciu ako výrok

(ii) Tento svet je tento svet¹

Je zrejmé, že (ii) vyjadruje nevyhnutnú (a nevyhnutne pravdivú) propozíciu. Zahrajme sa teraz na posibilistov a uvažujme o vyslovovaní výrokov v iných svetoch a o tom, čo z toho vyplýva pre pravdivosť propozícií takých výrokov. Ak (i) vyslovujeme v nejakom svete $\mathcal{W}$, potom ňou vyjadrenú propozíciu vyjadruje aj:

(iii) $\mathcal{W}$ je aktuálny svet

Propozícia vyjadrená pomocou (iii) je kontingentne pravdivá. V ktoromkoľvek svete (iii) vyslovíme, bude vyjadrovať pravdivú propozíciu, ale *pravdivú iba v danom svete*. Tieto *pravdivosti v danom svete* nemožno *poskladať* do jedného celku a dostať z toho *nevyhnutnú pravdivosť*, t.j. považovať danú propozíciu za *pravdivú v každom možnom svete*, teda pravdivú aj vo svetoch, v ktorých výrok (iii) nebol vyslovený. Platí to podobne aj pre výroky upierajúce vlastnosť aktuálnosti svetu, v ktorom sú vyslovované. Výrok

(iv) Tento svet nie je aktuálny svet²

je nepravdivý v každom svete v ktorom je vyslovený, ale propozícia, ktorú v danom svete vyjadruje, nie je nevyhnutne nepravdivá. Výrok (i) je v konečnom dôsledku *pravdivý* len po dosadení výrazu „tento svet“ výrazom „aktuálny svet“. V ostatných prípadoch dosadenia výrazom pre iný možný svet, ako je aktuálny, bude *pravdivý (iba) v tomto svete*. Rozdiel medzi (takpovediac nadsvetovou) *pravdivosťou*

---

¹ Tamže, s. 50.

² Tamže, s. 51.

a *pravdivosťou vo svete* je zásadný. Zoberme do úvahy nasledovné metajazykové výroky:

(v) Výrok (i) je pravdivý.

(vi) Výrok (i) je pravdivý vo svete, v ktorom je vyslovený.

Kým (v) je kontingentný (pravdivý v prípade aktuálneho sveta, nepravdivý v prípade iných svetov), (vi) je nevyhnutný výrok (nevyhnutne pravdivý). Situácia je odlišná pri nasledovných výrokochoch:

(vii) Výrok (ii) je pravdivý.

(viii) Výrok (ii) je pravdivý vo svete, v ktorom je vyslovený.

Aj (vii) aj (viii) je nevyhnutne pravdivým výrokom. Plantinga v tejto súvislosti hovorí o ďalšej vzájomnej obsiahnutosti možných svetov. Pre ľubovoľné dva možné svety W a W' a stav vecí S platí, že ak W obsahuje S , potom W' obsahuje taký stav vecí, ktorý spočíva v obsiahnutosti S v W , t.j. taký stav vecí, že W obsahuje S . Takisto každá (svetová) kniha obsahuje každú inú knihu. „Ak B je kniha [patriaca] k nejakému svetu, potom pre ľubovoľnú knihu B' a propozíciu p platí, ak p je člen B , potom B' obsahuje informáciu o tom, že p je člen B . Týmto spôsobom každá kniha v sebe obsahuje celú knižnicu alebo prinajmenšom detailný a vysoko analytický kartičkový katalóg“.¹

V otázke posudzovania dôsledkov sporných formúl BF a CBF (pozri str. 73-76 tejto práce) sa zračí Plantingov esencialistický prístup, podľa ktorého individua majú isté zvláštne vlastnosti, t.j. majú svoje esencie. Predtým ako si ukážeme Plantingov spôsob riešenia problému neaktuálnych posibilití, je potrebné sa zmieniť o charaktere jeho esencializmu. V stručnosti by sa dal jeho postoj charakteri-

---

¹ Tamže, s. 55. Tie verzie aktualizmu, ktoré dobre opisujú konštrukciu možných svetov z aktuálnych elementov sa nemusia venovať problému aktuálnosti takým spôsobom ako Plantinga. Jeho prístup ako keby čiastočne ostával v zajatí posibilizmu a vychádzal v mnohých prípadoch z primárnej danosti, nie z konštrukcie, či z vymedzovania možných svetov.

zovať nasledovne: Objekt (individuum) má nejakú vlastnosť esenciálne vtedy a len vtedy, keď ju má v každom možnom svete, v ktorom existuje:

(E1) *a* má *P* esenciálne vtedy a len vtedy, keď *a* má *P* v každom možnom svete, v ktorom *a* existuje.

Za predpokladu vyššie spomínaného neuznávania nevyhnutnej existencie všetkých objektov teda nestačí esenciálnu vlastnosť individua charakterizovať tak, že ju má mať doslovne v celom logickom priestore:

(E2) *a* má *P* esenciálne vtedy a len vtedy, keď *a* má *P* v každom možnom svete

(E2) je na základe vyššie uvedeného nepravdivý. Príkladom esenciálnych vlastností podľa princípu (E1) sú nielen triviálne vlastnosti ako *byť totožný so samým sebou*, *mať nejakú vlastnosť*, *byť niečím alebo niečím iným* atp. Ide aj o vlastnosti, ktoré náležia len niektorým, ale nie všetkým individuíam skrz ich príslušnosť k nejakému druhu, napr. *mať možnosť vedomia* (Individuum *Gerlachovskej štít* nemôže mať vlastnosť *byť prezidentom*, individuum *Rudolf Schuster* nemôže mať vlastnosť *byť prvočísлом*). A nakoniec ide aj o esencie, t.j. o vlastnosti, ktoré náležia len samotnému individuu, ale nie ostatným. Zaujímavé postavenie medzi esenciálnymi vlastnosťami majú u Plantingu vlastnosti, ktorú sú indexovými vlastnosťami relativizovanými k určitému možnému svetu. Napr. *byť zasnúbený vo W*, *byť alkoholikom vo W'*, *mať najvyšší ročný zárobok vo W''*. Z každej, aj empirickej vlastnosti sa tak dá „vyrobiť“ svetovoindexová esenciálna vlastnosť. Napr. ak je v aktuálnom svete (označme ho ako α) pravda, že *Rudolf Schuster* je prezidentom, potom vlastnosť *byť prezidentom v α* je jeho esenciálna vlastnosť a má ju v každom možnom svete, v ktorom existuje. Spôsob konštrukcie esenciálnych vlastností z vlastností nadobúdaných individuu-

ami v skutočnom svete Plantinga nazýva ako α -transformácia¹.

Už bolo naznačené, že esencia nejakého individua je taká vlastnosť (alebo ešte lepšie skupina vlastností), ktorú to individuum nemá spolu s ostatnými individuími, ktorá je esenciálna iba pre neho, ktorá vlastne dané individuum individualizuje:

(E3) *E* je esenciou *a* vtedy a len vtedy, keď *a* má *E* esenciálne a nie je žiaden možný svet, v ktorom by existoval objekt odlišný od *a*, ktorý by mal *E*.

S pomocou (E3) určená individuová esencia *E*, je vlastne *totosť* nejakého individua, tradične latinsky označovaná ako *haecceitas*. Keď poznáme meno individua, je veľmi jednoduché uviesť príklad jeho esencie. Napríklad esenciou Sokrata je vlastnosť *byť Sokratom*, resp. *byť totožný so Sokratom*, či inak povedané *sokrateita*. Iný spôsob určenia esencie je prostredníctvom vlastností indexovo viazaných na nejaký možný svet, a to takých vlastností, ktoré ho individualizujú v danom svete. Pochopiteľne pri ich opise je najlepšie vychádzať zo skutočného sveta (*a*). Do esencie Sokrata tak patrí vlastnosť *byť manželom Xantípy v a*, *byť Platonovým učiteľom v a* atp.

Esencia sa dá charakterizovať aj bez toho, aby sme museli uvádzať ako esenciu nejakého individua:

(E4) *E* je esenciou vtedy a len vtedy, keď je (existuje) svet *W*, v ktorom existuje objekt *a* taký, že (1) *a* má *E* esenciálne a (2) nie je (neexistuje) žiaden svet *W**, v ktorom existuje objekt odlišný od *a*, ktorý má *E*.²

Pre ďalšie úvahy je najpodstatnejšie to, že esencia ako vlastnosť nemusí byť podľa Plantingu exemplifikovaná v každom možnom svete, aj keď musí byť nevyhnutne

---

¹ PLANTINGA, A.: *Actualism and Possible Worlds*. In: Loux, M. J.: *The Possible and the Actual* (ed.). Readings in the Metaphysics of Modality. Ithaca – London: Cornell University Press 1979, s. 262.

² PLANTINGA, A.: *The Nature of Necessity*, s. 72.

exemplifikovaná v nejakom svete. Platí len opačný postup, totiž ak v možnom svete existuje individuum, potom musí mať esenciu a je v danom svete exemplifikáciou, inštanciaciou svojej esencie. Esencia je tzv. enkaptická vlastnosť. Enkaptická vlastnosť P je taká vlastnosť, ktorá je exemplifikovaná v nejakom možnom svete a pre každú vlastnosť Q indexovo viazanú na svet platí, že buď Q vyplýva z P alebo doplnok Q vyplýva z P . Príkladom enkaptickej vlastnosti môže byť napr. vlastnosť *byť človekom*, pre ktorú platí, že z nej vyplýva buď vlastnosť *byť prezidentom vo W* , alebo vlastnosť *nebyť prezidentom vo W* . Pre esenciu potom platí ďalšia charakteristika:

(E5) E esenciou vtedy a len vtedy, keď E je enkaptická vlastnosť, ktorá je esenciálne exemplifikovaná v nejakom svete W .¹

Z esencie *byť Sokratom alebo filozofom* môžeme napríklad dostať svetovo-indexovú vlastnosť *byť filozofom v α* , alebo vlastnosť *nebyť filozofom v α* . Enkaptická vlastnosť *byť Sokratom a byť filozofom* ale nie je esenciou, pretože v žiadnom svete neexistuje individuum, ktoré by ju malo esenciálne. Z enkaptických vlastností môžeme získať aj vlastnosti, ktoré nie sú indexovo pripútané na nejaký svet (napr. vlastnosť *byť filozofom* z vlastnosti *byť Sokratom a byť filozofom*). Dva alebo viacero enkaptických vlastností môže byť koexemplifikovaných prostredníctvom svetovo-indexových vlastností. Teda P a Q sú koexemplifikované prostredníctvom nejakej svetovo-indexovej vlastnosti vtedy a len vtedy, keď existuje taká svetovo-indexová vlastnosť P^* , že z P vyplýva P^* aj z Q vyplýva P^* .

Najmenšia enkaptická vlastnosť je taká enkaptická vlastnosť, ktorá vyplýva z každej vlastnosti, ktorá je s ňou koexemplifikovaná prostredníctvom svetovo-indexovej vlastnosti. Toto sa však vzťahuje len na esenciu. Aj keď vlastnosti *byť manželom Xantípy* a *byť filozofom* sú koexemplifikované prostredníctvom vlastnosti *byť Sokratom v α* ,

---

¹ Tamže, s. 75.

žiadna iná vlastnosť ako esencia *byť Sokratom* z tohto súhrnu koexemplifikovaných vlastností nevyplýva. Vlastnosť *byť Sokratom*, tak ako každá enkaptická, môže dávať aj vlastnosť, ktorá nie je svetovo-indexová. V našom prípade by to bola vlastnosť *byť Sokratom alebo byť filozofom*. Na rozdiel od takých enkaptických vlastností, ktoré nie sú esenciami, z najmenšej enkaptickej vlastnosti P je možné dostať vlastnosť Q, ktorá nie je svetovo-indexová iba vtedy, keď Q je esenciálna vo vzťahu k individuu, ktoré je exemplifikáciou P. Nie je možný prípad, že nejaké individuum, ktoré má vlastnosť P, má vlastnosť Q akcidiálna, t.j. nie je to jeho esenciálna vlastnosť. Preto možno povedať:

(E6) *P* je esenciou vtedy a len vtedy, keď *P* je najmenšia enkaptická vlastnosť.¹

Na esenciu sa môžeme dívať aj ako na množinu vlastností. Predpokladajme množinu svetovo-indexových vlastností, pričom pre všetky platí, že v takej množine je obsiahnutá buď svetovo-indexová vlastnosť P alebo jej doplnok. Nie každá taká množina je konzistentná. Nekonzistentná je napr. taká množina, ktorá pripúšťa súčasný výskyt vlastností *byť človekom v a* a *nebyť človekom v a*, alebo taká množina, ktorá pripúšťa súčasný výskyt vlastností *byť človekom v a* a *byť číslom v a*. Všimnime si ďalej úplné a konzistentné množiny svetovo-indexových vlastností, ktoré môžu byť exemplifikované. Ak *E* (v zmysle (E6)) je esenciou, potom individuum, ktoré exemplifikuje *E* má každú vlastnosť v nejakej úplnej a konzistentnej množine svetovo-indexových vlastností. V konečnom dôsledku teda platí aj

(E7) *S* je esenciou vtedy a len vtedy, keď *S* je úplná a konzistentná množina svetovo-indexových vlastností.²

Na okraj objasňovania povahy esencií je potrebné uviesť zopár dôležitých poznámok: Samotné esencie majú

---

¹ Tamže.

² Tamže, s. 77.

ako esenciálne, tak aj akcidienciálne vlastnosti. Ak *sokratovitosť* (esencia Sokrata) je najmenšou enkaptickou vlastnosťou, potom síce má vlastnosť *byť exemplifikovaná*, no je to jej akcidienciálna vlastnosť. Jej esenciálnou vlastnosťou naopak je *byť exemplifikovaná v nejakom svete*. Podobne *byť esenciou exemplifikovanou Sokratom* je síce vlastnosť *sokratovitosti*, ale je to len jej akcidienciálna vlastnosť, má ju totiž len v tých svetoch, v ktorých existuje Sokrates. Esenciálnou vlastnosťou *sokratovitosti* je potom *byť esenciou exemplifikovanou Sokratom v a*. Z toho všetkého vyplýva, že:

1. aj esencie majú svoje esencie;
2. esencie môžu nebyť exemplifikované v niektorých možných svetoch.¹

Individuá, resp. ich značná časť, sú síce kontingentnými entitami, ale nie ich esencie.

Prejdime teraz k plantingovskej argumentácii voči tým námietkam, ktoré ohrozujú aktualistické tézy. V prípade podozrivých formúl modálnej logiky s kvantifikátormi Plantinga neuznáva pravdivosť (prinajmenšom nevyhnutnú pravdivosť) propozície vyjadrenej BF, no uznáva pravdivosť CBF.

Proti BF volí tento argument: Určite existuje možný svet W^* , kde neexistujú žiadne materiálne objekty, ale len také imateriálne entity ako propozície, vlastnosti, množiny, čísla a Boh. Ak hovoríme o množinách, tie sú esenciálne nemateriálne.

(ix) Každá množina je esenciálne nemateriálna je nevyhnutne pravdivý výrok, pravdivý v každom možnom svete a zodpovedá antecedentu BF, ktorý postihuje generalizáciu nevyhnutnej atribúcie, t.j. to, že všetky individuá majú esenciálnu vlastnosť. Z nevyhnutnej pravdivosti (ix) vyplýva to, že je pravdivý aj vo W^* . Takisto aj, a to v súlade s vymedzením W^* :

- (x) Všetko je esenciálne nemateriálne je pravdivý výrok vo W^* . Ale výrok

---

¹ Tamže, s. 75-77.

(xi) Je nevyhnutné, že všetko je nemateriálne

je nepravdivý vo W^* , pretože existuje prinajmenšom jeden svet, v ktorom materiálne objekty existujú, a to práve skutočný svet¹. Keďže (xi) zodpovedá konzekventu BF, podarilo sa nám nájsť interpretáciu, v ktorej propozícia vyjadrená formulou BF pravdivá nie je.

Pri CBF podobné problémy nevznikajú. Predpokladáme pravdivosť antecedenta CBF. Nech x je skutočne existujúci objekt a W nech je svet, v ktorom x existuje. Ak je nevyhnutne pravdivé, že všetky x majú nejakú vlastnosť (označme ju ako F), potom je to pravdivé aj vo W . V súlade s tým má x vlastnosť „byť F vo W “. A túto vlastnosť má v každom svete v ktorom existuje, t.j. je to jeho esenciálna vlastnosť. Konzekvent CBF – vyjadrujúci to, že individuum má esenciálnu vlastnosť – teda za predpokladu pravdivosti svojho antecedentu musí byť pravdivý. Tu je potrebné zdôrazniť, že takáto interpretácia pravdivosti CBF je možná len za predpokladu platnosti tézy o kontingentnej existencii niektorých objektov, t.j. za predpokladu pravdivosti (E1) a nepravdivosti (E2). Ak by sme totiž uznali pravdivosť (E2), potom protipríkladom k pravdivosti CBF by bola vlastnosť existencie. Výrok „Všetko existuje“ je pravdivý v každom možnom svete, je nevyhnutný. Ale mnoho individuí neexistuje v každom možnom svete. Ak uvažujeme o tom, že x má vlastnosť *existovať vo W* , potom v súlade s (E2) to nemusí byť jeho esenciálna vlastnosť. Ak totiž x nepatrí medzi tie „vyvolené“ entity, ktoré sa vyskytujú v celom logickom priestore, tak za predpokladu, že existuje najmenej jeden svet W' taký, že x neexistuje vo W' a s uznaním platnosti SA, nemožno vo W' hovoriť o tom, že x má vlastnosť *existovať vo W* . Podobne je to napríklad aj s vlastnosťou *byť totožný so samým sebou*, príp. s inými triviálne esenciálnymi vlastnosťami².

---

¹ Tamže, s. 59.

² Tamže, s. 60.

Plantinga sa snažil vyhnúť antiaktualistickým dôsledkom viet typu (6), (7) a (8), resp. (4), (9) a (10). Základným postupom je nahradiť v uvedených kontextoch možné neaktuálne individua individuovými esenciami, či haecceitami. Kvantifikátory sa potom v podobných modálnych kontextoch vzťahujú práve na individuové esencie (haecceity). Dôležitým pojmom v rámci tohto substitučného manévru je tiež koexemplifikácia vlastností a samozrejme fakt, že aj esencie sú vlastnosti¹. V prípade výroku (7) tak nie je vôbec reč o možných individuách. Všetko, o čom (7) hovorí je, že vlastnosť *byť synom Josepha Ratzingera* je v nejakom možnom (nie však skutočnom) svete koexemplifikovaná s istou individuovou esenciou *E*, ktorá nie je exemplifikovaná v skutočnom svete. Výrok (1) je podobným spôsobom pravdivý vtedy a len vtedy, keď pre nejaký svet *w*, esenciu *E* a vlastnosť *A* (*byť mimozemšťanom*) platí, že *A* a *E* sú koexemplifikované vo *w*. V (4) sa hovorí o tom, že existuje taká esencia *E*, ktorá je v nejakom svete *w* koexemplifikovaná s možnou (t.j. v skutočnom svete nexemplifikovanou) vlastnosťou *A*.

Navrhnutý postup rieši aj problém znásobených modalít v (9) a (10), resp. (7) a (8), v ktorých sa kvantifikátory vzťahujú práve na individuové esencie. (9) je pravdivý, ak existuje aktuálne neexemplifikovaná esencia, ktorá je v nejakom možnom svete koexemplifikovaná s vlastnosťou *byť synom pápeža* a v inom svete je tá istá esencia koexemplifikovaná s vlastnosťou *byť kňazom*.

Plantingov esencializmus je v istom zmysle kompatibilný s Kripkeho systémom, keďže existuje individuová esencia pre každé možné individuum z univerza každého možného sveta. Haecceity zaplňajú celý logický priestor. Každdej vlastnosti, ktorú má každé z možných individuí v danom

---

¹ PLANTINGA, A.: *Actualism and Possible Worlds*, s. 269. Vlastnosti *P* a *Q* sú koexemplifikované, ak nejaké individuum má *P* aj *Q*. Pre ľubovoľný svet *w*, *P* a *Q* sú koexemplifikované vo *w* vtedy, ak za predpokladu, že *w* by bol aktuálny, *P* a *Q* by boli exemplifikované.

svete *w* zodpovedá esencia, ktorá je koexemplifikovaná s touto vlastnosťou vo *w*. Individuové esencie sú takisto kľúčom k riešeniu problému transsvetovej totožnosti individuí.

Používanie pojmu individuových esencií, či haecceít v uvedených príkladoch sa stretáva z vážnymi problémami, ktoré jeho hodnotu v aktualistickej obhajobe spochybňujú. Predovšetkým sa tu stretávame s nesúlalom s bežnou sémantickou intuíciou, ktorá nahráva chápaniu vlastných mien ako denotujúcich individuá a nie ich esencie. Meno *Plantinga* sa má skôr vzťahovať na Plantingu, nie na Plantingovu esenciu, *plantingovitosť*. Pádnejšou námietkou je, že „Plantingova sémantika nedisponuje žiadnym spôsobom interpretácie základných definícií a princípov samotnej sémantiky“¹. Ak sa aj podľa Plantingovej sémantiky kvantifikátory vzťahujú na individuové esencie a atomárne formuly vyjadrujú koexemplifikáciu, metajazykové kvantifikátory v definíciách *individuovej esencie* a *koexemplifikácie* sa musia – ak sa chcú vyhnúť bludnému kruhu – vzťahovať na individuá. Ak ďalej v Plantingovej sémantike platí princíp, že každý objekt má individuovú esenciu, potom je tu problém so všeobecným kvantifikátorom vo formulácii samotného tohto princípu. Nevzťahuje sa práve na individuá? Inak by totiž princíp vyjadroval len triviálnu propozíciu, že v každom možnom svete je každá individuová esencia v tomto svete koexemplifikovaná s vlastnosťou *mať individuovú esenciu*.²

Pomerne sofistikovaná kritika zvykne byť adresovaná samotnému pojmu *individuovej esencie*, presnejšie *totosi* (*haecceite*). Vzniká tu totiž problém, či je *totosť* logicky jednoduchá alebo komplexná (zložená) vlastnosť. Vlastnosť je buď jednoduchá alebo zložená (konštruovaná na základe neja-

---

¹ Menzel, Ch.: *Actualism*, §5.1.

² CHISHOLM, R. M.: *Possibility without Haecceity*. In: French, P. A. – Uehling, T. E. – Wettstein, H. K. (eds.): *Midwest Studies in Philosophy*. Volume XI. *Studies in Essentialism*. University of Minnesota 1986, s. 162.

kých ďalších vlastností, resp. entít). Ukazuje sa však, že *totosť* v Plantingovom chápaní nie je vyhovujúca ani ako jednoduchá ani ako komplexná vlastnosť. Sám ju formuluje v dvoch verziách. Prvá má podobu typu *byť totožný s Plantingom* (čo by mala byť logicky zložená vlastnosť), druhá zasa *byť Plantingom* (čo by mala byť logicky jednoduchá vlastnosť).

Logická komplexnosť by mala v sebe zahŕňať určitú metafyzickú komplexnosť. Vlastnosť ako *byť filozofom a prezidentom* je konštituovaná prostredníctvom vlastností *byť filozofom* a *byť prezidentom*. V prípade singulárnych (vzťahových) vlastností, napr. *byť učiteľom Plantingu*, ktoré obsahujú výraz pre vzťah a individuum, sú také propozície konštituované samotnými entitami, t.j. v danom prípade samotným Plantingom a vzťahom *byť učiteľom*. Ak platí tento predpoklad, potom je Plantinga metafyzickým komponentom totosti *byť totožný s Plantingom*. A ak je *totosť* metafyzicky závislá od svojej inštancie, potom nemôže nebyť neexemplifikovaná. Presný opak je však jeden z oporných pilierov Plantingovej argumentácie. Napr. Plantinga je práve tým dôležitým individuom, ktoré odlišuje *totosť byť totožný s Plantingom* od iných totostí, zabezpečuje jej identitu¹. Ak máme do činenia s neaktuálnym individuom (napr. individuom s vlastnosťou *byť možným synom pápeža*), potom ťažko môžeme hovoriť aj o totosti, ktorá by ním mala byť exemplifikovaná. Logická komplexnosť totosti by mohla smerovať k popretiu jej výsadného postavenia ako nevyhnutnej vlastnosti existujúcej v celom logickom priestore.

Totosť byť Plantingom je jednoduchá, pretože neobsahuje odkaz na totožnosť, či inú vlastnosť, resp. vzťah. Neobsahuje žiadnu komplexnosť, ktorá by si vyžadovala vysvetlenie a hoci je esenciou Plantingu, nie je ontologicky závislá. Preto by zdanlivo mohla mať svoje „miesto na slnku“ a hlavne miesto v celom logickom priestore. Ale na totosti je problematický jej zvláštny charakter ako jednoduchej a

---

¹ Menzel, Ch.: *Actualism*, §5.1.

zároveň nie všeobecnej vlastnosti. Bežný pohľad na vlastnosti je taký, že môžu byť exemplifikované viac ako jedným individúom, t.j., že sú všeobecné tak, ako sú všeobecné charakteristiky objektov. Samozrejme, nie všetky vlastnosti sú všeobecné, ale táto ich esenciálna nevšeobecnosť (singulárnosť) je získavaná za cenu ich logickej komplexnosti. Napr. vlastnosti *byť najvyšším mužom na zeme*, *byť Aristotelovým najznámejším učiteľom*, či *byť totožný s Plantingom* sú síce singulárne, ale komplexné. Náhla výnimka z pravidla – singulárne a jednoduché totosti – pôsobí prinajmenšom podozrivo. Ak však totosti nie sú oveľa menej bezproblémové abstraktné entity, aká je potom ich výhoda oproti posibilistickým neaktuálnym objektom?

Napriek výhradám sa individuové esencie, resp. totosti stali pomerne prítlačlivým konceptuálnym nástrojom, ktorý bol rozpracovávaný a modifikovaný do rôznych podôb, odolnejších aj menej odolných voči vznesenej kritike. Funkciu podobnú plantingovským esenciám plnia napríklad v koncepcii P. Forresta neexemplifikované vlastnosti. Forrest pripisuje každému svetu jeho vlastnú povahu. Zavádza pojem *svetová povaha* (world-nature). Svetové povahy sú vlastnosti dostatočne komplexného charakteru a sú väčšinou neexemplifikované. Sú to vlastne konjunkcie všetkých (prirodzených) nevztáhových vlastností sveta. Každému Lewisovmu možnému svetu zodpovedá práve jedna svetová povaha. Aj Lewisovmu termínu „*byť pravdivý v*“ (true at) zodpovedá korelát „*byť pravdivý pod*“ (true under), takže sémanticky by modálne výroky mohli byť charakterizované nasledovne:

1. „Je možné, že p “ je pravdivý len v prípade, ak p je pravdivý pod nejakou svetovou povahou
2. „Je nevyhnutné, že p “ je pravdivý len v prípade, ak p je pravdivý pod každou svetovou povahou.
3. „Skutočne, že p “ je pravdivý len v prípade, ak p je pravdivý¹.

---

¹ GIBBARD, A.: *Contingent Identity*, s. 118.

Jednou z výhod zavedenia pojmu svetových pováh oproti Lewisovej teórii je, že kategoriálne rozdeľuje to, čo je aktuálne a čo iba možné. Aktuálne je partikulárne, možné je univerzálne.

3.3. Aktualizmus Roberta M. Adamsa

Modifikácie aktualizmu sa prirodzene neobmedzujú len na Plantingov esencializmus. V silne aktualistických haecceistických koncepciách nie je prípustný kompromis v podobe neexemplifikovaných totostí, ktoré by tvorili akúsi *strávitelnejšiu* verziu neaktuálnych posibilití. Keďže podľa niektorých prívržencov silného aktualizmu nejestvujú singulárne propozície o neaktuálnych entitách, všetky modálne propozície sú buď úplne všeobecné, alebo sú priamo len o skutočne existujúcich indivíduách. V takomto zmysle Adams prichádza s pojmom *svetový príbeh* (*world story*).

Adamsovou ambíciou bolo explikovať pojem aktuálnosti, inak povedané podujal sa prijateľne vysvetliť, čo v súvislosti s nejakým (možným) svetom znamená, že je aktuálnym svetom. Identifikoval slabiny známych (posibilistických) teórií aktuality, ktoré rozdelil do troch základných kategórií:

1. *teória aktuálnosti vybranej Bohom* (*divine choice theory of actuality*)

2. *indexová teória aktuálnosti*

3. *teória aktuálnosti ako jednoduchej vlastnosti*

Sám svoju pozíciu charakterizoval ako

4. *teória aktuálnosti pravdivých príbehov* (*true-story theory of actuality*)

V čom spočívajú nedostatky 1.-3. a naopak výhody 4.?

Ad 1. Teória takej aktuálnosti sveta, ktorá bola určená Bohom, je samozrejme spojená s Leibnizovou filozofiou. Tá v skutočnosti problém aktuálnosti nerieši, nehovorí o tom, aké je to byť aktuálnym svetom (okrem toho, že je najlepší). Výsledok, t.j. to, že aktuálny svet je ten náš, nebol dôsledkom hypotetického porovnávania charakteristík možných svetov, ale vznikol presunom *zodpovednosti* za aktuálnosť sveta na božský výber.

Ad. 2. Indexová teória aktuálnosti D. Lewisa stotožňuje, ako už bolo povedané, aktuálnosť sveta s tým, že je to *tento* svet, t.j. svet v ktorom sa odohráva lingvistická výpoveď posudzujúca jeho aktuálnosť („ja a moje okolie“). Proti tomuto argumentoval aj Plantinga, ako sme už skôr spomínali. Adams nesúhlasí s ponímaním indexovej aktuálnosti ako čohosi relatívneho, pretože to protirečí bežným predstavám o nej. To však vonkoncom nie je a ani nemôže byť rozhodujúca námietka. Pre indexovú aktualitu je väčším problémom totožnosť individuí a udalostí v rozličných možných svetoch, t.j. transsvetová totožnosť. Adams navrhuje nasledovnú „dostatočnú podmienku pre totožnosť individuí v rozličných možných svetoch:

- (C) Ak (1) individuum a existuje v možnom svete w v čase t a individuum a' existuje v možnom svete w' v čase t' ; a (2) celá história w' až do času t' vrátane (a žiadneho iného času vo w') je kvalitatívne presne taká istá, ako celá história w až do času t vrátane (a žiadneho iného času vo w); a (3) celá predchádzajúca história a súčasný stav a' (a žiadneho iného individua vo w') v t' je kvalitatívne presne taká istá, ako celá predchádzajúca história a súčasný stav a (a žiadneho iného individua vo w) v t , potom a je numericky totožné s a' ”¹.

Podmienka (C) podporuje požiadavku tranzitívnosti a symetrickosti vzťahu transsvetovej totožnosti (práve na nej dôrazne trval D. Lewis) a hoci hovorí o spoločnej minulosti

---

¹ ADAMS, R. M.: *Theories of Actuality*. In: Loux, M. J. (ed.): *The Possible and the Actual. Readings in the Metaphysics of Modality*. Ithaca – London: Cornell University Press 1979, s. 195-196. Podmienka jedinečnosti pre čas má zamedziť problematickému splňaniu podmienky (C) individuí, ktoré už existovali, napr. v nietzscheovských večne sa opakujúcich svetoch. Podmienka jedinečnosti pre individua má zasa zamedziť tomu, aby rozdielne individua v jednom možnom svete boli totožné s tým istým individuum v inom svete, čo by narušalo tranzitívnosť totožnosti (Tamže, s. 196)

totožných individuí, nepredpokladá ich spoločnú budúcnosť.

Z (C) ľahko dostaneme formuláciu podobnej podmienky pre totožnosť udalostí (C_c), ak nahradíme „udalosť“ za „individuum“, „nastala“ za „existuje“ a „celá história ... až do ... vrátane“ za „celá predchádzajúca história a súčasný stav ... v ...“. Neadekvátnosť indexovej teórie pri súčasnom uznávaní (C) a (C_c) sa ukazuje v súvislosti s nasledujúcim príkladom Lewisa a Adamsa. Predstavme si, že vypovedáme nasledovný výrok:

(S1) V skutočnosti (aktuálne) človek pristane na Marse v roku 2100

Predstavme si, že vyslovujeme aj výrok protirečiaci (S1):

(S2) V skutočnosti (aktuálne) sa nestane to, že človek pristane na Marse v roku 2100

Predpokladajme, že je práve čas T , kedy sme uskutočnili obe výpovede. Je logicky možné, že existujú svety, v ktorých nastane udalosť pristátia človeka na Marse v roku 2100 a takisto svety, v ktorých uvedená udalosť nenastane. Niektoré svety s uvedenou udalosťou aj niektoré svety bez nej logicky môžu mať svoje histórie presne rovnaké, ako je história aktuálneho sveta do času T vrátane. Niektoré svety oboch typov pokojne môžu v súlade s (C_c) obsahovať udalosti, ktorými sú naše akty vypovedania (S1) a (S2). Otázka znie: „Je pravdivý (S1)? Je pravdivý (S2)? Možné odpovede sú závislé od istého pozadia, t.j. od nášho celkového chápania aktuálnosti. Potom môžeme aj viacerými spôsobmi, ktoré evokujú indexovú teóriu aktuálnosti, preformulovať vyslovené výroky:

(S1a) V *tom* možnom svete, v ktorom sa vyskytuje tento akt jazykovej výpovede, človek pristane na Marse v roku 2100

(S2a) V *tom* možnom svete, v ktorom sa vyskytuje tento akt jazykovej výpovede, sa nestane to, že človek pristane na Marse v roku 2100

Ani (S1a), ani (S2a) by v takom prípade nebol pravdivý, pretože deskripcia „v *tom* možnom svete, v ktorom sa vy-

skytuje tento akt jazykovej výpovede“ nespĺňa podmienku jedinečnosti referencie – oba výroky môžu totiž byť vyslovené v mnohých možných svetoch. Môžeme to skúsiť aj inak:

(S1b) V *niektorom* možnom svete, v ktorom sa vyskytuje tento akt jazykovej výpovede, človek pristane na Marse v roku 2100

(S2b) V *niektorom* možnom svete, v ktorom sa vyskytuje tento akt jazykovej výpovede, sa nestane to, že človek pristane na Marse v roku 2100

Oba také výroky by boli pravdivé, a to preto, že existuje prinajmenšom jeden logicky možný svet, v ktorom nastáva zároveň udalosť vypovedania (S1) a udalosť pristátia človeka na Marse v roku 2100 a existuje tiež prinajmenšom jeden logicky možný svet, v ktorom nastáva udalosť vypovedania (S2) a nenastáva udalosť pristátia človeka na Marse v roku 2100. Súčasná pravdivosť (S1) a (S2) sa však zdá byť vylúčená.¹ Skúsme preto ešte ďalšie riešenie:

(S1c) V tomto možnom svete človek pristane na Marse v roku 2100

(S2c) V tomto možnom svete sa nestane, že človek pristane na Marse v roku 2100

Teraz nech výraz „v tomto možnom svete“ (nejednoznačne) označuje všetky tie možné svety, v ktorých sa vyskytujú naše akty vyslovenia (S1c), resp. (S2c). Medzi nimi nech sa nachádza jednak svet w_m , v ktorom človek pristane na Marse v roku 2001, ako aj svet w_n , v ktorom človek nepristane na Marse v roku 2001. (S1c) nemá jednoznačnú pravdivostnú hodnotu, pretože vo w_m je pravda, že človek pristane na Marse v roku 2001 a vo w_n nie je pravda, že človek pristane na Marse v roku 2001. Podobne je to aj s pravdivosťou (S2c).

---

¹ Vynechávame teraz aristotelovské úvahy o pravdivostnej hodnote výrokov o budúcich udalostiach a striktné sa pridržame dvojhodnotovosti.

Nech v (S1c) a (S2c) výraz „tento možný svet“ jednoznačne označuje každý taký svet w a iba on, v ktorom sa (v čase T) vyskytujú naše akty vypovedania (S1) a (S2). Ak sa (S1) vyskytuje vo w_m aj vo w_n , potom je jednoznačne pravdivý vo w_m a jednoznačne nepravdivý vo w_n . Dostali sme sa však do zvláštnej situácie, keď jedným a tým istým vyslovením výrazu „v tomto svete“ (uznávame podmienku (C_c!)) ním môžeme označovať rôzne možné svety. Takisto by bolo narušené aj bežné ponímanie predikcií typu (S1) a (S2). V prípade indexovosti aktuality by sme síce vedeli vopred, že ak vyslovíme (S1), bude pravdivý v niektorých svetoch, v ktorých sa náš akt vyslovenia vyskytuje a nepravdivý v iných a takisto by sme vedeli vopred, že (S2) by bol pravdivý v tých svetoch, v ktorých je nepravdivý (S1) a naopak nepravdivý v tých svetoch, v ktorých je (S1) pravdivý. Nevedeli by sme ale tieto svety rozlíšiť v čase T , kedy vyslovujeme (S1), resp. (S2). Aký zmysel by malo chcieť potvrdiť to, čo bude pravdivé práve v tom, skôr ako v inom možnom svete?¹ Konieckoncov sme v prípade pravdivosti predikcií skôr naklonení očakávať, že sa niečo udeje alebo neudeje v našom svete bez odvolávania sa na iné možné svety.

Pre indexovú teóriu aktuálnosti tak (C) aj (C_c) tvoria významnú prekážku, a preto ich nie je ochotná akceptovať. (A to napriek tomu, že zrejme existuje taká explikácia transsvetovej totožnosti, ktorá uspokojivo zapracúva kľúčovú požiadavku tranzitívnosti a symetrickosti). Lepšie je vôbec nehovoriť o totožnosti individua, resp. udalosti v rozličných možných svetoch, ale o svetovo-viazaných individuách a udalostiach, tak ako to vlastne urobil aj Lewis. Princípy „jedno individuum iba v jednom svete“, či „jedna udalosť iba v jednom svete“ sú skrátka pre indexovú posibilitistickú teóriu neodmysliteľné. Ak však predikujeme skutočný (aktuálny) výskyt nejakej udalosti, vyznieva celá procedúra pripisovania istého vzťahu medzi udalos-

---

¹ Tamže, s. 195-196.

t'ou, nami a našim aktom vyslovovania (ako pluralitou svetovo-viazaných udalostí a indivíduí), prinajmenšom podivuhodne.¹

Ad 3. Teória aktuálnosti ako jednoduchej vlastnosti považuje aktuálnosť za ďalej neanalyzovateľnú vlastnosť, ktorej výhradný nositeľ – skutočný svet – je ňou odlišený od ostatných možných svetov. Táto teória aktuálnosti, na rozdiel od Lewisovej indexovej teórie, hovorí o aktuálnosti ako o vlastnosti, ktorú ma aktuálny svet absolútne a nie iba vo vzťahu k svojim *obyvateľom*.

Problematickým bodom tejto teórie aktuálnosti je, že nedokáže vysvetliť akým spôsobom je vlastne aktuálny svet odlišný od ostatných možných svetov. Aj možné svety totiž disponujú potenciálnou aktuálnosťou. Odpoveďou nemôže byť trivialita typu: „aktuálnosť je vlastnosť, ktorú má aktuálny svet v sebe samom“. Ak je aktuálnosť neanalyzovateľná, aký je potom rozdiel medzi aktuálnou aktuálnosťou aktuálneho sveta a možnou aktuálnosťou možných svetov? Zdá sa, že cesta von z tejto situácie nevedie cez popretie kontingentnej aktuálnosti, t.j. novej aktuálnosti vlastnej možným svetom. Pre aktualizmus je to absolútne neprijateľný postup. Máme v zásade dva alternatívne spôsoby, ako chápať dispozíciu aktuálnosti v súvislosti s možnými svetmi:

- A) Pre každý možný svet w platí, že propozícia „ w je aktuálny“ je pravdivá vo w a nepravdivá vo všetkých ostatných možných svetoch

---

¹ Od uznávania svetovo-viazaných indivíduí sa k uznávaniu transsvetových indivíduí môžeme dostať aj takým spôsobom, že budeme považovať transsvetové indivídium za množinu svetovo-viazaných indivíduí, ktorej každý člen spĺňa podmienku (C) s ohľadom na každý iný člen (Tamže, s. 199). Stotožňovanie indivíduí s množinami môže pôsobiť čudne, ale tento návrh naznačuje, že otázka nemusí stať v podobe: buď výhradne transsvetové indivíduá alebo výhradne svetovo viazané indivíduá. Vo štvrtej kapitole naznačíme Hintikkovo riešenie zdanlivej dichotómie typov indivíduí, ktoré spočíva v zavedení pojmu tzv. indivíduových funkcií, ktoré trochu pripomínajú práve transsvetové indivíduá chápané ako množiny.

B) Existuje taký možný svet w , že propozícia „ w je aktuálny“ je pravdivá vo všetkých možných svetoch.

Alternatíva A) je podporovaná intuíciou, že každý svet by mohol byť aktuálny, prípadne je aktuálny sám v sebe. To vedie k relatívnosti aktuálnosti, odmietnutej v prípade indexovej teórie.

Alternatíva B) hovorí o absolútnosti postavenia aktuálneho sveta, ale vedie k popretiu kontingentnej aktuálnosti. Ak nie je výhodné pracovať ani s A) ani s B), potom je potrebné túto dilemu riešiť iným spôsobom.¹

Ad. 4 Adamsovo riešenie spočíva v redukcii hovorenia o možných svetoch na hovorenie o množinách propozícií. Pojem možného sveta je explikovaný prostredníctvom kontextuálnej analýzy v termínoch svetových príbehov.²

Svetový príbeh je maximálna konzistentná množina propozícií, t.j. množina s taká, že pre každú propozíciu p platí, že s obsahuje buď p alebo jej negáciu $\sim p$ a je možné, že všetky členy s sú zároveň pravdivé. Propozícia je možná iba v tom prípade, ak je pravdivá v nejakom svetovom príbehu. Propozícia p je pravdivá vo svetovom príbehu w vtedy a len vtedy, keď je členom w . Výrok (1) je potom pravdivý, ak propozícia:³

(1) „ $\exists xAx$ “ (t.j. propozícia výroku „Existujú mimozemšťania“) je pravdivá v nejakom svete.

Tento prístup rieši problém aktuálnosti. Aktuálny svet sa líši od ostatných možných svetov v tom, že všetky členy jeho svetového príbehu (t.j. všetky propozície, ktoré sú v ňom pravdivé) sú pravdivé, kým svetové príbehy všetkých ostatných možných svetov majú medzi svojimi členmi nepravdivé propozície. Aktuálnosť aktuálneho sveta je tak absolútny pojem, ale bez toho, aby aktuálny svet mal túto vlastnosť v každom možnom svete, t.j. nevyhnutne. Dôle-

---

¹ Tamže, s. 201-202.

² Tamže, s. 204.

³ Menzel, Ch.: *Actualism*, §5.2.

žitým predpokladom je tu rozdiel medzi *pravdivosťou* a *pravdivosťou vo svete*, pričom *pravdivosť* je základný pojem.

To všetko má síce svoje nesporné výhody, ale nerieši to komplikácie spojené so združenými modalitami. Po analýze je (9) pravdivý vtedy a len vtedy ak

(12) „ $\exists x (Sxp \wedge \Diamond Px)$ “ je pravdivá v nejakom svete w

Výrok aj naďalej obsahuje modálny operátor, ktorý nemôže byť analyzovaný pojmom svetového príbehu. Vlastne je to možné len za cenu zmienky o indivíduu, o ktorom je v nejakom svete pravdivé, že ono je kňazom. Najprv z (12) dostaneme:

(13) Pre nejaké indivíduum x , „ $Sxp \wedge \Diamond Px$ “ (t.j. propozícia: *x je syn J. Ratzingera a x by mohol byť kňazom*) je pravdivá v nejakom svete w

Nakoniec analýza zostávajúceho modálneho operátora vyzerá nasledovne:

(14) Pre nejaké indivíduum x , „ Sxp “ (teda propozícia *x je syn J. Ratzingera*) je pravdivá v nejakom svete w a pre nejaký iný možný svet u „ Px “ (teda propozícia *x je kňazom*) je pravdivá v u .¹

Práve tejto situácii sa však silný aktualizmus chcel vyhnúť, pretože nejestvuje žiaden taký prípad x , t.j. prípad aktuálne existujúceho indivídua, ktoré by mohlo byť synom pápeža. Keďže nemáme aktuálne existujúce x , nemôžeme formulovať propozície o ňom. Propozícia *x je synom J. Ratzingera* nie je pravdivá o žiadnom aktuálnom indivíduu, preto ani nemôže byť členom nejakého svetového príbehu. Ale vyradiť z analýzy podobné výroky z iterovanými modálnymi operátormi by nebolo želateľným výsledkom.

Adamsovu teóriu aktualnosti pravdivých svetových príbehov by sme mohli podriadiť pod *de dicto* aktualizmus, pretože uvažuje práve s propozíciami ako nositeľmi modálnosti a odmieta esencializmus, t.j. traktovanie modálnych vlastností *de re*. *De dicto* aktualizmus čelí okrem iného aj námietke týkajúcej sa kardinálnosti množín, ktoré identifi-

---

¹ Tamže.

kuje s možnými svetmi. Ak máme maximálnu konzistentnú množinu propozícií $\mathcal{S}$, potom množina všetkých podmnožín $\mathcal{S}$ má kardinálnosť väčšiu ako samotná $\mathcal{S}$. Pre každý z členov množiny s väčšou kardinálnosťou potom existuje nejaká propozícia, čím môže byť vlastne utvorená konzistentná množina (s vyššou kardinálnosťou). Samotný pojem maximálnej konzistentnej množiny sa tak zdá byť nekoherentý¹. Stále ostáva možnosť chápať *de dicto* aktualizmus bez odkazu na množinovoteoretické pojmy.²

V každom prípade odkaz na propozície ako na zónu ukotvenia pravdivosti modálnych výrokov, so svojou redukcionistickou povahou voči posibilitám, je typickou voľbou pre aktualizmus.³ Podobný aktualistický ťah k propozíciám je evidentný u viacerých autorov, napr. u K. Fina (pojem svetových propozícií). Špecifickým problémom takéhoto aktualistického redukcionizmu je problematický štatút samotných propozícií (Čo sú to vlastne za entity?). To však teraz nie je predmetom nášho bezprostredného záujmu. Prívrženci propozicionalistického aktualizmu (či jazykového erzacizmu) považujúci možné svety za množiny propozícií sa navyše musia zaoberať bez výhodného explikovania propozícií ako množiny svetov alebo funkcií zo svetov do pravdivostných hodnôt⁴.

---

¹ LOUX, M. J.: *Introduction: Modality and Metaphysics*. In: Loux, M. J. (ed.): *The Possible and the Actual. Readings in the Metaphysics of Modality*. Ithaca – London: Cornell University Press 1979, s. 53.

² Adams sa však okrem toho, že rozvinul teóriu obsahujúcu pojem *svetových príbehov*, hlásil aj k *umiernenému haecceitizmu* (Pozri: ADAMS, R. M.: *Primitive Thisness and Primitive Identity*. In: Kim, J. – Sosa, E. (eds.): *Metaphysics. An Anthology*. Blackwell 1999, s. 172-183). V rámci tohto prístupu popieral ako existenciu totosti neaktuálnych indivídií, tak aj existenciu totosti budúcich indivídií (ADAMS, R. M.: *Time and Thisness*. In: French, P. A. – Uehling, T. E. – Wettstein, H. K. (eds.): *Midwest Studies in Philosophy. Volume XI. Studies in Essentialism*. University of Minnesota 1986, s. 315). Jediné totosti, ktoré sú prípustné, sú totosti aktuálnych indivídií, ktoré práve existujú, alebo existovali.

³ Vystihol to aj Lewis vo svojej charakteristike jazykového erzacizmu.

⁴ LYCAN, W. G.: *Possible Worlds and Possibilia*, s. 91.

Okrem redukcionistických projektov typu Plantingu alebo Adamsa, ktoré uskutočňujú redukciu v istom zmysle *entitu za entitu*, existujú pokusy o holistickú redukciu. Podľa T. Sidera nie sú žiadne jednotlivé náhrážky pre každý možný svet zvlášť, ale jedna *veľká* náhrážka v podobe jediného pluriverza. Kvantifikácia posibílí nie je chápaná ako kvantifikácia cez náhrážky, ale kvantifikované výroky sú chápané ako pravdivé vzhľadom na výrok o pluriverze (*the pluriverse sentence*).¹

---

¹ Bližšie pozri: SIDER, T.: *The Ersatz Pluriverse*. In: *Journal of Philosophy* 99, 2002, s. 279–315.

3.4. Ďalšie podoby aktualizmu

Nedostatky vyplývajúce z haecceitizmu (Plantinga) a neúspešnej analýzy modálnych kontextov z iterovanými operátormi (Adams) podnietili formulovanie ďalších aktualistických koncepcií. Za zmienku stojí napr. McMichaelova koncepcia, ktorá stavia na pojme *roly*. Rola je čisto kvalitatívna vlastnosť, ktorá v sebe nezahŕňa odkaz na jednotlivé individua.¹ Čisto kvalitatívna vlastnosť *P* je (unárnou) rolou vtedy, keď je exemplifikovateľná a pre akúkoľvek kvalitatívnu vlastnosť *Q* platí, že buď *P* obsahuje *Q*, alebo *P* obsahuje doplnok *Q*, t.j. $\sim Q$.² Rola nejakého objektu je konjunktívne vytvorená vlastnosť zo všetkých čisto kvalitatívnych nekonjunktívnych vlastností, ktoré objekt exemplifikuje. Rola Sokrata napr. obsahuje vlastností ako *byť filozofom*, *byť učiteľom známeho filozofa*, *byť ženatý*, *byť odsúdený na smrť*.

Binárna rola, ktorú má objekt *a* k objektu *b* je konjunkciou všetkých čisto kvalitatívnych nekonjunktívnych binárných vzťahov, ktoré má *a* k *b*. Binárna rola obsahuje aj unárne roly s ohľadom na každý z oboch členov príslušnej relácie. Roly evidentne nie sú individuovými esnciami, sú všeobecnými vlastnosťami, sú teda exemplifikovateľné viacerými individuiami. Kritika zameraná na pojem *totality* sa tak na ne nevzťahuje. Pri určovaní toho, akým by nejaké individuum mohlo byť v inom možnom svete nemusíme toto individuum v danom svete *pozorovať*. Stačí, ak eviduje-

---

¹ Vlastnosti *byť filozofom* a *byť otcom pápeža* sú čisto kvalitatívne, ale nie sú nimi vlastnosti *byť McMichaelom* a *byť otcom Josepha Ratzingera*. Podobne ich chápe aj Adams (ADAMS, R. M.: *Primitive Thisness and Primitive Identity*, s. 173).

² Vlastnosť *P* obsahuje vlastnosť *Q* vtedy, keď niečo, čo má vlastnosť *P*, má nevyhnutne aj vlastnosť *Q*. (Nap. ak *P* predstavuje vlastnosť *byť červený* a *Q* predstavuje vlastnosť *byť farebný*). Podobne to platí aj pre obsiahnutosť vzťahov: *R* obsahuje *R'* vtedy, keď pre objekty *x* a *y* platí, že ak *x* je vo vzťahu *R* k *y*, potom je *x* aj vo vzťahu *R* k *y* (Nap.: *R* – *byť dieťaťom* a dedičom, *R'* – *byť dieťaťom*).

me roly v možných svetoch, ktoré sú prístupné aktuálnej role individua. Ak nejaká z týchto rolí obsahuje istú vlastnosť, potom je to práve vlastnosť, ktorú by dané individuum mohlo mať.

Nech F označuje vlastnosť *byť filozofom* a s označuje Sokrata, potom výrok „ $\Diamond F_s$ “ je pravdivý, ak nejaká rola prístupná aktuálnej role s , obsahuje vlastnosť F . Podobná črta, ktorú má McMichalova teória rolí spoločnú s Plantingovým haecceitizmom, je tá, že kvantifikátory sa ani v tomto prípade nevzťahujú na individua, ale práve na roly. Analýza problematického výroku (9) by vyzerala nasledovne¹:

- (15) Nejaká rola R , ktorá je prístupná Ratzingerovej aktuálnej role R_k , obsahuje vlastnosť *byť otcom niekoho* (vo formálnom vyjadrení vlastnosť: $\lambda y \exists x Cxy$)

Daným spôsobom je – na rozdiel od Adamsa – možné analyzovať aj modálny kontext v (9):

- (16) Nejaká binárna rola S , ktorá obsahuje vzťah *byť synonym niekoho* (vyjadrená formulou „ Cxy “) tiež obsahuje, vo vzťahu k miestu svojho druhého argumentu, rolu R (rolu prístupnú Ratzingerovej aktuálnej role R_k).

Nie celkom výhodným dôsledkom zavedenia rolí do modálneho diskurzu je radikálne vysporiadanie sa s modalitami *de re*. Nie je totiž jasný vzťah medzi vzájomným vzťahom dostupnosti rolí a tým, že sú to práve individua, ktoré majú modálne vlastnosti a ktoré by mohli byť iné ako aktuálne sú.

Posibilistickej doktríne, ktorá drží v šachu aktualistické koncepcie, sa dá čeliť aj iným spôsobom. Existuje prístup, ktorý možné svety redukuje úplne, tzv. prístup *žiadne svety* (no-worlds approach). Spomedzi jeho zástancov spomenieme Ch. Menzela.² Jeho cieľom nie je identifikovať svety ako prijateľné abstraktné entity, ale skôr zavrhnúť pojem

---

¹ Menzel, Ch.: *Actualism*, §5.4.

² Menzel, Ch.: *Actualism*, §5.5.

možného sveta úplne. Chybou posibilizmu aj erzacizmu podľa Menzela je, že považujú Kripkeho modely pre modálnu logiku v princípe za podobné Tarskeho modelom pre nemoďálnu logiku. Tak isto ako je zamýšľaný Tarskeho model pre nejaký nemoďálny jazyk konštruovaný z aktuálneho sveta, musí – podľa posibilistov a erzacistov – byť aj zamýšľaný Kripkeho model pre danú formalizáciu modálneho diskurzu konštruovaný zo všetkých možných svetov. Odpovede sa potom líšia vzhľadom na preferovaný štatút posibilíí.

Pre prívržencov prístupu *žiadne svety* výhodnosť Kripkeho modelu pre modálny diskurz spočíva viac v jeho štruktúre ako v jeho obsahu. Elementy Kripkeho modelu nie sú také dôležité. Je to samotná forma Kripkeho modelu, ktorá nám hovorí niečo o modálnej skutočnosti. Podstatná je štruktúra, elementy sa dajú chápať ako množiny, prirodzené čísla, či iné matematické entity. Nejestvuje jediný zamýšľaný model, pretože je nekonečne veľa iných, ktoré sú s ním svojou štruktúrou izomorfné. Namiesto zamýšľaného modelu potom pracujeme so zamýšľaným* modelom. Práve štruktúralna izomorfickosť je preň kľúčovým pojmom. Majme zamýšľaný Tarskeho model aktuálneho sveta M , t.j. model, ktorý obsahuje entity tohto sveta a celú sémantiku odvodzuje od nich. Potom nahraďme entity z M nejakým druhom abstraktných objektov a dostaneme model M' , ktorý je štruktúralne izomorfný k M . Tak aj M' modeluje svet po tom, ako každý element e' z M' je nahradený za element e z M . M' môže pokojne byť druhom zamýšľaného modelu, aj keď neobsahuje nič iné ako abstraktné (matematické) entity.

Také modely ako M' , ktoré si vyžadujú zasadenie do sveta z modelov typu M , budú *zamýšľané* modely*.¹ Pojem zamýšľaného* Tarskeho modelu postačuje pre modelovanie modálnych faktov z pohľadu prístupu „žiadne svety“. Nech L je modelový jazyk, ktorého úlohou je formalizovať

---

¹ Tamže.

modálny diskurz. Zamýšľaný* Kripkeho model M je taký Kripkeho model, že a.) Tarskeho model s indexom w_0 je zamýšľaný* Tarskeho model aktuálneho sveta; b.) každý Tarskeho model M' v M by mohol byť zamýšľaným* modelom sveta, t.j. svet by mohol byť taký, ako ho M' reprezentuje; c.) nejaký Tarskeho model M je zamýšľaný* model sveta, t.j. bez ohľadu na to, aký by bol svet, existoval by nejaký jeho zamýšľaný* Tarskeho model v M . Pravdivosť v modeli je definovaná obvyklým spôsobom, teda ako pravdivosť pri modelovom indexe w_0 . Výrok je pravdivý vtedy a len vtedy, keď je pravdivý pri indexe nejakého zamýšľaného* Kripkeho modelu, Formula „ ϕ “ je pravdivá vtedy a len vtedy, keď pre nejaký zamýšľaný* Kripkeho model M , ϕ je pravdivý výrok v nejakom Tarskeho modeli M' v M , ktorý by mohol byť zamýšľaným* modelom sveta. Výrok (1) je pravdivý, ak

- (17) Pre nejaký zamýšľaný* Kripkeho model M existuje Tarskeho model M' v M , v ktorom „ $\exists xAx$ “ je pravdivý.

To znamená, že (1) je pravdivý vtedy a len vtedy, keď existuje Tarskeho model M' , ktorý by mohol byť zamýšľaným* Tarskeho modelom a keby takým bol, existovali by mimozemšťania. Kripkeho modely sú konštruované len z existujúcich objektov, preto sémantika modálnej logiky si nevyžaduje rozdiel medzi tým, čo je aktuálne a tým, čo je iba možné, nie je potrebné ani postulovať náhražky posibilití.¹

Nie je však celkom jasné, či proponenti prístupu *žiadne svety* náhodou (ako sa zvykne hovoriť) *nevyliievajú s vaničkou aj diet'a*. Je totiž veľmi ťažké sa zbaviť napríklad takej samozrejmej explikácie nevyhnutnej pravdy ako pravdy v každom možnom svete. Podobne je to aj s inými pojmami pre zachytenie modálnosti. Model púhej štruktúry mo-

---

¹ Tamže.

dálnej reality predsa nie je skutočným modelom modálnosti.¹

O záchranu aktualizmu sa v neposlednom rade snažia aj nové aktualistické reinterpretácie najjednoduchšej predikátovej logiky. Ide o prístupy, ktoré nechcú kompletne prebudovať pôvodný systém modálnej logiky, ale chcú sa vyhnúť známym úskaliam iných aktualistických prístupov a napriek tomu zachovať aj isté intuície, ktoré sémantiku modalít sprevádzajú. Elegantným príkladom *nového aktualizmu* je koncepcia Linskyho a Zaltu². Tá uvažuje o existencii *nekonkrétnych* (nonkonkrétnych) *objektov* (napr. nekonkrétnych objektov, ktoré by mohli byť mimozemšťanmi). Výrok (1) je potom interpretovaný tak, že je pravdivý v prípade, ak aktuálne existujú nekonkrétne objekty v našom svete, ktoré aktuálne nie sú mimozemšťanmi, ale ktoré sú mimozemšťanmi, a teda sú konkrétne, v nejakom inom možnom svete. Nekonkrétne objekty, ktoré existujú a sú aktuálne, svojim charakterom pripomínajú matematické objekty. Zásadný rozdiel medzi nimi spočíva v tom, že kým matematické objekty sú nevyhnutne (v každom možnom svete) nekonkrétne, *modálne* nekonkrétne objekty sú kontingente nekonkrétne. Môžu byť nekonkrétne v našom svete a konkrétne v inom (tak ako to bolo v príklade s mimozemšťanmi). Podobne konkrétne objekty nášho sveta môžu byť nekonkrétnymi objektami v nejakom inom možnom svete.

Nový aktualizmus sa pokúša reinterpretovať problematické formuly najjednoduchšej modálnej predikátovej logiky takým spôsobom, aby už viac neodporovali modálnym intuíciam. Pozrime sa napríklad na BF očami „nového aktualizmu“ (k BF a CBF pozri str. 73-76 tejto práce). Zvyčajne sa za chybný považoval napr. prechod od uznania možnosti existencie mimozemšťanov k uznaniu existencie

---

¹ Tamže.

² Pozri predovšetkým: LINSKY, B. – ZALTA, E. N.: *In Defense of the Simplest Quantified Modal Logic*.

individua, ktoré by mohlo byť mimozemšťanom – možným mimozemšťanom predsa nie je žiadne z aktuálnych individuí. Skrytým predpokladom takéhoto uvažovania bolo to, že mimozemšťanmi nemôžu byť žiadne *konkrétne* objekty. Ak uznávame aktuálnu existenciu nekonkrétnych objektov, potom práve ony by mohli byť mimozemšťanmi. Je tiež potrebné sa odpútať od názoru, že konkrétnosť je esenciálnou vlastnosťou konkrétnych objektov. Všeobecne: výrok „*Mohlo by existovať niečo, čo je F*“ na základe formuly BF implikuje výrok „*Existuje niečo, čo by mohlo byť F*“, ktorý nie je zdrojom komplikácií, ak sa v ňom hovorí o aktuálne existujúcich nekonkrétnych objektoch, ktoré by mohli byť F. BF je skrátka úplne v poriadku, drobná (?) korekcia spočíva v uznaní existencie nekonkrétnych objektov.

Noví aktualisti sa vysporadúvajú s peripetiami posibilití, ako aj s *vlastnením* esenciálnych vlastností. Nehovoria o tom, že konkrétny objekt doslovne neexistuje v inom možnom svete, ale to, že je v inom možnom svete nekonkrétny. Nikdy však nie je neexistujúci. Z rovnakého dôvodu má individuum nejakú vlastnosť esenciálne nie vtedy, keď ju má vo všetkých možných svetoch, v ktorých existuje, ale vo všetkých možných svetoch, v ktorých je konkrétne¹.

Výhodou *nového aktualizmu* oproti Plantingovmu haecceitizmu je to, že vlastnosti sú exemplifikované individuími a nie esenciami. Na rozdiel od Adamsovej teórie *svetových príbehov* v *novom aktualizme* nevznikajú potiaže vyplývajúce z toho, že propozície neexistujú vo svetoch, v ktorých neexistujú ich konštituenty – aj propozície, aj ich konštituenty existujú nevyhnutne, ale niektoré konštituenty nie sú nevyhnutne konkrétne.

Všetky objekty vlastne existujú nevyhnutne, preto môžu byť predmetom kvantifikácie vzťahujúcej sa na každý možný svet, čo je výhodou pri objasňovaní výrokov so združenými modalitami. Na rozdiel od McMichaela, výroky

---

¹ LINSKY, B. – ZALTA, E. N.: *In Defense of the Simplest Quantified Modal Logic*, s. 445-450.

typu „Sokrates mohol byť futbalistom“ sú naozaj o Sokratovi, týkajú sa indivíduí a nie exemplifikovateľných rolí. Ako výhoda sa ukazuje aj zachovanie pojmu možných svetov v modálnom diskurze.¹

Z ontologického hľadiska *nový aktualizmus* môže zväzdať k jednoduchému stotožneniu rozdelenia aktuálnosti na konkrétnosť a kontingentnú nekonkrétnosť s posIBILISTICKÝM rozdelením modov existencie na aktuálnosť a kontingentnú neaktuálnosť (t.j. číru možnosť). Ale *nový aktualizmus* zásadne nepripúšťa objekty, ktoré nie sú aktuálne existujúce.

Nemožno poprieť, že aktuálna nekonkrétnosť má terminologicky veľmi blízko k aktuálnej neexistencii. Pomocou nej sú však lepšie riešiteľné problémy typu transsvetovej totožnosti a identifikácie, preto námietka, že *nový aktualizmus* je len zamaskovaný posIBILIZMUS, nie je celkom korektná.

* * *

Azda najúplnejší výpočet súčasných i starších prístupov k otázke posIBILII podal W. Lycan². Ide vlastne o tieto riešenia problému spornej kvantifikácie reálne neexistujúcich entít:

1. *Parafrázistický prístup* – spočíva v istom redukcionizme, keď sa odkaz na kvantifikáciu neexistujúcich posIBILII snažíme eliminovať parafrázou, t.j. ak také odkazy nejakým spôsobom (nahradením za nejakú parafrázu) odstránime z viet, v ktorých sa vyskytujú. Možné indivíduá a možné svety nie sú potom ničím iným, iba záležitosťou spôsobu hovorenia.

2. *Prístup reinterpretácie kvantifikátora* – R. Barcanová Marcusová podala neštandardnú sémantickú interpretáciu podozrivého kvantifikátora, ktorá zachováva jeho inferenčné

---

¹ Menzel, Ch: *Actualism*, §5.6.

² LYCAN, W. G.: *Possible Worlds and Possibilia*, s. 86-87.

vlastnosti, ale nevyžaduje si žiadne neaktuálne entity; nevzťahuje sa na ne, ale na aktuálne lingvistické výrazy, ktoré smerujú k označeniu posibílií.

3. *Fikcionalistický prístup* – D. M. Armstrong navrhol chápať posibílie ako fikcie, podobným spôsobom akým veda chápe ideálne (teoretické) entity (úplné vákuum, ideálny plyn...). Aj o tých sa dá pravdivo hovoriť, hoci reálne neexistujú. (Prístup D. Armstronga si ešte spomenieme v podkapitole 3.6).

4. *Erzacistický prístup* – považuje posibílie za aktuálne objekty istého druhu a snaží sa medzi aktuálnymi entitami nájsť také, ktoré sú kolektívne analogické alebo izomorfné adekvátnemu systému možných objektov alebo svetov, pričom sú kvantifikované práve tieto výhodné aktuálne entity. Kandidátmi na ich miesto sú množiny výrokov alebo propozícií, rekombinácie základných elementov nášho sveta, typy mentálnych aktov a pod.

5. *Neustúpčivý meinongovský prístup* – osvojuje si Meinongove dva rozličné kvantifikátory a odmieta explikovať jeden v pojmoch druhého. Nie je podľa neho potrebné nejako prijateľnejšie analyzovať dvojaké meinongovské chápanie toho, „čo je“, pretože to je pochopiteľné intuitívne, bez špeciálneho tréningu.

6. *Hyperrealistický prístup* – t.j. prístup D. Lewisa uznávajúci existenciu neaktuálnych entít a vysvetľujúci kvantifikátor, ktorý vyjadruje aktuálnosť, resp. skutočnú existenciu – iné svety existujú presne tak ako my.

Prístupy 1.-4. sú aktualistické. Prístupy 5. a 6. sú naopak konkretistické. Z aktualistických riešení si v ďalších dvoch kapitolách priblížime koncepcie, ktoré majú bližšie k funkcionalistickému erzacizmu (Rescher) a fikcionalistickému prístupu (Armstrong).

Pripomínam, že možné svety môžu byť explikované aj trochu odlišným spôsobom – napr. v rámci situačnej sémantiky, ktorej základy položili Barwise a Perry, môžu byť

možné svety postulované ako konzistentné a úplné situácie.¹

---

¹ Pre porovnanie sémantiky možných svetov a situačnej sémantiky pozri najmä štúdie: HINTIKKA, J.: *Situations, Possible Worlds, and Attitudes*. In: Hintikka, J.: *The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic. Selected Essays*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1989, s. 205-214; a ZALTA, E. N.: *Twenty-Five Basic Theorems in Situation and World Theory*. In: *Journal of Philosophical Logic* 12, 1993, s. 385-428.

3.5. Konštruktivizmus a konceptualizmus Nicholasa Reschera

Inou významnou aktualistickou koncepciou je Resche-rova konštruktivistická a konceptualistická teória možných indivíduí a možných svetov. Prísne vzaté, nie je dôsledne aktualistická, pretože pripúšťa ako *blízko* (proximatívne) možné svety, zahŕňajúce len indivíduá patriace k aktuálnemu svetu, tak aj *vzdialene* možné svety obsahujúce aj úplne odlišné indivíduá, ktoré nemajú pôvod v našom, t.j. aktuálnom svete¹. Rescher za základ pre konštrukciu svetov považuje možné (v rámci toho aj aktuálne) indivíduá. Od indivíduí potom prechádza k možným svetom, ktoré sú vlastne kolekciou (zloženinou) možných indivíduí navzájom medzi sebou skombinovaných. Nie každé zloženie možných indivíduí je však možným svetom. Niektoré indivíduá sú totiž z rôznych príčin medzi sebou nekombinova-teľné, inak povedané, sú inkompozibilné.

Rescher rozlišuje tri druhy inkompozibility indivíduí.

1. *logická inkompozibilita (L-inkompozibilita)* – ak individualizujúce špecifikácie možných indivíduí majú taký charakter, že sú navzájom logicky nekompatibilné a ich súčasná realizácia je logicky nemožná. Ak je esenciálnou vlastnosťou (Rescher sa hlási k esencIALIZMU) nejakého indivídua to, že patrí k množine, v ktorej žiaden z členov nemá vlastnosť F, potom také indivíduum nemôže existovať vo svete, v ktorom by malo vlastnosť F. Ak berieme do úvahy relačné vlastnosti, potom prítomnosť jedného indivídua môže zabráňovať prítomnosti iného indivídua, a to iba na základe logických zákonov samotných.

Dobrym príkladom je L-inkompozibilita dvoch indivíduí, z ktorých jedno má (esenciálnu) relačnú vlastnosť vzťahovania sa na všetky indivíduá prostredníctvom vzťahu R a druhé naopak disponuje takou esenciálnou vlast-

---

¹ RESCHER, N.: *A Theory of Possibility*. Oxford: Blackwell 1975, s. 77-78.

nost'ou, že sa naň prostredníctvom vzťahu R nevzťahuje žiadne indivídium.

Ešte ďalší príklad L-inkompossibility môže nastať vtedy, keď predpokladáme, že indivídium a má esenciálnu vlastnosť:

$$\lambda x \exists y (x \neq y \wedge Gy)$$

V takom prípade by množina obsahujúca a , ale zároveň neobsahujúca nejaké iné indivídium, ktoré má vlastnosť G , nereprezentovala možný svet.¹

2. *nomická inkompossibilita (N-inkompossibilita)* – ak trváme na zachovaní niektorých, alebo všetkých prírodných zákonov aktuálneho sveta v iných možných svetoch. Ak napr. platí fyzikálny zákon „Meď vedie elektrický prúd“, potom by sme do možného sveta nemali umiestňovať možné indivídium, ktoré má vlastnosť „byť medený“ a zároveň nemá vlastnosť „viesť elektrický prúd“².

3. *metafyzická inkompossibilita (M-inkompossibilita)* – ak platí princíp totožnosti nerozlíšiteľných indivídií a princíp zabráňujúci rozštiepeniu indivídiá v rôznych možných svetoch. Princíp totožnosti nerozlíšiteľného platí vo vnútri každého z možných svetov okrem aktuálneho. Hovorí o tom, že žiaden neaktuálny možný svet neobsahuje odlišné možné indivídiá s rovnakou deskripciou, rovnakým spôsobom opísané indivídiá.

Princíp zabráňujúci rozštiepeniu indivídií v možných svetoch zabezpečuje to, že viaceré odlišné možné indivídiá nenahrádzajú v akomkoľvek možnom svete vždy jedno a to isté aktuálne indivídium. Ak sa v možnom svete nachádzajú dve indivídiá s dvoma odlišnými indivíduujúcimi deskripciami, tieto deskripcie sa nemôžu vzťahovať na jedno a to isté indivídium aktuálneho sveta. Kým princíp totožnosti nerozlíšiteľných indivídií neumožňuje, aby jedna a tá istá náhrada v inom možnom svete bola náhradou za dve (resp. viacero) odlišných aktuálnych indivídií, tak princíp „neroz-

---

¹ Tamže, s. 79.

² Tamže, s. 80.

štiepenia“ indivídua pre zmenu neumožňuje, aby v inom možnom svete boli dve náhrady za jedno a to isté aktuálne indivídium. V takom prípade je pre jeho identifikáciu v logickom priestore potrebné poznať meno daného „nerozštiepiteľného“ indivídua. „To, že meno musí v súlade s logickým princípom naznačovať, ktorá je to tá jediná vec, ktorá sa nesmie ‚rozštiepiť‘ na dve alebo viac rozličných jednotiek, ... je časťou scholastického princípu *unum nomen unum nominatum* (jedno meno, jeden nositeľ)“.¹

V každom možnom svete, ktorý teda nie je akoukoľvek množinou možných indivíduí, ale len ich komposibilnou množinou, musia indivídua vyhovovať podmienkam L-komposibility, M-komposibility a zrejme aj N-komposibility, aj keď jej oprávnenosť sa zdá byť v danej súvislosti najproblematickejšia. Logická možnosť (a nevyhnutnosť) nie je to isté, čo fyzikálna možnosť (a nevyhnutnosť). Toto rozlíšenie má nesmierny význam pri samotnom posudzovaní toho, čo to vlastne je logická možnosť (nevyhnutnosť). Rescher však zámerne presahuje hranice púhej logickej možnosti, aj keď tá je základná. Ostatné mody možnosti (či všeobecne modálnosti) sú posudzované v termínoch logickej možnosti s ohľadom na isté špeciálne podmienky alebo presupozície (podobne, ako sme to už videli v prípade druhov komposibility).²

Primárnosť aktuálneho sveta v procese konštrukcie svetov je nesporná. Aj keby sme hypoteticky uvažovali o nejakom inom možnom svete ako aktuálnom a považovali ho za bázu konštruovania iných indivíduí a iných svetov, stále by sme museli mať na zreteli že samotný taký svet (iba možný, hoci *ad hoc* hypoteticky aktuálny) bol už skôr odvodený s ohľadom na aktuálny svet³. Fundamentálnosti aktuálneho sveta sa nedokážeme zbaviť, v konštrukcionistic-

---

¹ Tamže, s. 82. Princíp *jedno meno, jeden nositeľ* je skôr nerealizovateľným prianím ako skutočne použiteľným nástrojom. Jeho aplikácia je v praxi pomerne komplikovaná.

² Tamže.

³ Tamže, s. 85.

kom prístupe sa nám aj pri hypotetickej výmene úloh medzi možným a aktuálnym svetom vždy vracia späť ako bumerang.

Sú však potrebné isté upresnenia vo vzťahu k problému trans-svetovej identifikácie indivíduí. Východisko spočíva v nájdení vhodného spôsobu počiatočnej špecifikácie indivíduí. Je jasné, že Lewisov pojem dostatočnej podobnosti indivíduí (v jeho prípade náprotivkov) tu nevyhovuje – nepostupujeme totiž od celku svetov k individuám, ale naopak aktualisticky, t.j. od indivíduí k svetom; indivíduá vlastne vo svetoch nehľadáme a neporovnávame. Rescher sa prikláňa ku Kripkeho riešeniu, hoci úlohu rigidných designátorov uňho splňajú iné výrazy (tzv. úplne individuujúce charakteristiky, na tomto mieste ich nie je nevyhnutné explikovať, ide tu teraz skôr o celkový prístup). Indivíduá môžu byť pomocou nich identifikované svetovo-neutrálne, inak povedené svetovo-invariantne. Aktualistické stanovisko je u Reschera úplne jednoznačné – možné svety nie sú dané, sú budované z vopred určených (predurčených) indivíduí. Ich identifikácia je potom triviálna záležitosť, ktorá je vlastne vybavená hneď na začiatku celého hypotetického skúmania situácie toho, ktoré individuum v neaktuálnom možnom svete je náhradou individua aktuálneho sveta. Trans-svetová totožnosť je zabezpečená samotnou pred-svetovou totožnosťou. „Pokiaľ sú možné svety zásobované *prefabrikovanými* individuami, záležitosť reidentifikácie indivíduí sa nemôže ukázať ako problematická“¹.

Podobne ako u Kripkeho a Plantingu, aj Rescherov variant aktualizmu je esencialistický, ako však uvidíme v prípade D. Armstronga (v nasledujúcej podkapitole tejto práce), esencialistické pozadie nie je nevyhnutným sprievodným znakom všetkých aktualistických koncepcií. Vzťah medzi trans-svetovou totožnosťou a esencializmom nie je symetrický. Kým od (určenia) totožnosti indivíduí sa dokážeme dostať k charakteristike ich esenciálnych vlastností,

---

¹ Tamže, s. 87.

t.j. vlastností, ktoré majú v každom možnom svete, opačný postup nefunguje.

Samotné určenie esenciálnej vlastnosti individua nestačí pre jeho reidentifikáciu v inom možnom svete, samozrejme za predpokladu, ak uznávame, že individua môžu mať akúkoľvek svoju esenciálnu vlastnosť (mimo triviálne, či rýdzo esencialistických) spoločnú s inými individuami, napríklad individuami toho istého druhu – to v prípade, že v súlade s Kripkem považujeme druhovosť za esenciálnu. (Z toho je okrem iného zrejme, prečo esencializmus nemusí nevyhnutne evokovať haecceitizmus). Naďalej však platí, že samotná identifikácia v reálnom svete robí možnou trans-svetovú identifikáciu individua. „... jeho totožnosť sprevádza individuum tak neomylné cez možné svety, ako to robí tiež osoby v tomto svete“¹.

Na to, aby sme získali úplnú charakteristiku alternatívneho možného sveta, nestačí len špecifikovať esencialisticky úplné deskripcie individuí tvoriacich populáciu daného sveta. Je potrebné navyše špecifikovať, ktoré individua majú byť náhradami za aktuálne individua a o ktoré aktuálne individua presne ide. Slovanmi Reschera: „V našom konštruktívnom prístupe k možným svetom nestačí špecifikovať púhu deskriptívnu fylogézu ich členov; ontogéza prítomná v ich (konceptuálnej) extrakcii z aktuálneho má byť tiež zohľadnená ako esenciálny aspekt toho, čo robí veci vecami, akými sú“². Inými slovami povedané, aktuálnosť je priamo zakódovaná v projekte budovania možných svetov, pretože ak neurčíme, v akom vzťahu sú entity posudzovaného sveta k entitám sveta aktuálneho, nemôžeme si byť istí, či vôbec hovoríme o možnom svete, alebo len o nejakej hybridnej abstrakcii, ktorú ani nemá zmysel posudzovať.

Rescher si dobre uvedomil iný problém, ktorému je jeho konštruktivizmus vystavený. Je to problém charakteru

---

¹ Tamže, s. 88.

² Tamže, s. 90.

primárnosti a nezávislosti indivíduí v pomere k sekundárnosti a odvodenosti svetov. Indivíduá nemôžu byť ani v tejto svojej pozícii úplne nezávislé od kontextu, resp. od obklopujúceho ich sveta, či od iných indivíduí v tomto svete. Indivíduá nemôžeme vsadzovať do akéhokoľvek prostredia sveta. To sa jasne ukázalo pri zavádzaní podmienok komposibility. Zoberme do úvahy napríklad indivíduum *a*, ktoré má esenciálnu relačnú vlastnosť „byť synom *b*“. V každom možnom svete prítomnosť *a* so sebou nevyhnutne vlečie prítomnosť *b*. Ak je to tak, nemôžu mať vlastnosti, a práve z toho vyplýva aj isté obmedzenie ich nezávislosti. „...To, čo je skutočné (alebo potenciálne skutočné) je vždy maximálne určité a určené: bez ohľadu na stav nášho *poznania* akákoľvek možná jednotlivina musí byť v skutočnosti mať alebo jej v skutočnosti musí chýbať nejaká špecifická dobre definovaná vlastnosť a akýkoľvek možný svet musí byť v skutočnosti mať alebo mu musí v skutočnosti chýbať nejaká špecifická dobre definovaná črta“¹.

Na príklade Armstrongovej koncepcie si neskôr všimneme posun od komposibility indivíduí ku komposibilitate atribútov, ktorá je realizovaná bez poukazu na esencializmus indivíduí. Slabinou Rescherovej koncepcie je práve zanedbanie problematiky univerzálií. Samotná explikácia možných svetov ako kolekcii možných indivíduí nie je celkom adekvátna. Aj keď tým Rescher nemal na mysli, že ide o púhu mereologickú sumu indivíduí, štrukturálny charakter kolekcii možných indivíduí nie je celkom zvýraznený, nie je spomenutý napríklad vzťah indivíduum – stav vecí, resp. vzťah stav vecí – možný svet. Takisto je dosť chýlostivé v modálnom diskurze predbežne postulovať neaktuálne indivíduá a zároveň prenieť celú váhu trans-svetovej identifikácie na pred-svetovú identifikáciu aktuálnych entít. Konštitutívna úloha a komposibilita neaktuálnych indivíduí je v takomto prípade prinajmenšom sporná a disproporcna

---

¹ Tamže, s. 88.

medzi identifikáciou aktuálnych a neaktuálnych individuí zjavná.

Konceptualizmus Reschera sa prejavuje v tom, že možné svety chápe ako intelektuálne projekcie. Nie sú predmetom objavovania v pravom zmysle slova. Sú konštruované a analyzované, nie objavované.¹ Z epistemického hľadiska sa v skutočnosti pohybujeme v aktuálnom svete, ktorý nikdy nie je celkom určený. Preto aj ostatné svety môžu disponovať istou nedourčenosťou. Toto sa však dotýka ideálnej situácie logicky možných svetov. Stojí za zmienku, že Rescher sa stal neskôr aj spoluvorcom koncepcie neštandardných možných svetov, explikovaných na základe parakonzistentnej logiky. Napriek tomu, že v tomto prípade musel upraviť zásady komposibility a prijateľne interpretovať zmysluplnosť postulovania nemožných možných svetov, konceptualistické stanovisko revidovať nemusel. Ba práve naopak, ak by sa hlásil k posibilizmu v otázke *normálnych* možných svetov, krok smerom k nemožným svetom (svetom nezachovávajúcim striktnú vnútornú konzistentnosť) by bol omnoho komplikovanejší. (K problematike neštandardných možných svetov sa dostaneme vo 4. kapitole).

Rescher považoval posibilie za závislé od mysle. Neaktuálne entity nemôžu byť lokalizované, môžeme len predpokladať, že sú lokalizované. Nemôžeme sa ich dotýkať, vidieť ich a počuť, môžeme len predpokladať, že sa ich dotýkame, vidíme ich a počujeme. Ich modus bytia je taký, že môžu byť iba myslené, predstavované, koncipované, ale neexistujú *per se*. Zjednodušene povedané, platí pre ne zásada: *Esse est concipi*. Ak by neexistovala ľudská myseľ, neexistovali by ani posibilie. Sú konceptuálne závislé na pojmoch vzťahujúcich sa na myseľ. „Neuskutočnená možnosť nie je nič, čo môžeme zmysluplne postulovať ako objektívne pre svet bez myslí, t.j. svet, z ktorého boli vyabstrahované

---

¹ Tamže, s. 95.

všetky pojmy zahŕňajúce myseľ“¹. Treba sa pritom vyhnúť *berkeleyovskému* extrému a nepovažovať za *existujúce* len také neexistujúce entity, ktoré sú skutočne myslené, či koncipované, t.j. sú nejakým spôsobom sprítomnené. Ich *bytie* spočíva skôr v tom, že sú koncipovateľné. Sú nezávislé na nejakej *konkrétnej* myšli, čím je ustanovená ich objektívnosť, aj keď sú vo všeobecnosti na myšli závislé. Nie je v tom žiaden paradox. Nezávislosť posibilití na špecifickej myšli neznamena ich nezávislosť na myšli vôbec. Ich závislosť na myšli nie je partikularistická ale generická, sú závislé od schopností mysle ako takej. Nesmieme v žiadnom bode analýzy posibilití zabudnúť na to, že aktuálnosť je zásadná a primárna pre ich *spôsob bytia*. Ide o aktuálnosť jednej kategórie vecí, konkrétne myslí s ich špeciálnym spôsobom fungovania, ktorý umožňuje konštrukciu celej oblasti mysliteľných (koncipovateľných) neexistujúcich posibilití. A to predstavuje ich pravú ontologickú bázu. Záverom podľa Reschera je, že:

1. substanciálna možnosť (možnosť vecí a stavov vecí) je konceptuálnym dôsledkom funkcionálnej možnosti (možností procesu).
2. danými procesmi sú intelektuálne procesy, prostredníctvom ktorých sú konštruované opisy neexistujúcich vecí, ktorých existencia je daná hypoteticky.
3. intelektuálne možnosti sú fundamentálne; „základnou kategóriou možných vecí sú možné deskripcie a ako také sú termínmi, ktoré sú vo veľkej miere svojou povahou jazykové. Z nášho pohľadu je tak možnosť-pre-bytie sekundárna a je dôsledkom možnosti-pre-deskripciu“².
4. nech už majú neexistujúce posibilitie akýkoľvek druh *bytia* alebo *kváziskutočnosti*, vždy sú len dôsledkami

---

¹ RESCHER, N.: *The Ontology of the Possible*. In: Loux, M. J. (ed.): *The Possible and the Actual. Readings in the Metaphysics of Modality*. Ithaca – London: Cornell University Press 1979, s. 173.

² Tamže, s. 175.

toho, že aktuálne existujú mysle s ich spôsobom fungovania.

Resherovej koncepcii je tak možné vyčítať psychologizmus, resp. to, že možnosť, či potencialita vecí byť inými, sa zvyčajne pripisuje im samým a nie konštitutívnej úlohe ľudskej mysle.¹

---

¹ V súlade s kategorizáciou Perzanowského tu ide o disproporciu medzi apriórными a metafyzickými modalitami (PERZANOWSKI, J.: *Logika modálne a filozofia*, s. 11).

3.6. Kombinatorizmus Davida M. Armstronga

Pomerne vydarený pokus o postulovanie možných svetov na aktualistických základoch uskutočnil David M. Armstrong¹. Jeho koncepciu možno stručne a pritom výstižne nazvať ako kombinatorickú, naturalistickú a zároveň fikcionalistickú teóriu možných svetov, resp. posibilití. Armstrong – hlásiaci sa k metafyzike logického atomizmu – za nedostatočné považuje tri typy teórie posibilití, ktoré označuje ako nenaturalistické. Ide o nasledovné koncepcie:

1. *Leibnizovská posibilistická koncepcia*, ktorá uvažuje o nekonečnej mnohosti pravých, naozaj existujúcich možných svetov tvoriacich alternatívy ku skutočnému svetu. Skutočný svet je síce v istom zmysle len jeden z možných svetov, ale zároveň má nad nimi nadradené postavenie, pretože oplýva druhom bytia, ktorým (ostatné) možné svety neoplyvajú, t.j. *aktuálnosťou*.²

2. *Koncepcia D. Lemisa*, ktorá rovnako ako leibnizovská uznáva mnohosť možných svetov, ale líši sa od nej indexovým chápaním aktuálnosti (ako to už bolo opísané v 2. kapitole). Zrovnoprávňuje tak možné svety, pokiaľ ide o druh bytia.

3. *Nenaturalistické erzacistické aktualistické koncepcie* uznávajú abstraktné entity, ktoré sú kladené mimo časopriestorové kontinuum skutočného sveta, aj keď v takom prípade nejde o kompletne „plnokrvné“ možné svety, ale len o ich abstraktné náhrady, ktorým je pripisovaný aktualistický pôvod, či závislosť na aktuálnosti. V tomto zmysle sú naj-

---

¹ Ide predovšetkým o prácu: ARMSTRONG, D. M.: *A Combinatorial Theory of Possibility*. Cambridge University Press 1989; ARMSTRONG, D. M.: *The Nature of Possibility*. In: Kim, J. – Sosa, E. (eds.): *Metaphysics. An Anthology*. Blackwell 1999, s. 184-193.

² ARMSTRONG, D. M.: *A Combinatorial Theory of Possibility*, s. 3-4.

významnejšie *objektívne propozície*.¹ Podobne ako leibnizovská koncepcia aj nenaturalistický aktualizmus zvyčajne špeciálnu úlohu skutočného sveta. Rozdiel spočíva v tom, že okrem neho za naozaj (časopriestorovo...) existujúci nepovažuje už žiaden iný.

Čo vlastne vyčíta Armstrong nenaturalistickým koncepciám modálnosti? Predovšetkým to, že postulovanie objektov, ktoré nie sú ukotvené, resp. odvodené z aktuálneho sveta (t.j. majú nenaturalistickú povahu), nie je vôbec opodstatnené. Je pritom jasné, že Armstrong sa hlási k nominalizmu. Vychádza z tzv. argumentu kauzality. Ak *čudné* nenaturalistické entity nie sú v kauzálnom (alebo nomickom) vzťahu k svetu (tohto) priestoru a času, ako potom môžu poslúžiť pri deklarovanej explikácii vo vzťahu k niektorým alebo všetkým časopriestorovým fenoménom?² Nenaturalista by mohol namietat' tým, že ako prírodné vedy, tak aj matematika pracujú s nenaturalistickými entitami – či už s tzv. teoretickými postulátmi alebo abstraktnými matematickými objektami.

Prečo by potom aj možné svety, resp. ich abstraktné surrogáty, nemohli plniť podobnú funkciu? Podľa Armstronga sa však nenaturalistické posibilitá neosvedčujú ako kauzálne, či nomicky súvisiace so skutočným svetom.³ Ďalšou alternatívou a zároveň možnou obhajobou postulovania nenaturalistických objektov by mohlo byť postulovanie kauzálne inertných entít v prírodných vedách. Keďže sa však táto podmienka vzťahuje zrejme len na zastaraný newtonovský pojem absolútneho priestoru a času a každý *výšek* časopriestorového kontinua (každý svetamih) „môže byť považovaný za kauzálne aktívny, alebo prinajmenšom

---

¹ Tamže, s. 5. Ako príklad nenaturalisticky a zároveň actualisticky chápanej explikácie *možných svetov* Armstrong uvádza Adamsove *svetové príbehy* (*world-stories*).

² Tamže, s. 7-8.

³ Navyše Armstrong smeruje k naturalistickému a kauzalite naklonenému vysvetleniu matematických entít (Tamže, s. 119-137).

za majúci kauzálny potenciál“¹, dovolávanie sa na príklad prírodných vied a matematiky nemá v konečnom dôsledku veľkú váhu pre obhajobu nenaturalizmu.

Má však význam pre samotného Armstronga, keď hovorí o svojom chápaní možných svetov. Zoberme do úvahy analógiu s fyzikálnym pojmom ideálneho plynu. Fyzici si zároveň s jeho zavedením nezačali namýšľať, že skutočne existuje ideálny plyn, no predsa dokážu pomocou neho hovoriť o vlastnostiach skutočných plynov. Dokážu tiež rozlišovať medzi pravdivými a nepravdivými výrokmi o ideálnom plyne; je napríklad pravda, že sa správa podľa Boylovho zákona. V prípade možných svetov s ich analogickým vzťahom ku skutočnému svetu a ich príkladnou explanačnou silou vo vzťahu k mnohým problémom (modálnosť, kontrafaktuálnosť...) je situácia veľmi podobná. „Tak prečo nenarábame s možnými svetmi tak ako narábame s ideálnym plynom: ako s vecami, ktoré neexistujú, alebo prinajmenšom ako s vecami, ktoré nemáme žiaden dôvod postulovať, ale o ktorých je výhodné hovoriť (ak to nie je ontologicky zavádzajúce)?“². Armstrong sa vyhýba realizmu a prikláňa sa ku kombinatorialistickému *fikcionálnemu*, pokiaľ ide o štatút možných svetov.

Okrem pripomienok, ktoré sa vzťahujú na rôzne verzie nenaturalizmu spoločne, formuluje Armstrong voči nim výhrady *per partes*. Predtým, ako posúdime samotnú pozitívnu *budovateľskú* fázu Armstrongovej teórie, je potrebné spomenúť najmä jeho zásadnú a podnetnú kritiku D. Lewisa, ako aj kritiku nenaturalistického aktualizmu.

Pokiaľ ide o kritiku Lewisa, možno potvrdiť Plantingove námietky týkajúce sa faktickej neexistencie púhych možností (t.j. toho, čo v skutočnosti nikdy nenastáva, ale mohlo by nastať) – pre Lewisa je vlastne každý svet aktuálny, tvoriaci osobitné a oddelené univerzum (*island universe*). Nie je preto vhodné časopriestorovú oddelenosť a púhu mož-

---

¹ Tamže, s. 12.

² Tamže, s. 13.

nosť považovať za koextenzívne pojmy. Armstrong si však vie predstaviť Lewisove možné svety vo fikcionalistickej interpretácii.¹

Ďalším problémom je rozľahlosť logického priestoru v realistických koncepciách, medzi ktoré patrí aj Lewisova. Nebezpečne tu vyznieva najmä arbitrárnosť pri jeho stanovovaní. Lewis jednak vychádza z princípu rekombinácie (nezávislých) elementov – proti tomu Armstrong nenamietá – a zároveň uznáva nekonečný počet aktuálnemu (resp. nášmu) svetu cudzích vlastností a vzťahov (*alien properties and relations*). Takže, ak za pomoci reduplikácie môžeme rátať aj s *cudzími* individuami (*alien individuals*) a spolu s tým takisto uvažujeme o *cudzích* atribútoch, nekonečne a neekonomicky tým zväčšujeme materiál pre formovanie nových svetov.²

Zaujímavou komplikáciou pre Lewisa je aj dilema uznania, či neuznania samostatnej a oddelenej existencie nerozlišiteľných svetov. Ak by Lewis prijal možnosť existencie nerozlišiteľných svetov – a zdá sa, že princíp rekombinácie takúto možnosť sám o sebe nevyklučuje, ba naopak priamo k nej zvädza –, potom by musel čeliť dvom zásadným problémom:

1. Každý možný svet je chápaný ako možnosť pre nejaký iný svet, ako spôsob, akým by ten iný svet mohol byť. Znamenala by reduplikácia nerozlišiteľných svetov aj reduplikáciu takýchto možností? Napriek tomu, že Lewis by sa mohol zmnožovaniu možností vyhnúť, ak by stotožnil možnosť (t.j. spôsob, akým by mohlo niečo byť) pre nejaký svet s ekvivalentnou triedou nerozlišiteľných svetov, zdá sa, že by to bolo len lepenie náplastí na neprítomnosť ekonomizácie postupu postulovania posibilití.

2. Množstvo nerozlišiteľných svetov možno usporiadať do množín s rovnakým (nekonečným) počtom prvkov. Na

---

¹ Tamže, s. 17.

² Tamže, s. 21. K problematike cudzích individuí a atribútov v Armstrongovom poňatí sa ešte v ďalšom texte vrátíme.

akej úrovni nekonečna v takom prípade máme ostat'? Samotný Lewis si uvedomoval, že takáto inflácia svetov nie je veľmi efektívna, no každý pokus o jej obmedzenie vyznieva nevyhnutne arbitrárne.

Na podobnom princípe je postavený aj tzv. Forrestov-Armstrongov argument, ktorý poukazuje na to, že neexistuje žiadna množina, resp. žiaden súhrn (súčet) možných svetov. Predpokladajme však, že takáto množina existuje, nazvime ju ako C . Nech potom existuje aj veľký svet W_B , rozdeliteľný na vlastné časti P , ktoré sa navzájom neprekrývajú. Pre každý svet W z množiny C potom platí, že vo W_B existuje časť P , ktorá je interným duplikátom W . Zoberme do úvahy nejaký svet W_1 obsahujúci n elektrónov. Pre W_1 platia isté modálne vlastnosti, predovšetkým vlastnosť, *F-ovosť*, ktorú každý elektrón vo W_1 môže alebo nemusí mať a môže resp. nemusí ju mať nezávisle na tom, či ju iné elektróny vo W_1 majú alebo nie. Pre každú podmnožinu z n elektrónov je potom možné, že prvky danej podmnožiny a iba ony, majú *F*. Množina svetov C potom musí obsahovať odlišné možné svety obsahujúce elektróny spolu s nejakým svetom, ktorý korešponduje s každou z podmnožín množiny n elektrónov vo W_1 . V každom svete je *F-ovosť* vlastná členom práve jednej podmnožiny elektrónov, pričom tieto podmnožiny sa odlišujú. Takýchto svetov je potom – v súlade s Lewisovým princípom rekombinácie – 2^n . Počet elektrónov v totalite svetov, ktoré sú členmi C je tak prínajmenšom 2^n .

Ako je to však zo svetom W_B ? Obsahuje – ako svoje neprekrývajúce sa časti – duplikáty (alebo interné zrkadlové obrazy) každého sveta z C a obsahuje tak 2^n elektrónov. 2^n je však číslo väčšie ako n . W_B obsahuje viac elektrónov ako W_1 , t.j. ako člen C obsahujúci práve n elektrónov. W_B obsahuje viac elektrónov ako akýkoľvek svet v C . W_B teda nie je členom C . Napriek tomu sa o C predpokladalo, že je množinou všetkých možných svetov. Niečo také ako súhrn (agregát) všetkých možných svetov zrejme nejestvuje. Ne-

xistuje žiadna taká veľká vec, ktorej ostatné veci by boli časťou.¹

Panuje tu evidentná analógia medzi Forrestovým-Armstrongovým argumentom a teóriou množín, pre ktorú neexistuje množina všetkých množín. Napriek tomu je možné, ak je daná nejaká množina, vytvárať množinu vyššieho rádu s vyššou kardinálnosťou, ako má pôvodná množina. Je prípustná iteratívna procedúra, metóda pridávania, bez toho, aby sme upadli do rozporuplného uznávania množiny všetkých množín. Toto je však pre Lewisa neakceptovateľné v prípade možných svetov – znamenalo by to budovanie hierarchie možných svetov, ale aj iné komplikácie pre jeho posibilizmus, iteratívnosť v súvislosti so štruktúrou možných svetov nenastáva. Hoci uvažuje o princípe rekombinácie, nemôže pripustiť vytváranie iných svetov na základe prvkov jedného sveta. Možné svety sú navzájom nezávislé a navyše žiadna hierarchia pre ne neexistuje.² Možný svet nedosahujeme prostredníctvom nejakého iného (vybraného) možného sveta. Pokiaľ ide o rekombináciu, tá nám môže maximálne niečo povedať o

---

¹ Tamže, s. 25-26. M. Oksanen upozornil na to, že Forrestov-Armstrongov argument je možné vziať aj na samotnú Forrestovu koncepciu svetových pováh. Svetové povahy sú konjunkciami nevzájomných vlastností P1, P2 atď. spolu so špeciálnou vlastnosťou *mat' vlastnosti P1, P2 atď. a nemá okrem nich žiadne iné vlastnosti* (FORREST, P.: *Ways Worlds Could Be*. In: Laurence, S. – Macdonald, C. (ed.): *Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics*. Blackwell 1998, s. 121). Špeciálne vlastnosti vlastne charakterizujú príslušné svetové povahy. Ak z každej svetovej povahy oddelíme špeciálne vlastnosti a k nim všetkým pridáme ďalšiu špeciálnu vlastnosť, ktorá hovorí o výhradnom vlastníctve všetkých špeciálnych vlastností, potom dostávame veľký svet, na ktorý možno uplatniť práve Forrestov-Armstrongov argument, týkajúci sa v tomto prípade kardinálnosti vlastností (OKSANEN, M.: *The Russell-Kaplan Paradox and Other Modal Paradoxes: A New Solution*. In: *Nordic Journal of Philosophical Logic*, Vol. 4, No. 1, 1999, s. 80).

² Je dosť ťažké si predstaviť aj samostatné *zlepene* svetov ako rôznych časopriestorových celkov do iného veľkého časopriestorového celku.

povahe iných svetov, ale nemá vo vzťahu k nim konštitutívnu úlohu.

Lewisovský princíp rekombinácie je chápaný kvalitatívne, za predpokladu, že existuje isté rozostavenie objektov, garantuje, že je možné aj isté ďalšie rozostavenie obsahujúce korešpondujúce objekty, pričom také objekty nie sú tie isté ako originály.¹ Prísne vzaté, u Lewisa nejde o originály nášho sveta a im korešpondujúce (odvodené) objekty v iných svetoch. Nebudujeme iné svety z pohľadu nášho sveta, možné svety sú už dané ako pluralita. Neznamena to teda, že možné svety tak vytvárajú množinu všetkých možných svetov? Navyše Lewis pripúšťa, že možné svety môžu mať navzájom kvalitatívne neodlíšiteľné časti (samozrejme s prihliadnutím na jeho teóriu náprotivkov a popieranie totožnosti skrz možné svety), hoci je možné pochybovať o neodlíšiteľných svetoch ako celkoch. Aj v prípade množiny, resp. súčtu všetkých svetov je potom ťažké určiť nearbitrárnu reštriktívnu hranicu pre maximálny počet prvkov.

Keď je reč o nenaturalistickom aktualizme, resp. erzacizme, ten má podľa Armstronga viacero výhod oproti Lewisovej teórii, ale aj niektoré nevýhody. Pokiaľ ide o výhody, patrí medzi ne to, že uznáva ako skutočný iba jeden svet a nemá problém s totožnosťou aktuálnych individuí skrz možné svety. Ďalšou výhodou je aj postoj k otázke nerozlišiteľných svetov – napr. v takom type erzacizmu, ktorý hovorí o maximálnych konzistentných množinách propozícií, jedna množina propozícií reprezentuje práve jeden svet a nie viac nerozlišiteľných. Aj pokiaľ ide o iteratívnosť v konštruovaní maximálnych konzistentných propozícií, nenaturalistický erzacizmus je schopný ju akceptovať.²

Medzi nevýhody však patrí už spomínaná kauzálna a nomická *impotentnosť* abstraktných entít typu propozícií,

---

¹ Bližšie pozri: SIDER, T.: *Simply Possible*. In: *Philosophy and Phenomenological Research* 60, 2000, s. 585-590.

² ARMSTRONG, D. M.: *A Combinatorial Theory of Possibility*, s. 31-32.

ktoré sa vymykajú prirodzenému usporiadaniu vecí, pretože nič v časopriestorovom svete nie je ich priamou manifestáciou.

Podobne ako v Lewisovom prípade, ani nenaturalistický aktualizmus nedokáže uspokojivo odpovedať na otázku pýtajúcu sa na množstvo maximálne konzistentných množín propozícií.¹ Čo sa však zdá byť najpádnejším argumentom (podobne zameriava svoju kritiku aj Lewis), nenaturalistický aktualizmus je nielen dopĺňaný princípmi, ktoré postihujú modálnosť, ale musí dokonca modálnosť považovať za základnú, neanalyzovanú. Pretože, ak má množina propozícií reprezentovať nejaký svet, platí pre ňu nevyhnutná podmienka konzistentnosti. Konzistentnosť sama sa však v danom prípade zdá byť modálnym pojmom, pokiaľ znamená, že pre všetky prvky množiny je *možné*, že sú zároveň pravdivé. Podobne musí byť daná množina maximálne konzistentná, pričom maximálnosť znamená, že *nie je možné* pridať ďalšiu propozíciu k danej množine bez toho, aby sa stala nekonzistentnou.

Opäť sa tu stretávame z modálnym pojmom ako primitívnym, čo znamená, že taká teória, ktorá stavia na reprezentujúcej úlohe maximálnych a konzistentných propozícií, neposkytuje žiadnu analýzu modálnosti, čo je vážny nedostatok, pokiaľ bola konštruovaná práve za týmto účelom. Problém nespočíva v tom, či naozaj považovať alebo nepovažovať modálnosť za primitívnu, ale v tom, že ak ju raz za primitívnu považujeme, je pomerne zbytočné zavádzať kauzálne neúčinný metafyzický aparát na jej opísanie. Armstrong teda navrhuje začať z naturalistického základu a obohatiť časopriestorový svet o modálne vlastnosti, ktoré rozhodnú o kontingentnom štatúte niektorých stavov vecí tohto sveta a nevyhnutnom štatúte iných.² Postulovanie mimo tohto sveta ukotvených entít spôsobuje vyššie naznačené potiaže.

---

¹ Tamže, s. 33.

² Tamže, s. 34.

Armstrong sa v rámci svojej kombinatorickej teórie možnosti výrazne hlási k Wittgensteinovmu *Logicko-filozofickému traktátu*, ako aj ku kombinatorickým myšlienkam Creswella, Quina a Skyrmsa. Nie je úplne striktným nominalistom, pretože uznáva univerzálie *in re*. K ontologickému základu jeho kombinatorických možných svetov patria:

1. *jednoduché indivíduá*, pričom nie je špecifikovaný ich počet. Armstrong uvažuje o ich možnom stotožnení s *bodovými inštanciami* (*point-instants*). Tieto indivíduá nie sú holé, ale majú vlastnosti a figurujú vo vzťahoch k iným bodovým inštanciam. Bežné jednotliviny budú komplexami takých indivíduí, komplexami, ktoré majú ako časové tak aj priestorové časti. Od konkrétnej povahy jednoduchých indivíduí (podobne ako u Wittgensteina) sa však v konečnom dôsledku abstrahuje.

2. *jednoduché vlastnosti*, ktoré možno považovať za univerzálie a žiadna z nich nemá ďalšie vlastné konštituenty. Nie sú prípustné disjunktívne ani negatívne vlastnosti. T. j. ak F a G sú vlastnosti, nie sú okrem nich prípustné tiež vlastnosti *byť F alebo G* , takisto ako aj *nebyť F a nebyť G* .

3. *jednoduché vzťahy* (sú tiež univerzáliami), z ktorých žiaden neobsahuje ďalšie konštituenty, či už vlastnosti alebo vzťahy. Platí pre nich tzv. princíp inštančnej invariantnosti, t. j. pre každé n , ak vzťah je *n -árny* v jednej svojej inštanciacii, potom je *n -árny* vo všetkých svojich inštanciaciách.¹

Kvôli lepšiemu priblíženiu je možné si pod vzťahmi predstaviť nejaké dobre známe časopriestorové vzťahy, resp. pod vlastnosťami napr. náboj či masu – nie je to však fundamentom pre budovanie nejakej doktríny považujúcej práve tieto a nie iné základné atribúty za vyčerpávajúce.

Individuá, vlastnosti a vzťahy sa podieľajú na konštituovaní stavov vecí. Ak a (nejaké indivídium) a F sú jednoduché, potom to, že *a je F* , je stavom vecí, pričom a a F sú jeho konštituentmi. Stav vecí ale nie sú púhe mereologické

---

¹ Tamže, s. 39-40.

sumy vytvorené z daných konštituentov a sú navyše navzájom logicky nezávislé.

Pre atribúty platí, že majú vždy inštancie, neexistujú žiadne vlastnosti a vzťahy bez toho, aby neboli exemplifikované. Podobne pre každé individuum platí, že nemôže mať nejakú vlastnosť.

Molekulárne stavy vecí sú odkázané na konjunkciu elementárnejších stavov vecí a nezahŕňajú ani negatívne ani disjunktívne stavy vecí. Pokiaľ je svet nekonečný, neexistuje žiadna prekážka zabráňujúca molekulárnym stavom vecí byť nekonečnými – pôjde tak o nekonečné konjunkcie stavov vecí.

Možné atomárne stavy vecí sú všetkými kombináciami základných konštituentov. Takto je zabezpečená analýza pojmu možnosti, ktorá využíva všeobecný kvantifikátor. Akákoľvek konjunkcia možných stavov vecí potom konštituuje možný svet. Takto chápané možné svety – Armstrong ich dokonca nazýva *wittgensteinovské možné svety* – si však vyžadujú ďalšie upresnenia:

a) kombinatorické vymedzenie možných svetov pripúšťa zmenšené (zmrštené, kontrahované, ochudobnené) svety, v ktorých absentujú niektoré individua a/alebo jednoduché vlastnosti a/alebo vzťahy, z ktorých sa vychádza. (K tejto otázke sa ešte vrátíme)

b) nejaké individuum, napr. *a*, musí figurovať najmenej v jednom stave vecí tvaru Fa ; stavy vecí v ktorých *a* vystupuje nemôžu mať všetky formu Rab .

c) ďalšou podmienkou je, že existuje (predpokladaná) totalita atomárnych stavov vecí (jej zmysluplnosť sa osvedčuje pri identifikovaní toho, čo určuje pravdivostnú hodnotu (*truth-makers*) negatívnych výrokov)

Prejdime teraz k opísaniu typu fikcionalizmu, ktorý so sebou prináša načrtnutá Armstrongova kombinatorická aktualistická teória. Podľa nej možné svety a možné stavy vecí de facto neexistujú, hoci na ne dokážeme fiktívne referovať. Každý z možných svetov je odlišnou fikciou o spôsobe, akým svet je, resp. by mohol byť. Logický prie-

stor je jedna veľká fikcia, akoby kniha všetkých fikcií, kniha všetkých svetov. Dokážeme si predstaviť len veľmi malé množstvo individuálnych fikcií, ale predsa sme aj tak schopní načrtnúť všeobecné princípy, ktoré určujú, čo sa v takej knihe má nachádzať. „Neexistujúce ‚púhe možné svety‘ nastavujeme pozdĺž aktuálneho sveta s použitím istých princíпов, kombinatorických princíпов, ako zdôrazňujem. O výroku ‚je možné, že p‘ potom hovoríme, že je pravdivý vtedy a len vtedy ak môže byť nájdený svet v ktorom p je pravdivé. Podobne ako pravdivý výrok o ideálnych plynoch však to, čo robí pravdivým výrok ‚je možné, že p‘, nachádzame v našom svete”¹. Všetky číre možnosti sú rekombináciami aktuálnych elementov. Sú preto zakotvené v aktuálnosti, odtiaľ berú svoj pôvod.

Armstrong sa snaží riešiť otázku tzv. cudzích (*alien*) univerzálií a cudzích individuí. V prípade univerzálií nepripúšťa výskyt takých univerzálií, ktoré by neboli totožné s aktuálnymi (a teda aj inštancionalizovanými) univerzáliami, resp. nemali ako svoje konštituenty aktuálne univerzálie. To, čo je možné, je určované tým, čo je aktuálne s ohľadom na princíp rekombinácie, nemôže ho preto presiahnuť. Aktualistické stanovisko nepripúšťa pohľad zo strany iného (hypoteticky) existujúceho možného sveta s väčším počtom univerzálií, ktoré sa v našom svete nevy-skytujú – taký pohľad by ochudobnenosť v prípade univerzálií odôvodňoval. Vonkoncom to neznamená, že Armstrong neuznáva možnosť zmenšených (zmrštených) svetov. Nepodarilo sa mu však dokázať nemožnosť cudzích univerzálií. Poukázal len na ich nesúlad s aktualistickou doktrínou. Vysvetlenie toho, prečo pre niekoho môže byť myšlienka cudzích univerzálií prítlačlivá, hľadá v zmiešaní toho, čo je skutočne možné a čo sa len považuje za možné (toho, čo je doxasticky možné). Kombinatorizmus si dokáže poradiť s prípadom doxastickej možnosti. (K tomu sa takisto ešte dostaneme).

---

¹ Tamže, s. 51.

Na rozdiel od univerzálií, Armstrong hovorí o možnosti cudzích indivíduí. Je rozumné predpokladať, že by mohli existovať aj také indivíduá, ktoré v skutočnom svete neexistujú. V tomto bode Armstrong, zdá sa, neprihliada na jednu z pôvodných funkcií možných svetov – objasňovať modálnosť toho, čo je. Zájsť ďalej a hovoriť aj o modálnosti toho čo nie je, je možno iba otázkou filozofického vkusu. Pojem inakosti, zásadný pre postulovanie cudzích indivíduí, je však podľa Armstronga možné odvodiť z aktuálneho sveta, pokiaľ sa indivíduá posudzujú len prostredníctvom toho, že sú indivíduami, teda abstraktne (mimo svojich atribútov). Sú navzájom odlišné jednoduchým – takpovediac nekvalitatívnym, ale len numerickým –, spôsobom, na rozdiel od vlastností a vzťahov. To znamená (ak je táto interpretácia Armstrongovej myšlienky správna), že až tak veľmi nezáleží na tom, konkrétne ktoré indivíduum je konštituentom stavu vecí, naopak zmena atribútu je zmenou zásadnou.¹

Dôležité je uvedomiť si predovšetkým skutočnosť, že Armstrong je anti-haecceitista, nové a cudzie indivíduá preň nedisponujú osobitnými *totostami*, preto sa mu nezdáajú byť v rozpore s jeho aktualizmom – k tomu, čo je skutočné, nakoniec nepridávajú až tak veľa. Nesúlady je však zrejmý, sám Armstrong priznáva, že „... cudzie indivíduá nie sú získavané kombinatoricky ale skôr konceptuálne, prostredníctvom analógie”².

Stanovisko Armstronga v otázke *totosti* indivíduí je trochu kompromisné a zdá sa, že má svoje výhody. Hlásí sa k umiernenému antihaecceitizmu. Dá sa to dokumentovať na tomto jeho príklade: Majme svet, ktorý obsahuje iba jednoduché indivíduá *a* a *b* spolu s jednoduchými (nevyklúčujúcimi sa) vlastnosťami *F* a *G*. Distribúcia vlastností na indivíduá má nasledovnú podobu:

---

¹ Rozdiel medzi *Fa* a *Ga* je významnejší ako rozdiel medzi *Fa* a *Fb*, aj keď posledné uvedené stavy vecí nemožno stotožniť.

² Tamže, s. 60.

I. $Fa \wedge Gb$

Ďalej uvažujme o takých možných svetoch, v ktorých sa obidve indivíduá vždy vyskytujú a obidve vlastnosti sú vždy aspoň jedenkrát exemplifikované. Potom dostaneme nasledovné prípady možných svetov:

II. $Ga \wedge Fb$

III. $Fa \wedge Ga \wedge Fb$

IV. $Fa \wedge Fb \wedge Gb$

V. $Fa \wedge Ga \wedge Gb$

VI. $Ga \wedge Fb \wedge Gb$

VII. $Fa \wedge Ga \wedge Fb \wedge Gb$

Páry I. a II., III. a IV, resp. V a VI. majú – v carnapovskej terminológii – rozdielne stavové opisy, ale rovnaký opis štruktúry. Na to, či I. a II., III. a IV, resp. V a VI. predstavujú ten istý alebo iný svet, majú haecceitizmus a antihaeceitizmus rozdielnu odpoveď. Antihaeceitistický kombinatorizmus dané páry stotožňuje a tým znižuje počet možných svetov. Napríklad v I. a II. prípade sú vždy dve indivíduá, z ktorých jedno má vlastnosť *F* a druhé vlastnosť *G*. Zmena v symbolickom označení len zastiera celú situáciu, aj v I. aj v II. ide vlastne o to isté.¹

Haecceitizmus naopak presadzuje názor, že indivíduá *a* a *b* sa líšia svojou povahou, svojou vnútornou esenciou, svojou totosťou. Preto nie je celkom jedno, ktoré indivídium nadobúda vlastnosť *F* a ktoré vlastnosť *G*. Premieta sa to potom aj do počtu možných svetov, a preto $I \neq II$, $III \neq IV$ a $V \neq VI$.

Striktný antihaeceitizmus vo svete VII. nachádza len jedno indivídium s obidvoma vlastnosťami – podľa formy Leibnizovho zákona totožnosti indivíduí by to tak naozaj bolo. Indivíduá sú pre striktný antihaeceitizmus totiž iba zhlukom univerzálií (to je mimochodom blízke aj niektorým Leibnizovým názorom). Armstrong tak ďaleko nejde a v VII. naozaj rozlišuje dve indivíduá s dvoma vlastnosťami.

---

¹ Podobne aj v III. aj v IV. jedno indivídium má obidve vlastnosti a druhé indivídium má iba vlastnosť *G*, preto $III = IV$.

Jeho slabý (či umiernený) antihacceitizmus „neanalyzuje individuálnosť v termínoch univerzálií“¹. V armstrongovských či wittgensteinovských svetoch môžu byť bez problémov rôzne individuá inštanciami jedných a tých istých univerzálií, bez toho, aby sme ich stotožňovali.

Dodajme, že hacceitizmus v spojení s naturalistickým kombinatorizmom skutočne nie je výhodný pre uznávanie cudzích individuí. Cudzie individuá prinášajú so sebou cudzie totosti, preto je nemožné v aktuálnom svete hľadať to, čo robí výroky o nich pravdivými. Armstrong však, ako už bolo vysvetlené, stanovisko hacceitizmu nezastáva a cudzie individuá sú preň o to prijateľnejšie.

Keď je reč o individuách v rôznych možných svetoch, nie je bez zaujímavosti posúdiť Armstrongovo riešenie problému ich identifikácie skrz možné svety. Je v zásade zhodné s Kripkeho stipulativistickým prístupom – inosvetová totožnosť individuá je záležitosťou nášho vymedzenia. Dokážeme referovať na individuum v iných možných svetoch, pretože vieme, ktoré individuum je prístupné rekombinácii. To, akým spôsobom dokážeme identifikovať cudzie individuá, Armstrong výslovne neuvádza. Zdá sa, že sa v tomto bode nachádza priamo v pasci, ktorú pre podobné prípady pripravil Quine svojim slávnym ontologickým princípom: *Žiadna entita bez identity*.

Nemenej zaujímavým problémom v kontexte úvah o možných svetoch je problém existencie kontrahovaných (zmenšených, ochudobnených) možných svetov. Narážame tu totiž nepriamo aj na univerzálnosť podmienky maximálnosti, ktorá by pre ne mala platiť. Armstrong celkom správne naznačuje, že pokiaľ by neexistovala možnosť kontrakcie, potom by sa každé aktuálne individuum a každá jednoduchá univerzália vyskytovala v každom možnom svete, t.j. každý konštituent každého stavu vecí by existoval nevyhnutne. Je však úplne prirodzené sa domnievať, že existujú kontingentné entity a že akékoľvek individuum by

---

¹ Tamže, s. 59.

mohlo v inom možnom svete nejestvovať. Takisto pre akúkoľvek univerzáliu celkom prirodzene platí, že nemusí byť v každom možnom svete exemplifikovaná.¹

Ide tu vlastne o problém meniaceho sa univerza, spomínaný už skôr na inom mieste. Je spojený s problémom charakteru vzťahu dostupnosti medzi svetmi, t.j. vzťahu mnohostranne opisovanom v kripkeovsko-hintikkovskej sémantike. Ak prijmeme možnosť kontrakcie, resp. expanzie svetov, vzťah dostupnosti medzi nimi bude síce reflexívny a tranzitívny, ale nebude symetrický. Z pohľadu iných (a ochudobnených) možných svetov preto aktuálny svet nemusí byť dostupný. Ak by v tomto smere postupoval posibilistický kombinatorista, nemusel by náš svet vôbec patriť medzi možné svety – vychádzajúc z obmedzených konštituentov by nemusel byť skonštruovateľný. Pre aktualistický prístup, vrátane Armstronga, však pohľad „zvonku“ nemôže byť filozoficky celkom zmysluplný.

Ak už raz uznáme možnosť kontrakcie možných svetov, okamžite sa objaví komplikácia v podobe hypotetickej možnosti existencie prázdneho sveta, t.j. sveta, v ktorom sa nič nenachádza (nihilistická hypotéza). Pre kombinatorizmus je nevyhnutné, aby niečo existovalo, inak povedané: prázdny svet nie je konštrukciou daných elementov, nie je preto ani svetom. Najmenší možný svet je potom stavom vecí s nasledovným zápisom: Fa .² Navyše akákoľvek úvaha o vzťahu dostupnosti medzi svetmi z pohľadu prázdneho sveta je absurdná.

Argument v prospech existencie prázdneho sveta má nasledovnú podobu:³

- (A1) Mohol by existovať svet s konečnou oblasťou konkrétnych objektov.

---

¹ Tamže, s. 62.

² Tamže, s. 64.

³ Podľa: FUHRMAN, A.: *Could There Be Nothing?* <http://www.uni-konstanz.de/FuF/Philo/Philosophie/Fuhrmann/papers/nothing.pdf> (20.6.2002).

(A2) Každý z týchto konkrétnych objektov je vecou, ktorá by mohla neexistovať.

(A3) Neexistencia ktoréhokoľvek jednej z týchto vecí nerobí nevyhnutnou existenciu akejkoľvek inej takej veci.

Z toho by mal, podľa zastáncov nihilistickej hypotézy vyplývať záver:

(Z) Mohol by existovať svet bez akýchkoľvek konkrétnych objektov.

Predstavme si svet w s konečnou oblasťou dvoch pravkov, kontingentne existujúcich konkrétnych objektov a a b , ktoré sú na sebe nezávislé, t.j. neexistencia jedného nepodmieňuje existenciu druhého. To všetko vyhovuje premisám (A1) – (A3). Svet w je dostupný (dosiahnuteľný) z aktuálneho sveta w_a . Ak môže neexistovať, znamená to – inak povedané –, že existuje svet w_a , v ktorom a neexistuje. Aj w_a na prvý pohľad vyhovuje premisám (A1) – (A3). Ak môže neexistovať aj b , potom existuje svet w_b (odvodený z w_a), v ktorom sa okrem a nenachádza už ani b – prázdny svet. Ako je za daných podmienok možné vyhnúť sa záveru (Z)? Ak predpokladáme – čo neodporuje modálnej intuícii –, že univerzum objektov nemusí byť v každom možnom svete rovnako veľké, potom ako keby sme „vypustili džina z fľaše“ – uznávanie existencie prázdneho sveta, ktorý však už modálnej intuícii odporuje, sa zdá byť neodvratné.

Modifikáciu, postavenou na úvahách A. Plantingu, by bola taká úprava (A2), ktorá by pojednávala o indexovej existencii objektu relativizovanej vo vzťahu k danému svetu, napr. w . Všeobecný kvantifikátor z (A2) by bol v dosahu existenčného kvantifikátora v (A1), vzťahoval by sa konkrétne na objekty a a b , teda:

(A2') Každý z objektov existujúcich vo svete w by mohol nemať vlastnosť *existovať vo w*

Tento výrok by však bol nepravdivý. Kontingentnosť sa v prípade a a b týka len nadobúdania vlastnosti *existovať*. Vlastnosť *existovať vo w* je ich esenciálnou vlastnosťou,

nemôžu ju mať vo w , ani v akomkoľvek inom svete. Ak sa však v (A2) hovorí o vlastnosti existencie nerelativovanej k nejakému svetu, tento manéver použiť nemôžeme. Ak by sme chceli zakázať vyrábanie kotrahovaných svetov rekurzívnym postupom z aktuálneho sveta a považovali ich už za dané, protirečilo by to zásadám aktualizmu, hoci by to nemuselo nutne viesť k (Z).

Armstrong síce neuznával prázdne svety z dôvodu ich nekonštruovateľnosti, ale podobnú námietku nevztiahol či už na rozšírené, alebo na kontrahované svety, ktoré obsahujú cudzie individua. (Podobne u Lewisa neexistuje nulová suma časopriestorových objektov). Uznávanie cudzích individuí vedie teda ku komplikáciám a k neintuitívnemu uznávaniu prázdnych svetov.

Ak Armstrong uvažuje o cudzích individuíach, potom spolu s kontrakciou musí uvažovať aj o expanzii svetov. Čo ak taká expanzia predsa len prináša so sebou aj cudzie univerzálne, t.j. univerzálne, o ktorých nemôžeme vôbec nič vedieť, ktoré nie sú aktuálne exemplifikované, ktoré nemožno odvodiť z aktuálne existujúcich konštituentov? S. Glaister sa navzdory Armstrongovmu stanovisku pokúsil o rekonštrukciu cudzích univerzálií v kvantitatívne rozšírených („rozťahnutých“) kombinatoricky možných svetoch. Predstavme si svet w_0 , v ktorom je univerzum vyčerpané jediným individuum a a jedinou vlastnosťou F . Je to v Armstrongovej koncepcii najmenší (mysliteľný) možný svet, pretože a) prázdne svety Armstrong nepripúšťa b) ani a ani F nemôžu samostatne existovať mimo stav vecí. Z w_0 môžeme získavať svety kvantitatívne obohatené o cudzie individua b, c, d atď. (Sú cudzie vo vzťahu k w_0).

Dostupným k w_0 sa teda môže stať kombinatoricky možný svet s množstvom individuí, ktoré majú vlastnosť F . Nemôže v takom svete pribudnúť do zostavy univerzálií okrem F aj iná, tzv. „masová“ vlastnosť, t.j. taká vlastnosť, o ktorej existencii je možné hovoriť až vtedy, keď je

v danom svete prekročený istý numericky vyjadriteľný prah F -ovosti¹

Inak povedané, je na zváženie, či platí zákon, podľa ktorého dostatočný počet individuí s istou vlastnosťou zabezpečuje výskyt cudzej univerzálie:

$$\exists \geq n \ x \ Fx \rightarrow \exists x \ Gx$$

(kvantifikátor „ $\exists \geq n$ “ znamená „existuje najmenej n ...“, vlastnosť „ G “ v tejto formule predstavuje cudziu univerzáliu)

Niečo také by mohlo mať istú oporu vo fyzike, a to v súvislosti s problémom expanzie a kontrakcie vesmíru. Napríklad z dostatočného množstva nahromadených jadier vodíka termonukleárnou reakciou vznikajú atómy hélia (a potom ďalej ťažšie prvky). V samotnom jednom jadre vodíka ešte „nová kvalita“ zahrnutá nie je.²

Iný príklad na podporu výskytu cudzích univerzálií, ktorý nenarába s „masovou vlastnosťou“ vychádza z postulovania univerza w s piatimi typmi častíc, z ktorých každá exeplifikuje odlišnú univerzáliu F_1, F_2, F_3, F_4, F_5 . Predpokladajme, že interakcia medzi F ubovoľnými druhmi častíc prebieha podľa odlišných a vzájomne nereducovateľných zákonov.³ To sa týka aj interakcie medzi časticami jedného a toho istého druhu. Vo svete w nech interagujú častice každého druhu medzi sebou navzájom, okrem kombinácie (F_3, F_4).

Keď interagujú dve častice typu F_1 , potom nech je vytvorená nová univerzália G_{11} , kombinácia (F_2, F_1) nech dáva novú univerzáliu G_{21} atp.⁴ Situácia vo w je potom nasledovná:

---

¹ GLAISTER, S.: *Aliens (In Logical Space No One Can Hear You Scream)*. <http://faculty.washington.edu/glaister/Phil474/aliens.pdf> (20.6.2002), s. 8.

² Tamže, s. 9-10.

³ Tamže, s. 14.

⁴ Nové univerzálie G sú navzájom odlišné a nemožno ich vytvárať vzájomnou rekombináciou.

	F_1	F_2	F_3	F_4	F_5
F_1	G_{11}	G_{21}	G_{31}	G_{41}	G_{51}
F_2	*	G_{22}	G_{32}	G_{42}	G_{52}
F_3	*	*	G_{33}	???	G_{53}
F_4	*	*	*	G_{44}	G_{54}
F_5	*	*	*	*	G_{55}

To, že sme dokázali v štrnástich z pätnástich prípadoch vytvárať nové univerzálne nám dáva dobrý indukčný dôvod na postulovanie možnej univerzálne G_{43} , ktorá nie je vo w exemplifikovaná, je teda cudzia.¹ Armstrong by mohol namietat', že G_{43} vznikla kombináciou aktuálnych stavov vecí, rekombináciou častíc F_3 a F_4 . Ale čo ak je reč o cudzích individuách typu F_3 a F_4 ? Ak by sme vo w mali do činenia iba s jednou časticou F_3 , potom by aktuálne neexistovala univerzália (masová vlastnosť) G_{33} . Prichádzala by do úvahy až pri väčšom množstve častíc F_3 . To by znamenalo, že cudzie individuá by mohli by za istých podmienok „produkovať“ cudzie univerzálne. Jedno nemožno uznávať bez druhého.

Podobné argumenty v prospech cudzích univerzálií však pramenia z niektorých problematických východísk. Nezdá sa celkom korektné uvažovať s aktuálnym svetom ako s najmenším možným, považovať aktuálne elementy za iné ako naozaj sú, taký pohľad má potom blízko k posibilizmu, ktorý Armstrong odmieta. Hovoriť o existencii cudzích individuí nie je to isté ako hovoriť o existencii cudzích univerzálií. Kým pre prvé platí, že aktuálne neexistujú, pre druhé skôr to, že aktuálne nie sú exemplifikované. Ich abstraktnosť by sa nemala zastierať. Odkrýva sa tu navyše večný problém univerzálií, do ktorého teraz nebudeme vstupovať. V Glaisterových príkladoch sa najskôr uvažovalo o cudzích individuách so známymi vlastnosťami, až potom o cudzích individuách s cudzími vlastnosťami. Tie

---

¹ Tamže, s. 15-16.

teda svoje „bytie“ čerpajú z niečoho, čo už je známe, úplne cudzie byť nemôžu (aj keď môžu byť aktuálne neexemplifikované). To, že si nedokážeme predstaviť, o aké cudzie univerzálne ide, je podobné tomu, že nie sme schopní do kombinovania zahrnúť všetky aktuálne elementy, nie je to v ľudských schopnostiach. Predstavitel'nosť by nemala byť výhradnou podmienkou pre kombinatorický úkon.

Pri posudzovaní možných svetov je tak potrebné brať do úvahy rozdiel medzi tým, čo je predstaviteľné (konštruovateľné na základe percepcie) a tým, čo je možné. Armstrong v tejto súvislosti zavádza pojem doxastických možných svetov, ktoré majú pôvod v spôsobe percepcie stavov vecí. Jeho zaujímavá argumentácia prebieha po nasledovnej línii: Predpokladajme, že isté objekty nadobúdajú nejaké dve vlastnosti P a Q, ktoré nemajú spoločné konštituenty. Také objekty sú schopné dvoma odlišnými kanálmi stimulovať zmyslové orgány vnímajúceho človeka. Tieto dva odlišné kanály narážajú na zvláštny neurón, ktorý môžeme nazvať ako *and*-neurón. Jeho zvláštnosť spočíva v tom, že je stimulovaný len vtedy, keď prijíma kombináciu P-impulzu a Q-impulzu, vtedy a len vtedy reaguje a vysiela správu vyšším úrovniám nervovej sústavy. V takom prípade myseľ vnímajúceho registruje iba komplexnú vlastnosť, konjunkciu $P \wedge Q$ a nedokáže rozlíšiť P a Q – komplexná kvalita je registrovaná ako niečo jednoduché. Predpokladajme taktiež výskyt *not*-neurónu a zároveň aj to, že niektoré objekty majú vlastnosť P, ale nemajú vlastnosť Q. Tie objekty, ktoré majú vlastnosť P aj vlastnosť Q síce pôsobia dvoma kanálmi na *not*-neurón, ale nestimulujú ho, pretože Q-kanál pôsobí ako inhibítor. Naopak objekty, ktoré majú vlastnosť P, ale nemajú vlastnosť Q dokážu prostredníctvom pôsobiaceho P-kanála a nepôsobiaceho Q-kanála *not*-neurón stimulovať. *Not*-neurón preto nereaguje na samotnú prítomnosť vlastnosti P, ale len na vlastnosť $P \wedge \sim Q$. Je pritom pozoruhodné, že existenciu univerzálne „nebyť“ Q“

a teda aj konštrukciu univerzálne „byť P a nebyť Q“ Armstrongov kombinatorizmus nepripúšťa.¹

Ďalej predpokladajme, že jestvuje množina individuí, ktoré majú konjunktívnu vlastnosť $F \wedge G$, odlišná množina individuí s vlastnosťou $G \wedge H$ a tretia odlišná množina individuí s vlastnosťou $F \wedge H$. Predpokladajme navyše, že tieto (konjunktívne) vlastnosti sa nášmu vnímaniu prezentujú prostredníctvom *and*-neurónu ako rozdielne a hoci sú zložené, javia sa ako jednoduché, neanalyzované. Označme ich ako A (v skutočnosti $F \wedge G$), B ($G \wedge H$) a C ($F \wedge H$). Ak ich budeme považovať za atomárne konštituenty, môžeme na ich základe vytvoriť množinu možných vlastností, ktoré by individuí mohli nadobudnúť, a to: {A, B, C, AB, AC, BC, ABC}. Rekombináciou sme získali sedem rozdielnych, hoci nie úplne rozdielnych vlastností.² Ak A, B a C ďalej analyzujeme a dosadíme za nich v množine možných svetov príslušné konjunkcie dostaneme nasledovnú množinu: {FG, GH, FH, FGH, FGH, FGH, FGH}. Posledné štyri prípady sú identické, rekombinácia na základe A, B a C v skutočnosti dáva len štyri možné svety. Ak by sme nedokázali analyzovať A, B a C na ich konštituenty, dostali by sme niekoľko epistemicky, resp. doxasticky odlišných svetov, ktoré v skutočnosti nie sú odlišné. V tomto prípade sú možné svety podmnožinou doxastických (doxasticky odlišných) svetov.

Ak v myšlienkovom experimente prisúdime istú úlohu aj *not*-neurónu, disproporcía medzi doxasticky možnými svetmi a (logicko-kombinatorickými) možnými svetmi bude ešte markantnejšia: Predpokladajme, že *not*-neurón reaguje na P-kanál, len vtedy, keď naň zároveň nepôsobí aj Q-kanál. Reaguje teda na objekty, ktoré sú P a nie sú Q, pričom samotná reakcia *not*-neurónu nehovorí vnímajúcemu nič o relatívnej komplexnosti stimulácie. Iný *not*-neurón zasa môže reagovať na Q-kanál iba vtedy, keď naň zároveň

---

¹ ARMSTRONG, D. M.: *A Combinatorial Theory of Possibility*, s. 72.

² Tamže, s. 73.

nepôsobí aj P-kanál a byť tak stimulovaný objektami, ktoré sú Q, ale nie sú P. Výsledkom je vnímanie iba dvoch kvalít (A a B), ktoré sa zdajú byť jednoduchými kvalitami. Ak ich považujeme za konštituenty vhodné na rekombinovanie, zdanlivo môžu existovať indivíduá, ktoré v nejakých možných svetoch disponujú aj vlastnosťou A aj vlastnosťou B zároveň. To však v skutočnosti nie je možné, pretože s prihliadnutím na predpokladanú komplexnosť A, resp. B, ich nie je možné kombinovať – ako svoju zložku totiž obsahujú nemožnú vlastnosť $\sim Q$, resp. $\sim P$. Ich rekombináciou získame nemožný svet. Nehľadiac na to, že ani konjunkcie $P \wedge \sim Q$ a $Q \wedge \sim P$ nie sú kombinatoricky (u Armstronga) možné, komplexnejšia vlastnosť na nich vytvorená by bola ešte o to protirečivejšia: $P \wedge \sim Q \wedge Q \wedge \sim P$.

Na základe uvedených príkladov dokážeme popísať rozdiel medzi možnými svetmi a doxasticky možnými svetmi. V možnom svete sú elementy použité na jeho konštrukciu úplne odlišené. V doxastickom možnom svete sa jeho elementy len považujú za úplne odlišené, pričom o nich nie je známe, že v skutočnosti nie sú úplne odlišené. „Dva doxasticky možné stavy vecí môžu byť tým istým možným stavom vecí a nejaký doxasticky možný stav vecí nemusí byť vôbec možným stavom vecí“¹. Podobne svety s cudzími univerzáliami ako svojimi elementami sú síce mysliteľné, ale nie sú možné.

Chápanie nemožných svetov ako doxasticky možných svetov silne nahráva fikcionalizmu v otázke posibilití. Nepovažujeme ich za reálne existujúce, ale len za výhodné myšlienkové nástroje, ktoré nám slúžia na analýzu fenoménov skutočného sveta. V tomto zmysle sú možné svety aj nemožné svety na tej istej lodi, nie však pokiaľ ide o kombinatorickú skonštruovateľnosť zo skutočných elementov. Prostredníctvom nemožných svetov vlastne objasňujeme to, ako za istých okolností môžeme nebrať na zreteľ skutočné elementy a aké dôsledky z toho vyplývajú. To, že ich

---

¹ Tamže, s. 74.

myšlienková skonštruovateľnosť je viazaná na isté epistemologické kontexty, je symptomatické.

Fikcionalistický prístup k modálnostiam, príznačný pre D. Armstronga (ako aj pre iných, napr. R. Stalnackera) deklaruje viacero svojich výhod. Pokiaľ ide o ontológiu, fikcionalizmus sa ju nesnaží neprímerane *zatláčať*, pretože uznáva existenciu teórií a hypotéz a nie zároveň aj existenciu objektov, o ktorých je reč. Pokiaľ ide o epistemológiu, modálne výroky sa vzťahujú predovšetkým na teórie, ktoré sa nachádzajú v ľudskej mysli, preto sú epistemologicky dobre prístupné.¹ Tu potom znova vyvstáva námietka poukazujúca na psychologizmus, resp. na to, že fikcionalistická skonštruovateľnosť nie je to isté, čo logická možnosť. Celkový počet – lewisovsky povedané – spôsobov, akými by mohol svet byť, určite prevyšuje celkový počet fikcií, ktoré by mohli byť skonštruované za účelom manifestácie toho, akým by mohol svet byť. Má samotný predpoklad možných svetov, alternatív k skutočnému svetu, ako aj kontrafaktuálnych situácií závisieť iba na konštitutívnej schopnosti ľudského myslenia vytvárať fikcie o takýchto možných svetoch? V konečnom dôsledku to zvädza k domnienke, že fikcionalizmus síce dobre opisuje proces kontrafaktuálneho (posibilistického) myslenia, ale neopisuje pravý obsah takéhoto myslenia. Ako už bolo naznačené, Armstrong sám narazil na nesúlad medzi predstaviteľnosťou, či doxastickou skonštruovateľnosťou a možnosťou a túto nezrovnalosť sa mu podarilo dobre explikovať.

Zdá sa, že sa ocitáme pred dilemou. Buď lewisovsky zvýrazníme nezávislosť modálnosti od jazykových prostriedkov ako aj konštruktov mysle a dostaneme sa potom k *fantastickej* ontológii a k iným problémom posibilistického realizmu, alebo zámerne obmedzíme našu pozornosť na to, čo sa podľa schopností našej mysle a nášho jazyka dá *poskladať* z aktuálne dostupných elementov a stojíme pred

---

¹ GLAISTER, S.: *The Purple Rose of Fictionalism*. <http://faculty.washington.edu/glaister/Phil474/fictionalism.pdf> (20.6.2002), s. 14.

problémom, ako do tohto systému rozumne *vpašovať* neaktuálne možnosti, existenciu ktorých intuitívne vylúčiť nechceme.

* * *

Viacero logikov a filozofov zvýrazňovalo potrebu posunu od takpovediac klasického, či štandardného logického a logicko-kombinatorického chápania možných svetov smerom k epistemickým možným svetom, resp. svetom, ktoré možno charakterizovať jedným slovom ako neštandardné. Tieto – inak povedané – nemožné svety mali preukázať svoju silu pri riešení viacerých problémov epistemickej logiky, ako aj logiky kontrafaktúlov.¹ Tejto problematike sa budeme venovať v nasledujúcej kapitole.

---

¹ Pozri: LYCAN, W. G. – SHAPIRO, S.: *Actuality and Essence*. In: French, P. A. – Uehling, T. E. – Wettstein, H. K. (eds.): *Midwest Studies in Philosophy*. Volume XI. *Studies in Essentialism*. University of Minnesota 1986, s. 367-368.

4. NEŠTANDARDNÉ A NEMOŽNÉ SVETY

4.1. Alternatívne posuny od *ideálnych* opisov možných svetov

Či už sa možné svety charakterizujú ako sústavy výrokov, modely, stavy vecí, situácie, abstraktné entity, alebo ako konkrétne (*plnokerné*) časovo-priestorové objekty, väčšina spomínaných definícií a explikácií spĺňa dve základné podmienky, ktorými sú:

1. podmienka maximálnosti možného sveta
2. podmienka neprotirečivosti (konzistentnosti) možného sveta

Tieto dve podmienky sú navzájom prepojené, pretože napr. pri chápaní možných svetov ako tried výrokov platí pre *každý* atomárny výrok, že sa v *každej* takejto *triede* nachádza buď atomárny výrok alebo jeho negácia (t. j. negovaný príslušný atomárny výrok). Ak by sme k triede výrokov (k možnému svetu) pridali negáciu nejakého výroku z tejto triedy, a tým porušili podmienku maximálnosti, spôsobili by sme zároveň nekonzistentnosť triedy výrokov a porušili podmienku neprotirečivosti možného sveta.¹ Tieto zdanlivo bezproblémové podmienky však, napodiv (?), nie sú bez výhrad akceptované všetkými logikmi. Úvahy o logikách nezachovávajúcich konzistentnosť nie sú žiadnou novinkou. Nekonzistentné, resp. tzv. parakonzistentné logiky si už našli svoje miesto medzi tzv. neklasickými logikami. Parakonzistentnosť je preto možné priamo preniesť aj do diskusií o podmienkach, aké musia spĺňať možné svety. Všimnime si jeden z pokusov narušiť podmienku

---

¹ Podobne pri situačnom chápaní možného sveta je z dvoch kontradiktórických viet práve jedna v danej situácii splnená.

konzistentnosti možných svetov, ktorý uskutočnila dvojica autorov N. Rescher a R. Brandom.¹

Rescher a Brandom sa snažia uniknúť prevládajúcej *fóbbi z kontradikcie* a uvádzajú tzv. neštandardné možné svety, ktoré sú nekonzistentné, resp. parakonzistentné. Narušajú tým podmienku konzistentnosti a nahrádzajú voľnejšou podmienkou opísateľnosti a deskriptívnej konštruovateľnosti, ktorá z hry nevyraďuje niektoré nekonzistentné možné svety – neštandardné možné svety. V takých svetoch môže nastať stav vecí opísaný ako P a zároveň aj stav vecí opísaný ako $\sim P$ (t. j. non-P), ale nikdy nenastáva stav vecí opísaný konjunkciou $P \wedge \sim P$. To znamená, že nekonzistentné stavy vecí môžu nastať iba izolovane, distributívne a nikdy nie ako jeden vnútorne nekonzistentný stav vecí. Dôležité je predísť logicko-ontologickému chaosu alebo konštrukcii natoľko nekonzistentného sveta, v ktorom všetko môže byť uznané za pravdivé, v ktorom nastane akýkoľvek stav vecí. Rescher a Brandom rozlišujú celkom 4 typy nekonzistentností:

1. *slabá nekonzistentnosť* (uznávaná Rescherom a Brandomom ako jediná akceptovateľná) je práve tá, ktorá umožňuje niektorým dvom kontradiktorickým stavom vecí, aby zároveň nastali a pritom nenastala ich konjunkcia;
2. *silná nekonzistentnosť* umožňuje, aby pri niektorých kontradiktorických stavoch vecí nastala ich konjunkcia;
3. *hypernekonzistentnosť* priznáva možnosť konjunkcie všetkým kontradiktorickým stavom vecí;
4. *logický chaos* spôsobuje situáciu, v ktorej nastáva akýkoľvek stav vecí.²

---

¹ Rescher a Brandom úvahy o nekonzistentnosti rozvinuli v práci *The Logic of Inconsistency. A study of Non-Standard Possible-World Semantics and Ontology*. Uvádzame podľa: POCZOBUT, R.: *Czy sprzeczność może być prawdziwa?* In: Jonkisz, A. (ed.): *Postacie prawdy II*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski 1997, s. 44-47).

² POCZOBUT, R.: *Czy sprzeczność może być prawdziwa?*, s. 46.

Okrem iného – nie je to isté povedať, že jeden a ten istý stav vecí, opísaný ako P , môže zároveň nastať aj nenastať a povedať, že nastáva stav vecí opísaný ako P , tak aj stav vecí opísaný ako $\sim P$. To prvé podľa Reschera a Brandoma platiť nemôže, to druhé však už áno. Ale nie všetky možné svety sú (slabo) nekonzistentné. (Inak povedané, v súlade s parakonzistencialistickým uvažovaním nemôže byť výrok P zároveň pravdivý aj nepravdivý, no môže byť pravdivá konjunkcia $P \wedge \sim P$).

V prípade slabej nekonzistentnosti stojíme pred problémom, ako ju presvedčivo interpretovať. Rescher a Brandom nachádzajú zhruba takéto riešenie: To, že od jednoduchého uznania (samostatných) navzájom kontradiktórických stavov vecí nemôžeme prejsť k uznaniu ich konjunkcie, je spôsobené rozdielnosťou informačných zdrojov, prostredníctvom ktorých sme prišli k uznaniu kontradiktórických stavov vecí. Ak teda na základe jedného informačného zdroja sme získali poznatok (informáciu), že nastáva P a na základe iného informačného zdroja zasa, že nastáva $\sim P$, nemôžeme z toho uzatvárať, že nastáva tiež $P \wedge \sim P$ – k tomu nás nevedie žiaden z osobitne akceptovaných informačných zdrojov. Ostáva nám len takpovediac postaviť vedľa seba P a $\sim P$, samozrejme s príslušným relativizujúcim dodatkom týkajúcim sa rozdielnych informačných zdrojov.¹ A práve táto relativizácia trochu zahmlieva povahu neštandardných možných svetov. Všeobecne platí, že hodnotovo „preplnené“ nemožné svety sú interpretované viac z pohľadu epistemického, doxastického, či informačno-teoretického a menej im je prisudzovaná nejaká ontologická hodnota.² Ďalším zásadným problémom je aj to, nakoľko možno pripisovať rovnaký štatút tak existenčne pozitívnym, ako aj negatívnym stavom vecí.

---

¹ Tamže, s. 47.

² VARZI, A. C.: *Inconsistency Without Contradiction*. In: *Notre Dame Journal of Formal Logic*, 38/4, 1997, s. 624.

Teória nemožných svetov E. Zaltu, vychádzajúca čiastočne z klasického carnapovského základu, má blízko aj k situačnej sémantike. Zahŕňa v sebe rozlíšenie nemožných (ale maximálnych) svetov od neúplných svetov. Už v druhej kapitole sme naznačili rozdiel medzi kódovaním a exemplifikovaním vlastností nejakým objektom. Nech na rozdiel od zápisu klasického spôsobu predikácie („ Fx “) formula „ xF^x “ znamená: „ x kóduje (jednoargumentovú vlastnosť) F “. Istý abstraktný objekt x potom môže kódovať nejakú vlastnosť F , ale nemusí ju exemplifikovať. Dokonca nemusí exemplifikovať ani vlastnosť vylučujúcu sa s F . Isté špeciálne objekty môžu kódovať nekompatibilné vlastnosti. Logika kódovania a logika abstraktných objektov neprotirečí axiómam predikátovej a modálnej logiky. Platia v nej modifikované teoremy:

$$\sim (xF \wedge \sim xF)$$

$$xF \vee \sim xF$$

Všetky abstraktné objekty – podobne ako bežné časopriestorovo lokalizovateľné objekty – „počúvajú“ klasické zákony s ohľadom na vlastnosti, ktoré exemplifikujú:¹

$$Fx \vee \underline{F}x$$

Jestvujú však aj také neúplné abstraktné objekty, pre ktoré platí:

$$\sim xF \wedge \sim \underline{F}$$

Zároveň jestvujú kontradiktorické abstraktné objekty, pre ktoré pre zmenu platí:

$$xF \wedge \underline{F}$$

Neúplné a kontradiktorické abstraktné objekty vytvárajú sľubný základ pre konštrukciu nemožných (neúplných a nekonzistentných) svetov.²

Pojem kódovania je možné rozšíriť. Situácie sú potom definované ako objekty, ktoré kódujú iba vlastností skonštruované z možných svetov. Situácia s kóduje stav vecí p ,

---

¹ F je skrátenejší zápis za $[\lambda y \sim Fy]$.

² ZALTA, E. N.: *A Classically-Based Theory of Impossible Worlds*. In: Notre Dame Journal of Formal Logic, 38/4, 1997, s. 643.

ktorý nastáva v situácii s . Možný svet je situácia s , ktorá by mohla byť taká, že všetky a iba tie stavy vecí v s sú stavmi vecí, ktoré nastávajú. Možné svety sú maximálnymi situáciami, nastáva v nich stav vecí p , alebo stav vecí *non-p*. Neúplný svet je situácia, ktorá nie je maximálna. Ak s je aktuálna situácia, potom každý stav vecí, kódovaný v s , naozaj nastáva. Ak s je možná situácia, potom by mohlo platiť, že každý stav vecí kódovaný v s nastáva. Nemožný svet je maximálna situácia s taká, že je nemožné, aby boli pravdivé všetky stavy vecí pravdivé v s . Inak povedané, nemožný svet je maximálna situácia s taká, že nie je možné pre všetky stavy vecí, ktoré sú kódované s , že nastávajú. Nemožný svet je maximálna situácia, ktorá nie je možným svetom.¹

To, že sa pri nemožných svetoch (n-svetoch) hovorí výhradne o abstraktných objektoch, môže zvädzať k domnienke, že také nemožné svety sú príkladmi erzacových svetov (E-svetov). Zalta však tento záver odmieta, pretože je odvodený z nekorektnej predstavy, že pod svetom treba rozumieť časopriestorovo spojený, maximálne veľký konkrétny objekt. Pokiaľ však chápeme svet wittgensteinovsky (čo je aj Zaltov prípad) ako všetko, čo sa má tak a tak a nie ako súhrn vecí, potom ako možné, tak aj nemožné svety kódujú všetko, čo sa má tak a tak. Zvýrazňuje sa vnútorné spojenie medzi svetom a tým, čo sa v ňom odohráva.² Takto charakterizované svety nemožno obviňovať z erzacovitej neplnokrvnosti.

Využitelnosť nemožných svetov sa zračí napríklad pri analýze nevyhnutne nepravdivých propozícií. Klasická extenzionálna analýza propozícií ako funkcií z možných svetov do pravdivostných hodnôt by všetky nevyhnutne nepravdivé propozície stotožňovala do podoby jednej funkcie, ktorá vo všetkých možných svetoch dáva hodnotu nepravda. Intuitívne vzaté však existuje rozdiel napr. medzi propozíciou vyjadrenou výrokom „Existuje holič, ktorý holí

---

¹ Tamže, s. 648.

² Tamže, s. 654.

všetkých a iba tých, ktorí sa neholia sami“ a propozíciou vyjadrenou výrokom „Existuje holič, ktorý nie je holičom“. Takéto nevyhnutne nepravdivé propozície vyjadrované funkciami definovanými na možných aj nemožných svetoch, by sa potom svojou pravdivostnou hodnotou líšili v nemožných svetoch. Nie je však potrebné sa uchýliť priamo k postulovaniu nemožných svetov.¹ Stačí, ak vyššie uvedené dve propozície analyzujeme v termínoch stavov vecí napr. p a q . Ak sú p a q odlišné stavy vecí, potom vlastnosti *byť taký*, *že p a byť taký*, *že q* nemusia byť kódované jedným a tým istým objektom. Na to, aby sme mohli nejaké vlastnosti alebo vzťahy považovať za totožné, nestačí iba to, že majú rovnaký rozsah exemplifikácií vo všetkých možných svetoch.² Taktiež nie je v zásade nutné mať už v rukách pojem nemožných svetov, aby sme dokázali analyzovať pojem nemožných objektov, t.j. nie je nutné hovoriť o objektoch s nekompatibilnými vlastnosťami ako o objektoch, ktoré zaplňajú nemožné svety.³ Samotná logika kódovania a abstraktných objektov, budovaná ako predikátová modálna logika druhého rádu, umožňuje definovať imposibilitie:

$$\text{Nemožný objekt } (x) =_{\text{df}} \sim \Diamond \exists y \forall F(xF \rightarrow Fy)^4$$

Ako prínos sa nemožné svety môžu ukázať v analýze sémantiky kontrafaktuálov s nemožnými antecedentmi. V prípadoch ako „ak by existoval holič, ktorý holí všetkých a iba tých, ktorí sa neholia sami, tak ...“, „ak by existovali okrúhle štvorce, tak ...“ sa zdá byť odkaz na nemožné sve-

---

¹ Analýza odlišnosti nevyhnutne nepravdivých propozícií prostredníctvom postulovania nemožných svetov je o čosi problematickejšou alternatívou napr. k posudzovaniu takýchto propozícií na základe spôsobu štruktúrovanosti prvkov, ktoré sa na konštrukcii nejakej nevyhnutne nepravdivej propozície podieľajú.

² Tamže.

³ Ide o pojmy okrúhleho štvorca, kladného prvočísla väčšieho ako 2, holiča, ktorý holí všetkých, ktorí sa neholia sami atď.

⁴ Tamže, s. 657.

ty, ako na zdroj pre prisúdenie predmetu a pravdivosti takým kontrafaktuálnym výrokom, celkom oprávnený.¹

Neštandardné možné svety (*n*-svety), evokujúce meiningovské neúplné a nekonzistentné objekty, môžu byť – okrem sémantiky prakonzistentnej logiky, logiky kontrafaktuálov, či epistemickej logiky –, využité aj na logickú analýzu fikcií.² Pravdivosť toho, čo sa vzťahuje k nejakému fikcionálnemu svetu (ktorý môže byť nekonzistentný či neúplný) je určovaná prostredníctvom relativizujúceho fikcionálneho operátora. „Například, keď zoberieme do úvahy ‘Príbehy Sherlocka Holmesa’, ktoré napísal Sir A. C. Doyle, taký operátor má podobu: ‘Vo svete Sherlocka Holmesa nastáva to, že’. Tento operátor sa vzťahuje na fikcionálny svet, ktorý môže byť interpretovaný ako *n*-svet. Tento *n*-svet je neúplný a azda aj nekonzistentný”³.

---

¹ Tamže, s. 658.

² PAŚNICZEK, J.: *Non-Standard Possible Worlds, Generalised Quantifiers, and Modal Logic*. In: Woleński, J. (ed.): *Philosophical Logic in Poland*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1994, s. 195.

³ Tamže, s. 196.

4.2. Fikčné svety v prostredí literárnej teórie a kritiky

Postup od klasického formulovania možných svetov smerom k neštandardným, neúplným či nekonzistentným svetom je o to viac na programe dňa, ak už na počiatku nerátame s nekonečnosťou skúmaného priestoru modalít a posibilití. A to je okrem iného prípad svetov, ktoré sú konštituované v rámci literárnych diel. Problém trans-svetovej totožosti a problém vzťahu prístupnosti (dostupnosti, alternatívnosti) medzi možnými svetmi, ktoré predstavovali citlivé miesto pre viaceré koncepcie filozofickej logiky, sa v prostredí literárnej teórie dostali do celkom iného svetla a predstavujú alternatívny pohľad na povahu naratívnych fikcií.

Možné svety tvoria základ teoretických úvah o fikčnosti, či už je reč o filozofii, vede alebo umení. V prostredí literárnej vedy viacerí autori siahli po terminológii odvodennej od logickej sémantiky možných svetov, aby sa potom zamerali na základné literárno-sémantické, v širšom zmysle aj interpretačno-kritické skúmanie literárnych textov. V centre úvah stoja najmä naratívne prozaické literárne žánre a ich konkrétne diela, ktoré vytvárajú vhodnú pôdu pre vytváranie fikčných svetov. Ukážeme si niektoré základné charakteristiky fikčných svetov, pričom sa najčastejšie budeme opierať o teóriu Lubomíra Doležela.¹

Priemik možných svetov do literárnej teórie podrobne opísala Ruth Ronenová. Ukázala, za akých okolností sa sémantika možných svetov postupne menila a stala sa tak prispôsobivejšou pre potreby literárnej vedy. Zároveň sa aj teória literatúry čoraz viac otvárala rôznym podobám koncepcie referencie, ktoré si za základ zobrali inštrumentárium možných svetov.

---

¹ Dobré zhrnutie tejto teórie sa nachádza v práci: FOŘT, B.: *Úvod do sémantiky fikčných světů*. Teoretická knihovna, sv. 15. Brno: Host 2005.

Celý proces adaptácie pojmovej sústavy možných svetov má teda interdisciplinárnu povahu. Ronenová zvyrazňuje celkový prínos možných svetov v literárnej teórii:

„1. Možné svety (a príbuzné pojmy) prevzaté z filozofickej logiky naznačujú, že literárna teória uznala vo svojej oblasti oprávnenosť problematiky referencie a záležitostí, ktoré majú do činenia so vzťahom fikcie a skutočnosti.

2. Možné svety po prvýkrát poskytujú filozofický výkladový rámec pre problémy fikcie. V konfrontácii s dlhou filozofickou tradíciou od Platóna k Russellovi, ktorá fikciu vylučovala z filozofickej diskusie (a pre ktorú fikcia bola napríklad reťazcom výrokov zbavených pravdivostnej hodnoty), je to niečo výnimočné.

3. Možné svety naznačujú, že fikcie z logického a sémantického hľadiska nie sú výnimočným javom. ... Fikcie ... nie sú chápané ako izolovaný výnimočný jav, ale ako časť širšieho kontextu diskurzov, ktoré sa nevzťahujú k spôsobu, ktorými veci aktuálne sú.

4. Možné svety prelamujú hermetizmus literárnosti a vnútro systémového zamerania, ktorý bol niekoľko desaťročí prevládajúcim rysom literárnej teórie. Zároveň to dosahujú bez toho, aby prekážali uplatneniu formalistických prístupov. V tomto ohľade logicko-sémantické zdroje možných svetov sú v súlade s potrebami tých literárnych vedcov, ktorí chcú v literárnom bádani zachovať formálne metódy opisu“¹.

Doležel ukazuje na rozdiely medzi možnými a fikčnými svetmi. Jeden z podstatných rozdielov je daný odlišným pôvodom a účelom, pričom modalita môžu byť fixované v rozmanitých oblastiach teoretickej, praktickej a tvorivej ľudskej činnosti. „Možné svety logickej sémantiky sú *interpretačné modely*, ktoré poskytujú referenčnú oblasť nevyhnutnú pre sémantickú interpretáciu protifaktických výro-

---

¹ RONENOVÁ, R.: *Možné svety v teórii literatury*. Teoretická knihovna, sv. 14., Brno: Host 2006, s. 15-16.

kov, modálnych formulí, intenzionálnych kontextov a pod. Možné svety filozofie sú *súdržné kozmológie* odvodené z nejakej axiómy alebo všeobecného predpokladu. Oblasť možných svetov náboženstva je rovnako rozsiahla, ale tieto svety sú výtvary skupinovej viery a sú obvykle podané vo forme *kozmozologických naratívov*. Možné svety prírodovedy sú *alternatívne podoby vesmíru* vytvorené pozmeňovaním základných fyzikálnych konštánt ... Možné svety historiografie sú *protifaktické scenáre*, ktoré nám pomáhajú porozumieť histórii aktuálneho sveta. Podobne možné svety teórie konania vysvetľujú ľudské konanie tým, že predkladajú rôzne *možné smery* životnej histórie konajúceho ... Možné svety fikcie (t.j. fikčné svety – pozn. E.A.) sú *artefakty* vytvorené estetickými činnosťami – básnictvom a hudbou, mytológiou a rozprávačstvom, maliarstvom a sochárstvom, divadlom a baletom, filmom a televíziou a pod. Pretože sú tieto svety vytvorené znakovými systémami – jazykom, farbami, tvarmi, tónmi, herectvom atď. – sme oprávnení ich nazývať znakové predmety⁴¹.

Ďalšia markantná odlišnosť medzi možnými a fikčnými svetmi spočíva v ich nerovnakom rozsahu. Kým možné svety sú maximálne, totálne stavy vecí (resp. situácie, množiny výrokov, súbory možností a pod.), fikčné svety sú v tomto smere omnoho skromnejšie a z logického aj ontologického chudobnejšie. V tejto súvislosti sa hovorí aj tzv. malých svetoch. Pre ich tvorbu alebo rekonštrukciu viacerí autori navrhujú postupy, ktoré takpovediac účelovo zmenšujú obrovský priestor logicky možných svetov. To je aj podstatou nasledovných dvoch heuristických krokov: „1. zvoľ ako svoje univerzum diskurzu zvládnuťnú podmnožinu možných svetov, ktorá sa týka tvojho problému...; 2. navrhni malé svety („minisvety“), ktoré obsahujú konečné množstvo prvkov a vyznačujú sa obmedzeným počtom

---

⁴¹ DOLEŽEL, L.: *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Karolinum 2003, s. 29.

parametrov¹. Z uvedeného by sa mohlo zdať, že fikčné *minisvety* sú ako podmnožina celé vnorené do rozsiahlej množiny možných svetov. Ďalšie vlastnosti mnohých fikčných svetov však naznačujú, že tu skôr ide o vzťah čiastočného prekryvania sa. Mám na mysli najmä to, že na fikčné svety nie je možné dôsledne uplatňovať podmienku konzistentnosti.

Pre ďalšie priblíženie povahy možných svetov využijeme niekoľko základných téz, formulovaných L. Doleželom:

„[1] *Fikčné svety sú súbory nerealizovaných možných stavov vecí.*“² To znamená, že fikčné svety *sú o* neaktualizovaných individuách, entitách, konkrétnejšie napr. o osobách, postavách, predmetoch, miestach a pod. To všetko tvorí univerzum fikčného diskurzu. Pochopiteľne, špeciálny problém predstavujú tie fikcie, ktoré stavajú na reálnych udalostiach, postavách alebo miestach. Stojíme tak pred otázkou totožnosti napríklad skutočného Napoleona a fikčného Napoleona v Tolstého románe *Vojna a mier* a našli by sme mnoho ďalších príkladov takejto medzisvetovej totožnosti. Je potrebné zdôrazniť, že pri *vstupe* skutočných individuí do oblasti fikcií môžu prekonať obrovské zmeny, takže autori fikcií nemusia rešpektovať stanovisko esencializmu a prenášať do fikcie podstatné znaky reálnych entít. V konečnom dôsledku tak vo fikčných svetoch tie postavy, ktoré boli vytvorené na základe skutočných postáv (Napoleon) ako aj postavy, ktorým chýba náprotivok v skutočnom svete (Anna Karenina) sú takpovediac na jednej lodi – všetko sú to neaktualizované možnosti.

„[2] *Množina fikčných svetov je neobmedzená a nanajvýš rôznorodá.*“³ Tým, že fikčné svety so samotnej podstaty nie sú viazané na zobrazenie aktuálneho sveta a nemusia ani spĺňať prísne logické podmienky otvára sa tu priestor na mnohoraké možnosti. Každý z fikčných svetov so sebou

---

¹ Tamže.

² Tamže, s. 30.

³ Tamže, s. 32.

prináša vlastné obmedzenia, ktoré nie je možné zovšeobecniť, vlečie so sebou rôzne a rozmanito štruktúrované modalít. „Fikčné svety nepodliehajú požiadavkám pravdepodobnosti alebo hodnovernosti; sú tvarované historicky premenlivými faktormi, ako sú umelecké ciele, normy typu a žánru, dobové a individuálne štýly“¹. Podľa Doležela je teda fikčný svet „malý možný svet tvarovaný špecifickými globálnymi obmedzeniami a obsahujúci konečný počet spolumožných jedincov“².

„[3] *Fikčné svety sú prístupné cez semiotické kanály.*“³ Pri konštruovaní aj rekonštruovaní fikčných svetov dochádza k interakcii medzi svetom skutočným (v podobe autora alebo čitateľa) a svetom fikčným. Odkrýva sa tu problém prístupnosti k fikciám, pričom v centre stojí predovšetkým literárny text. „Čitatelia získavajú prístup k fikčným svetom v recepcii, čítaní a spracovaní literárnych textov“⁴. Do hry potom vstupuje množstvo faktorov prevažne kontextovej povahy. Text vytvorený spisovateľom je akýmsi súborom inštrukcií pre čitateľov, práve naň treba postaviť dôraz pri rekonštrukcii fikčného sveta. V tomto zmysle teda ide o semiotické sprostredkovanie, vyznačovanie prístupu k fikciám pomocou explicitne alebo implicitne vyjadrených, či dokonca vôbec nevyjadrených významových jednotiek.

„[4] *Fikčné svety literatúry sú neúplné.*“⁵ Len niektoré mysliteľné výroky o fikčných entitách sú rozhodnuteľné, mnohé z nich však nie. Rozhodnuteľná je napríklad otázka, či Raskoľnikov spáchal nejakú vraždu. Nerozhodnuteľná je naopak otázka, či mal Raskoľnikov materské znamienko na pravom stehne. V tomto zmysle sú fikčné entity nedourčené literárnym textom, čo však nebráni ich identifikácii. Môžu sa tiež líšiť, pokiaľ ide o ich úplnosť a tak vytvárajú rôzne stupne určenosti.

---

¹ Tamže, s. 33.

² Tamže.

³ Tamže, s. 34.

⁴ Tamže, s. 35.

⁵ Tamže, s. 36.

„[5] *Makroštruktúra fikčných svetov literatúry môže byť nerovnorodá.*“¹ Makroštruktúralne obmedzenia rôzneho druhu vytvárajú rôzne (pod)oblasti fikčných svetov, takže tie potom môžu pozostávať z relatívne autonómnych, nesúrodých zón, ktoré prinášajú odlišnú konšteláciu modalít v logickom, axiologickom či normatívnom zmysle. Typickým príkladom by mohlo byť mytologické rozprávanie, kombinujúce oblasť prirodzeného a nadprirodzeného sveta, medzi ktorými môže dôjsť k napätiu alebo naopak k symbióze. A práve napätie (ale aj symbióza) je motorom naratívnosti literárneho textu. Zvýrazňovanie konfliktu, kontrastnosti, nerovnakosti a pod. je bežným znakom textov pojednávajúcich o myslení a konaní postáv literárnych diel. Aj keď sú oblasti fikčných svetov z ontologického hľadiska homogénne, pokiaľ ide o ich štruktúrovanosť, modalitu a vzťahy, vytvárajú rozličné konfigurácie či hierarchie.

„[6] *Fikčné svety literatúry sú vytvárané textotvornou činnosťou.*“² Činnosť tvorcov fikcií je možná len vďaka špeciálnej ilokučnej sile literárneho textu. Až tvorbou textu dochádza k vytváraniu semiotických predmetov, t.j. fikčných entít. Ide o konštrukcie textotvorných činností autorov. Inak povedané, fikčné texty literatúry sú konštrukčné texty. To načo referujú, t.j. oblasť referencie si vytvárajú sami v podobe fikčných svetov. To ich odlišuje od zobrazovacích textov, pre ktoré je oblasť referencie už vopred daná (napr. texty vedy, žurnalistiky a pod.). Pokiaľ sa vyskytujú vo fikčných textoch zobrazujúce pasáže, majú povahu *metanarátívov*, úsekov textu, ktoré popisujú, hodnotia, komentujú naratívnu rovinu literárneho diela. Patria k abstraktným, nie konštrukčným charakteristikám literárneho textu a sú relativizované k diskurzu príznačnému pre ten-ktorý fikčný svet, bez jeho referenčného rámca by strácali zmysel.

---

¹ Tamže.

² Tamže, s. 37.

V rovnakom duchu sa o podstatných črtách vyjadrujú aj iní autori zaoberajúci sa fikčnými svetmi. Napr. Ronenová situáciu vystihuje v nasledovných bodoch:

„(1) fikčný diskurz môže vytvoriť a skonštruovať objekty, ku ktorým referuje;

(2) fikčný diskurz môže referovať k neúplným, ale napriek tomu individualizovaným objektom a konštruovať ich ...;

(3) fikcia môže konštruovať nemožné objekty ako aj iné objekty, ktoré sa nápadne líšia od svojich náprotivkov v aktuálnom svete“¹.

Doležel si bližšie všíma a na rôznych príkladoch ukazuje podobu a štruktúru naratívnych svetov. Rozvíja rôzne nástroje fikčnej sémantiky, ktorá zahŕňa ako extenzionálne, tak aj intenzionálne skúmanie motivických zložiek textu. Extenzionálnu rovinu je v tomto prípade možné určiť pomocou viacerých techník. Zjednodušene povedané, extenzionalita skrýva v sebe informáciu o fikčných entitách a fikčných faktoch. To, o čom je, na čo referuje fikčný text, je možné opísať napr. pomocou parafrázy. Extenzie tak nie sú fixované na jeden jediný spôsob vyjadrenia, sú prístupné z pozície rôznych metajazykov. To je splnené napr. pri zhrnutí obsahu diela, načrtnutí témy a pod. Napr. fikčný fakt, že Anna Kareninová spáchala samovraždu skokom pod idúci vlak je možné vyjadriť celou citáciou tejto udalosti priamo z Tolstého románu, ale rovnako tak aj jednoduchým parafrázujúcim výrokom: „Anna Kareninová skočila pod vlak, ktorý ju usmrtil“. Čisto extenzionálnym rozborom však v žiadnom prípade nie je možné uskutočniť interpretáciu naratívneho textu, ostali by sme len na úrovni prerozprávania, ktoré neodhalí bohatosť, špeciálnu povahu a štruktúrovanosť toho-ktorého fikčného sveta. Extenzionálny komponent významu je esteticky neutrálny. K tomu nevyhnutne pristupuje intenzionálna zložka skúmania, ktorá je prísne viazaná na textúru naratívneho textu, t.j.

---

¹ RONENOVÁ, R.: *Možné světy v teorii literatury*, s. 58.

k forme výrazu. Je to niečo, čo sa nedá parafrázovať, niečo, čo obaľuje význam estetickou „aurou“.

„Literatúra mieri vo svojej sémantike smerom, ktorý je protichodný k smerovaniu vedy. Je to systém komunikácie, ktorý aktivizuje a maximálne využíva zdroje intenzionality v jazyku. Literárni vedci pestujú štúdium intenzionálneho významu už dlhú dobu, bez toho, aby si to uvedomovali. Básnické figúry a postupy, význam rýmov a zvukové organizácie, anagramy a iné skryté významy, „poézia gramatiky“, „sémantické gesto“, naratívne spôsoby, polopriama reč atď. – to všetko sú intenzionálne javy“¹. To všetko je korením literatúry. Prináša to však kardinálny problém: Ako je možné zobrazit' (či opísať) intenzionálny význam, ak uvážime, že jeho výhradným médiom je originálna textúra? Zmenou textúry sa mení aj intenzionálny význam. Parafráza alebo interpretácia ničí intenzionálny význam tým, že ničí pôvodnú textúru. Jediným východiskom (z núdze?) je nepriame skúmanie intenzií cez pozorovateľnú štruktúru textúry.

Doležel charakterizuje intenzie ako funkcie od textúry k extenziám. Fikčné svety sú chápané ako extenzionálne entity, t.j. ich celková podoba nie je nevyhnutne viazaná na doslovné znenie fikčného textu, ale môže byť vyjadrená parafrázou. Ale autor pri konštrukcii a čitateľ pri rekonštrukcii fikčného sveta sú závislí práve na pôvodnom texte, t.j. na textúre fikčného textu, ktorý je žriedlom, resp. „domovom“ intenzionality. Štruktúracia textúry je uchopiteľná prostredníctvom intenzionálnej funkcie, ktorá je vlastne funkciou od textúry fikčného textu k fikčnému svetu. Inak povedané: Pre skúmanie, interpretáciu a kritiku literárnych diel je podstatné nielen to, čo sa vyčleňuje v rámci fikčných svetov, ale rovnako tak a z estetického hľadiska ešte viac aj to, ako sa to vyčleňuje. Od globálnej morfológie textu, od pravidelnosti a štruktúrovanosti textúry sa tak môžeme dostať k intenzionálnej štruktúrovanosti fikčného sveta. Doležel podáva viacero príkladov odhaľovania, resp. re-

---

¹ DOLEŽEL, L.: *Heterocosmica. Fikce a možné světy*, s. 143.

konštruovania štrukturovanosti, pričom špeciálnu pozornosť venuje dvom intenzionálnym funkciám – *funkcii overenia* a *funkcii nasýtenia*.

Zjednodušene povedané, intenzionálna funkcia overenia (autentifikácie) slúži na vyznačenie oblasti fikčných faktov v rámci konštrukcie svetov. Je akýmsi potvrdením, toho čo sa vo fikčnom svete naozaj odohráva, prípadne toho, čo sa síce neodohráva, ale existuje len virtuálne, t.j. v myslení a viere fikčných postáv. Rozdelenie na faktúálnu a virtuálnu oblasť tvorí základnú stratifikáciu fikčného sveta. To, že sa fikčný fakt vytvára, je spôsobené performatívnou silou textu (v tomto sa Doležel odvoláva na Austinovu teóriu rečových aktov). Overovacia sila sa vyjavuje v rôznom stupni pri rôznych typoch rozprávačských spôsobov v rámci naratívneho textu. Nie je rovnaká napr. v prípade autority hlavného rozprávača na jednej strane a osobných subjektívnych výpovedí fikčných postáv na strane druhej.

Intenzionálna funkcia nasýtenia sa vzťahuje na nevyhnutnú neúplnosť fikčného sveta, ktorá je zakódovaná priamo v textúre. Táto funkcia „premieta hustotu textúry na štruktúru fikčného sveta“.¹ Celkovo je možné identifikovať tri prípady:

1. explicitnú textúru
2. implicitnú textúru
3. nulovú textúru

Výslednými hodnotami funkcie nasýtenia sú potom:

- Ad 1. oblasť určená
- Ad 2. oblasť podurčená
- Ad 3. oblasť medzier.

Na odhaľovanie implicitných významov a preklenutie medzier slúžia najmä tzv. fikčné encyklopédie, ktoré v sebe fixujú znalosť možného sveta skonštruovaného fikčným textom. Fikčné encyklopédie obsahujú znalosti a fakty o fikčnom svete, ktoré sú z hľadiska účastníkov naratívu apriórne, no čitateľ ich získava postupne v procese čítania.

---

¹ Tamže, s. 18.

Čitateľ teda fikčnú encyklopédiu pridáva k *svojej* encyklopédii aktuálneho sveta, v niektorých prípadoch sa tieto encyklopédie prekrývajú (t.j. vtedy, ak fikcia narába z reáliami dobre známymi aj zo sveta skutočného). Fikčná encyklopédia je kľúčom k odomknutiu záhad fikčného sveta, pričom jej obsah nie je daný iba explicitným vyjadrením v texte. Dôležitá je aj činnosť odvodzovania informácii, ktoré nie sú v texte priamo spomínané.

Už vyššie sme spomínali, že podľa Doležela sú fikčné svety makroštruktúry, ktorých podoba a usporiadanie sú dané globálnymi obmedzeniami. Tieto obmedzenia predovšetkým určujú *vyber*, t.j. do akej kategórie bude patriť príslušný fikčný svet, či ide napr. o svet s jednou osobou, s viacerými osobami, svet fyzických alebo duševných činností, svet intencionálneho (zámerného) konania alebo neintencionálnych procesov, svet s prírodou alebo bez prírody a pod.¹ Iné obmedzenia sa vzťahujú na tzv. *formatívne operácie*. Tieto operácie pôsobia na naratívne fikčné svety tak, že sú schopné generovať príbehy a určovať konanie postáv. Obmedzenia, ktoré v tomto prípade postavy a vôbec celý naratívny text musia akceptovať, sú spôsobené rôznymi typmi modalít:

- *aletické modality* – určujú, čo je vo fikčnom svete možné, nemožné a nevyhnutné a takým spôsobom tento svet štruktúrujú
- *deontické modality* – určujú, čo je vo fikčnom svete dovolené, nedovolené a povinné.
- *axiologické modality* – určujú, čo je vo fikčnom svete hodnotné, nehodnotné a indiferentné (ani hodnotné ani nehodnotné)
- *epistemické modality* – určujú, čo je vo fikčnom svete známe, neznáme a čomu sa iba verí (mieni, čo je verené).²

---

¹ Tamže, s. 121.

² Tamže, s. 122-134.

Všetky tieto modalities sa premietajú do konania postáv a vytvárania príbehu. Môžu pôsobiť naraz, ale aj proti sebe v rozličných zónach fikčných svetov sprevádzajúcich odlišné postavy. Takto sa môžeme stretnúť s tzv. dvojdomými svetmi, pre ktoré je charakteristická duálnosť obmedzení, heterogenita pôsobenia modalít a pod. Modalities modelujú a modifikujú špecifickú štruktúru fikčných svetov.

S metodologickou výbavou späťou s vymedzením fikčných svetov je možné sa pustiť do rozboru literárnych textov. Zvlášť podnetné sa v tejto súvislosti zdajú byť Doleželove analýzy mytologických naratívov, či už klasických alebo moderných, ďalej tiež jeho analýzy vytvárania fikčnosti pri rôznych typoch rozprávania a „zaplnenosti“ svetov a v neposlednom rade rozbor niektorých pozoruhodných fenoménov, ako sú metatextualita, intertextualita, či preklad. Intertextualita priamo navádza na porovnávanie vzťahu medzi fikčnými svetmi, ktoré so sebou nesú práve tie texty, ktoré do literárnej interakcie vstupujú. Objavuje sa tu teda problém medzisvetovej identifikácie a modifikácie. Doležel používa pojem *transdukcía* práve na tieto prípady komunikácie významov medzi textami, pričom si špeciálne všíma postmodernistické hry s intertextualitou, ktoré len potvrdzujú flexibilitu, nerigiditu a neesenciálnosť fikčných svetov, ako aj možné identifikačné a interpretačné stratégie pri ich zachytávaní a rekonštrukcii.

Prirodzene, uplatnenie možných svetov v teórii literatúry naráža na niekoľko vážnych prekážok. Jednou z nich je odlišnosť rôznych koncepcií modalnosti, a to už na úrovni logickej modalnosti (viaceré z nich sme už spomenuli). Ktorá z nich najlepšie vyhovuje potrebám literárneho vedca? Táto nevyhranenosť potom často zvädza k príliš vágnemu opisu toho, čo vlastne možné svety predstavujú, prípadne k zvyrazňovaniu viac ich metaforickej a menej už ich štruktúrne-sémantickej povahy, ktorou sa naopak vyznačujú v logicko-filozofických skúmaníach. Prispôsobovanie si logicko-sémantických nástrojov vlastným potrebám, ako aj ich prenos do iného prostredia, a to bez dosta-

točného zdôvodnenia tohto kroku, vo všeobecnosti predstavuje slabinu literárno-teoretického uchopovania pojmu možných a fikčných svetov.

Ďalším problémom je, ako veľkou modifikáciou musí prejsť celkový obraz možných svetov, aby ladil s fikcionálnym charakterom literárnych naratívnych textov. Je jasné, že štandardné nazeranie na možné svety, ktoré preferuje alternatívnosť k skutočnému (aktuálnemu) svetu alebo naznačuje charakter možných svetov ako rozvetvujúcich sa (z akýchsi jadier), nevyhovuje v prípade literárnych fikcií. Fikčné svety predstavujú skôr *paralelné* svety, nie svety rozvetvujúce sa alebo alternatívne k svetu aktuálnemu. Samozrejme, ako možnosť vetvenia, tak aj alternácie, môžu byť vo fikčných svetoch zahrnuté, je to však skôr otázka konkrétnych príkladov a nie ich generická vlastnosť.

Treba pripomenúť, že jedným z hlavných dôvodov zabudovania terminológie svetov do prostredia teórie literatúry bola snaha o prekonania *mimétiizmu* v umení, literatúre zvlášť. Je naozaj nanajvyšš obťažne, ak nie úplne nemožné, nájsť adekvátnu väzbu, korešpondenciu, odkaz alebo iný jednoznačný vzťah medzi oblasťami literatúry a skutočného sveta. Funkcia zobrazenia sa tak dostáva do úzadia v prospech konštrukcie vlastného, charakteristického fikčného sveta literárnych diel.¹ Na druhej strane, hovorenie o aktuálne neexistujúcich entitách (či už sú to posibílie možných svetov alebo postavy fikčných svetov) kladie bádateľom rôzne prekážky v uspokojivom vysvetlení toho, ako vlastne máme možné a fikčné svety chápať. Riešenie otázok, ktoré sa týkajú logicko-sémantického a filozofického skúmania pojmu možného sveta však teória literatúry často necháva bokom.

---

¹ Bližšie pozri: Tamže, s. 21-25.

4.3. Epistemické možné svety Jaaka Hintikku

Vyššie načrtnutá epistemická (ako aj iná) relativizácia v spôsoboch postulovania možných svetov nás privádza k ďalšej úprave celkového, pôvodne logicky ideálneho obrazu možných svetov. Spája sa s menom Hintikku, ktorý s použitím sémantiky možných svetov podrobne analyzoval tzv. propozičné postoje, napr. postoj vedenia („*a* vie, že ...“) alebo viery („*a* verí, že ...“). V tomto zmysle sú možné svety možnými stavmi vecí alebo možnými smermi rozvoja udalostí, ktoré sú zlučiteľné s daným postojom nejakej určenej osoby.¹ Hintikka sa odvoláva na modelové množiny ako základný nástroj sémantickej analýzy.²

V rámci mapovania genézy sémantiky možných svetov Hintikka uvádza dve základné koncepcie jazyka (okrem neho s rovnakým rozlíšením pracoval napr. van Heijenoort):

1. koncepcia jazyka ako univerzálneho média – je spojená s menami ako Frege, raný Russell, Wittgenstein, Viedenský krúžok, Quine.
2. koncepcia jazyka ako kalkulu – je prítomná v prácach autorov ako Boole, Peirce, Schröder, Löwenheim, Gödel, Tarski, Montague a i.

Tieto koncepcie sa líšia chápaním jazyka a logiky, ako aj ich vzťah a vytvárajú alternatívne podhubia pre formovanie súčasnej filozofie logiky a filozofie jazyka.³

Ad 1. Koncepcia jazyka ako univerzálneho média, zjednodušene povedané, určuje, že nemôžeme opustiť jazyk a pozrieť sa naň a na jeho logiku akoby zvonku. Dôsledkom

---

¹ HINTIKKA, J.: *Semantics for Propositional Attitudes*. In: Hintikka, J.: *Models for Modalities*. Dordrecht: D. Reidel 1969, s. 100.

² HINTIKKA, J.: *The Modes of Modality*. In: Hintikka, J.: *Models for Modalities*. Dordrecht: D. Reidel 1969, s. 71-72.

³ HINTIKKA, J.: *Exploring Possible Worlds*. In: Allén, S. (ed.): *Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences*. Proceedings of Nobel Symposium 65. Berlin – New York: Walter de Gruyter 1989, s. 53.

je, že podľa tejto koncepcie je sémantika jazyka nevyjadriteľná, takisto ako je nemožná realisticky chápaná teória modelov. Jazyk a jeho interpretácia sú jedinenčné. Všetko, čo nám jazyk umožňuje, je hovorenie o tomto svete. Použitie jazyka ako univerzálneho média na hovorenie o iných možných svetoch je neprípustné. Formulovanie teórie možných svetov je v danej koncepcii nerealizovateľné. V intenciách Russellovho chápania sa logika zaoberá skutočným svetom tak, ako napr. aj prírodné vedy, aj keď si na ňom všima skôr jeho abstraktné črty.

Ad. 2. Podľa koncepcie jazyka ako kalkulu je možné akoby *zastaviť* jazyk a vystúpiť. Je možné rozoberať sémantiku jazyka a systematicky meniť jeho interpretáciu. Jazyk je voľne reinterpretovaťelný ako kalkul. Takto je možné konštruovať aj teóriu možných svetov.¹ Dokážeme totiž voľne určovať univerzum diskurzu, ktoré sa viaže k možným svetom.

Vzhľadom k tomu, čo už bolo v tejto práci uvedené, nemožno celkom súhlasiť s Hintikkovým hodnotením zásadnosti historických vplyvov na podobu, či lepšie povedané na filozofiu možných svetov. Na zavedení pojmu možného sveta „do obehu“ rovnocenne participujú obe uvádzané koncepcie. Zdá sa však, že prívrženci prvej koncepcie majú menej pochopenia pre postulovanie posibilití a sú skôr naklonení k existencii iba jednej veľkej oblasti existujúcich individuí, na ktoré sa má vzťahovať kvantifikácia.

Hintikka berie úplne vážne výhrady, ktoré modálnemu diskurzu adresoval Quine. Dáva za pravdu Quinovi aj v jeho obavách z postulovania možných individuí. Nie sú preň ničím, z čoho sa má vychádzať pri aplikáciách modálnej logiky. Ich identifikácia je vyslovene problematická. Skôr ako naznačíme Hintikkovo riešenie, je potrebné spomenúť základné rozlíšenie logicky a epistemicky možných svetov.

---

¹ Tamže, s. 54.

Podľa Hintikku je potrebné zavrhnúť domnienku, že každý epistemicky možný svet je logicky možný. Pre analýzu propozičných postojov nie sú všetky (logicky) možné svety rovnako dôležité. Ak a označuje epistemický subjekt a $\mathcal{W}$ označuje svet, potom rozsah možných svetov je určený ako pluralita epistemických a -alternatív $\mathcal{W}$. Hovoriť o tom, čo a vie vo $\mathcal{W}$, znamená hovoriť o množstve epistemických a -alternatív $\mathcal{W}$, čo sú vlastne svety súhlasiace so všetkým tým, čo a vie vo $\mathcal{W}$. Takto formulované možné svety sa evidentne neprekrývajú s kombinatorickými a logickými možnými svetmi. Hintikka dokonca hovorí o nemožných možných svetoch. Interpretuje ich ako neklasické modely, ako oblasti, ktoré sa môžu meniť v procese ich pozorovania.¹ Epistemické alternatívy, ukotvujúce fundamentálny vzťah alternatívnosti (dosiahnuteľnosti) medzi možnými svetmi, sa preto odlišujú od logických alternatív, ktoré neodvodzujú pôvod vzťahu alternatívnosti od daností epistemických subjektov a nezohľadňujú v plnom rozsahu špecifikum propozičných postojov. Deje sa tak napr. pri tzv. paradoxе logického vševedenia. Ak predpokladáme, že q logicky vyplýva z p (v každom (logicky) možnom svete $p \rightarrow q$), nemôžeme povedať, že nevyhnutne (v každom možnom svete), ak a vie, že p , vie tiež, že q .

Človek nemusí poznať všetky logické dôsledky svojich tvrdení. Z $p \rightarrow q$ nevyplýva $K_a p \rightarrow K_a q$ (K_a znamená „ a vie, že...“). V nejakej a -alternatíve $\mathcal{W}$ (napr. v epistemicky možnom svete $\mathcal{W}$) môže nastať situácia, že kým p je pravdivé, q je nepravdivé (epistemicky nepravdivé). Ak by však všetky epistemické možné svety boli logicky možnými svetmi a platilo by $p \rightarrow q$, dospeli by sme k jasnému paradoxu, pretože potom by neexistoval (logicky) možný svet, v ktorom p je pravdivé a q nepravdivé. Epistemické možné svety preto

---

¹ HINTIKKA, J.: *V zraščitu nevozmožnykh vozmožnykh mirov*. In: Hintikka, J.: Logiko-epistemologičeskije issledovania. Moskva: Progress 1980, s. 235.

nesmieme stotožňovať s logicky možnými svetmi, nie sú ani ich vlastnou časťou.¹

Hintikka nadväzuje čiastočne na Carnapove stavové opisy, možné svety sú u neho opisované tzv. konšituentami, ktoré je možné chápať aj ako konjunkcie všetkých členov nejakého stavového opisu.² Nedostatkom carnapovských stavových opisov je, že sú viazané na danú množinu voľných singulárnych termínov.

Carnapovské možné svety sú určované za pomoci indivíduí, na ich opísanie by sme potrebovali poznať všetky ich indivíduá, resp. vedieť to, či dané indivíduá patria do daného sveta. Carnapov prístup preukazuje závislosť na výbere indivíduí. Hintikka teda vyčíta carnapovskej sémantike (logicky) možných svetov, že si vyžaduje poznanie všetkých indivíduových konštant pri identifikácii indivíduí v možných svetoch. Nesúhlasí ani s trivializáciou problému takejto identifikácie u Kripkeho – indivíduá nie sú počiatočným bodom, ale skôr výsledkom tzv. cezsvetových (*cross-world*) porovnávaní.

Hintikka sa naopak pokúsil opísať možné svety, resp. možné druhy svetov bez toho, aby explicitne musel počítať so všetkými indivíduami, ktoré tieto svety obsahujú. Namiesto indivíduových konštant Hintikka forsírue pojem indivíduovej funkcie (*individuating function*). Indivíduová funkcia je parciálna funkcia na možných svetoch, ktorá nám identifikuje jedno a to isté indivíduum v rôznych možných svetoch. Zadáva deskriptívne podmienky identifikácie, pretože inak ako cez opis vlastností a vzťahov sa k identifikácii inividua, a tým aj k zmysluplnému posúdeniu možných stavov vecí nedostaneme. „Individuá nenosia svoje mená na čelách; neidentifikujú samé seba. Nemôžeme – ani kontrafaktuálne – pozorovať holé indivíduá, iba indi-

---

¹ Tamže, s. 229-234.

² HINTIKKA, J.: *Are Logical Truths Tautologies?* In: Hintikka, J.: *Logic, Language-Games and Information. Kantian Themes in the Philosophy of Logic.* Oxford: Clarendon Press 1973, s. 155.

viduá oblečené do zodpovedajúcich vlastností a vzájomných vzťahov. Ontologický nudizmus sa môže javiť ako príťažlivá myšlienka v horúcej slnečnej žiare čisto abstraktnej sémantiky, ale je nemožné ho praktizovať v studenej klíme realistickej pragmatiky modálnej logiky¹. Bez individuovej funkcie sa nedá hovoriť o individuách v možných svetoch, resp. v alternatívach udalostí skutočného sveta. Vo filozoficko-sémantických úvahách týkajúcich sa možných svetov Hintikka nahrádza individuá individuovými funkciami, nečasovými a nepriestorovými *svetovými líniami*, ktoré vyčleňujú z oblasti nejakého možného sveta jej člena ako *stelesnenie* daného individua v tomto možnom svete.² Parciálnymi vo vzťahu k oblastiam možných svetov sú individuové funkcie z toho dôvodu, že nimi dobre definované individuum existujúce v jednom svete, nemusí existovať v inom.

Kvantifikácia sa v modálnych kontextoch vzťahuje na skutočné individuá, jedno a to isté individuum sa môže vyskytovať v rôznych svetoch. Navyše je možné, že individuá, ktoré sú totožné v jednom možnom svete *w*, nemusia byť totožné v nejakej alternatíve *k w*, môžu sa *rozštiepiť* v iných možných svetoch. (Toto je teda ďalší bod, v ktorom sa Hintikkov prístup líši od Kripkeho). V Hintikkovej sémantike neplatí princíp nevyhnutnosti totožnosti:

$$(I=) \forall x \forall y (x=y \rightarrow \Box(x=y))$$

---

¹ HINTIKKA, J.: *The Semantics of Modal Notions and Indeterminacy of Ontology*. In: Harman, G. – Davidson, D. (eds.): *Semantics of Natural Language*. Dordrecht: D. Reidel 1972, s. 400.

² Tamže, s. 402. Je tu badať istú podobnosť s esencialistickým riešením tohto problému napr. u Plantingu. Navonok sa plantingovské individuové esencie podobajú na hintikkovské individuové funkcie, ale Hintikka sa k esencializmu nehlási. Navyše individuové funkcie sú viac saturované z empirických a pragmatických zdrojov. Relativizácia vo vzťahu k epistemickým kontextom je u nich evidentná. Samotný spôsob analyzovania trans-existencie a trans-identifikácie individuí však zostáva podobný, takisto aj príklon k aktualizmu je badať ako u Plantingu, tak aj u Hintikku.

Takisto celkom, t. j. bez obmedzení neplatí ani princíp nerozlíšiteľnosti totožných indivíduí:

$$(I=) \forall x \forall y [x=y \rightarrow (\varphi(x/z) \rightarrow \varphi(y/z))]$$

Ak sa vrátíme ku Quinovmu paradoxu totožnosti, opísanému v prvej kapitole, potom sú naporúdzi dve možnosti:

1. Singulárne termíny *Večernica* a *Zornica* v skutočnosti nie sú rigidnými designátormi a dané existenčné zovšeobecnie nemožno formulovať,

2. *Večernica* a *Zornica* naozaj rigidne vyčleňujú to isté (ale nie oba termíny vždy zároveň jedno a to isté!) indivíduum, ale je možný taký chod udalostí, taký možný svet w , že indivíduum *Zornica* je vo w odlišné od indivídua *Večernica*.¹ Výroky

$$(xxiii) \exists x (x = \text{Zornica} \wedge \sim \Box(x = \text{Zornica}))$$

$$(xxiv) \exists x (x = \text{Zornica} \wedge \Box(x = \text{Zornica}))$$

potom nemusia spôsobiť veľké problémy. Je len potrebné si uvedomiť, aký charakter majú termíny, na základe ktorých uskutočňujeme existenčné zovšeobecnienie. Pri zahrnutí doxastického kontextu je situácia ešte jasnejšia. Majme príklad výroku:

„Matej Bencúr a Martin Kukučín sú v skutočnosti totožní, ale Peter neverí, že sú totožní.“

To, že uvedný výrok je (resp. môže byť) pravdivý, je spôsobené tým, že také možné svety, v ktorých Matej Bencúr a Martin Kukučín sú odlišné osoby, patria v skutočnom svete medzi Petrove epistemické (presnejšie doxastické) alternatívy. Svetové línie Mateja Bencúra a Martina Kukučina sa odlišujú. Práve zameranosť na svetové línie, resp. individuové funkcie, pomáha Hintikkovi riešiť podobné paradoxy.

Bolo by však veľkou chybou sa nazdávať, že individuové funkcie sú púhou náhradou za indivíduá. Prísne vzaté, individuové funkcie sú prvotnejšie ako indivíduá, aj keď

---

¹ LINDSTRÖM, S.: *Quine's Interpretation Problem And The Early Development Of Possible Worlds Semantics*, s. 16.

samozrejme závisia na vlastnostiach a vzťahoch v rôznych možných svetoch. Pri transsvetovej identifikácii totiž nezachínáme od indivíduí, naopak, dospievame k nim na samotnom jej konci.

Práve v tomto bode badať veľký rozdiel medzi Hintikovým a Kripkeho stipulativistickým prístupom. U Kripkeho totiž neproblematicky pracujeme s už aktuálne vyčleneným indivíduom v iných možných svetoch. Hintikka si tento spôsob transsvetovej identifikácie neosvojil, pre *pohyb* po možných svetoch preň nie je potrebné (a v zásade ani možné) mať už v rukách *predsvetovo* dané indivíduum. Je však možné vydat' sa *po stopách* daného indivídua prostredníctvom svetových línií. Hintikkova *zlatá stredná cesta* nepripúšťa ani odsudzujúci pesimizmus Quina ani prílišný optimizmus Kripkeho, pokiaľ ide o možnosť úspešnej identifikácie indivíduí v iných možných svetoch.

Ani štatút indivíduových funkcií nie je raz a navždy daný. Hintikka vyslovene hovorí o relatívnosti indivíduových funkcií, resp. svetových línií.¹ Množina indivíduových funkcií je síce objektívne daná, ale je zároveň relativizovaná k triede možných svetov. Niektoré svetové línie (t.j. indivíduové funkcie), ktoré *bladko* prebiehajú medzi istými triedami možných svetov, *nedokážu* pokračovať smerom k širšej triede možných svetov, takéto spojenie je pre ne nemožné. Všetko to zapadá do zjavne epistemického pozadia Hintikkových úvah. Bez zahrnutia relatívnosti by potom epistemický subjekt nemohol mať tušenie, kto je *a*, pokiaľ by nevedel, kto je tým indivíduom v istom ohľade, resp. by nevedel, kto je *a*, pokiaľ by všetci ostatní tiež nevedeli, kto je *a* v istej deskripcii alebo označení.

Podľa Hintikka sú indivíduové funkcie vylepšenou explikáciou toho, čo Frege rozumel pod zmyslom nejakého výrazu. Spôsob, akým je predmet daný (Frege), je nahradený svetovými líniami (Hintikka). Na rozdiel od Fregeho

---

¹ HINTIKKA, J.: *The Semantics of Modal Notions and Indeterminacy of Ontology*, s. 406.

však Hintikka svetové línie nereifikoval – nie sú to žiadne entity, žiadne skutočné objekty, ku ktorým sa, ako k nejakým objektom, vzťahujeme v kontextoch poznania či viery.

Otázka navyše nemôže vyzerať nasledovne: Sú pre teóriu možných svetov skutočnými individuami svetovo viazané entity alebo svetové línie? Tieto záležitosti nemožno klásť rovnocenne vedľa seba a ani ich nemožno postaviť proti sebe ako alternatívy, z ktorých jediných sme nútení vybrať si. Svetové línie (t.j. individuové funkcie) sú neodmysliteľnými prostriedkami hovorenia o *bežných* individuách obývajúcich aktuálny svet. Aby sme o nich mohli uvažovať ako o možných členoch iných svetov, najmä v epistemických kontextoch, bez svetových línií sa nezaobídeme. Napriek tomu, že individuové funkcie takto využívame, nemožno ich chápať ako nezávislé entity. Bez nich by vôbec nemalo zmysel porovnávať členy rôznych možných svetov za účelom ich identifikácie. To, že svetové línie sú zahrnuté do spôsobu kvantifikovania ešte neznamená, že objektami poznania sú entity odlišné od bežných fyzikálnych objektov, osôb atp. Znamená to len to, že do spôsobu uvažovania nad bežnými entitami je zahrnuté aj niečo viac, ako by mnohí filozofi mohli očakávať. A sú to práve kritériá transvetovej totožnosti späté so svetovými líniami, o zahrnutosti ktorých je to reč. Pomáhajú nám splniť podmienku vytýčenú Quinovým heslom: „žiadna entita bez identity“. Svetové línie totiž určujú totožnosti individuí v iných možných svetoch, pomáhajú nám *narábať* s dobre známymi entitami, pokiaľ ide reč o iných svetoch, zabezpečujú ich identitu.¹

Hintikkovské svetové línie navyiac nie sú konštruované pre logické modalities. Počítajú totiž s dostatočnou podob-

---

¹ HINTIKKA, J.: *On Sense, Reference, and the Objects of Knowledge*. In: Hintikka, J.: *The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic. Selected Essays*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1989, s. 58-59.

nosťou medzi možnými svetmi a ich vnútornou pravidelnosťou. Táto podmienka nie je splnená v prípade logicky možných svetov – tie sa totiž nemusia na seba v žiadnom ohľade podobať a môžu vykazovať veľké nepravidelnosti. Kvantifikácia, ktorá je závislá na individuových funkciách, je preto sotva uskutočniteľná v kontextoch logickej nevyhnutnosti a možnosti. V tomto zmysle sa podľa Hintikka Quine nemýlil. Vyriešenie otázky identifikácie individuí je totiž jednou zo základných otázok pre kvantifikáciu, na ktorú nedokážeme dať odpoveď, ak sa pohybujeme výhradne v kontexte logických modalít.¹

Iným predpokladom kvantifikácie a transsvetovej identifikácie, dotýkajúcej sa kontextov s propozičnými postojmi, je racionálnosť. Ak má nejaký človek iba niekoľko a nepravidelných vier, je sotva možné určiť svetové línie a teda môžeme zaznamenať aj neúspech pri kvantifikácii v rámci jeho kontextov viery. Preto je žiadúca istá miera racionality pri propozičných postojoch (ako je viera atď.). Ak máme narábať so svetmi, ktoré sú kompatibilné s tým, v čo niekto verí, potom daný epistemický (doxastický) subjekt musí mať dostatočne silné a dostatočne určité viery. Možné svety vyčlenené na základe sústavy vier by mali byť dostatočne početné a zároveň dostatočne usporiadané, ak má úspešne prebehnúť transsvetová identifikácia individuí, ktoré sú v nich obsiahnuté. Možný čiastočný neúspech vyznačovania svetových línií by však nemal znižovať celkovú užitočnosť aplikovateľnosti individuových funkcií v danej oblasti. „Aplikovateľnosť logiky na propozičné postoje ľudí predpokladá to, že sú racionálni“². To je v súlade s Quinovým postojom, pretože bol ochotný za istých podmienok akceptovať kvantifikáciu v doxastickej

---

¹ Výnimkou by azda boli len kontexty, ktoré obsahujú výhradne hovorenie o abstraktných entitách typu čísel a pod. (HINTIKKA, J.: *The Semantics of Modal Notions and Indeterminacy of Ontology*, s. 409).

² HINTIKKA, J.: *Quine on Who's Who*. In: Hintikka, J.: *The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic. Selected Essays*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1989, s. 139.

logike, aj keď si uvedomoval jej obmedzenú aplikovateľnosť.¹

Hintikka sa podobne vrátil aj ku Quinovej téze o neurčenosti ontológie (indeterminacy of ontology). Ontológia, zahrňajúca ako aktuálne, tak aj iba možné individua, je relativizovaná k sústave vier nejakého epistemického subjektu. „Na to, aby ste určili moju ontológiu by ste museli zistiť, aké sú moje podstatné viery“². Ale Hintikka neschvaľuje Quinov prílišný radikalizmus, pokiaľ ide sponchybenie akéhokoľvek používania kvantifikátorov v kontextoch, v ktorých bez uvedenia dodatočných premís neplatia zákony konkretizácie a zovšeobecnenia. Možnosť alebo nemožnosť takejto logiky s kvantifikátormi závisí na možnosti rozoznávania individuí v ich odlišných rolách v iných možných svetoch, ktoré prinášajú modálne pojmy. Púhe postulovanie pevnej množiny možných individuí nestačí. Hintikka a Quine sa však zhodujú v názore, že je z pragmatického hľadiska nemožné budovať modálnu logiku s kvantifikátormi, obsahujúcu „ideálne“ logické (aletické) modalít.³

Dôsledkom Hintikkových úvah je korekcia kripkeovskej sémantiky. Neformálne povedané je napr. v kripkeovskej sémantike v danom (aktuálnom) svete *w* nevyhnutne pravdivým taký výrok, ktorý je pravdivý vo všetkých alternatívach k *w* a kontingentne pravdivým taký výrok, ktorý je pravdivý prinajmenšom v jednej alternatíve k *w*. Vzťah alternatívnosti však nedokáže obsiahnuť všetky logické možnosti, aj keď pracujeme s ľubovoľne vybranými množinami alternatív k *w*. Nepožaduje sa tu stotožnenie všetkých alternatív so všetkými logicky možnými svetmi, a to ani vtedy, keď vzťah alternatívnosti (dostupnosti) je refle-

---

¹ HINTIKKA, J.: *Quine On Quantifying In: A Dialogue*. In: Hintikka, J.: *The Intentions of Intentionality and Other New Models for Modalities*. Dordrecht – Boston: D. Reidel 1975, s. 130.

² HINTIKKA, J.: *The Semantics of Modal Notions and Indeterminacy of Ontology*, s. 410.

³ HINTIKKA, J.: *Quine On Quantifying In: A Dialogue*, s. 130.

xívny, symetrický a tranzitívny zároveň. Nie sme si istí, či každý logicky možný svet patrí medzi alternatívy k w . Hintikka preto k alternatívnosti pridáva podmienku, ktorá má zabezpečiť, že alternatívy nejakého sveta majú obsahovať tú istú oblasť dobre definovaných individuí ako má w (Samozrejme – potom už ďalej nie je reč o logických modalitách). To znamená, že Hintikka sa nepriamo hlási k aktualizmu. Individuá, na ktoré sa má vzťahovať kvantifikácia v alternatívach (počiatočného) sveta w , musia byť dobre definované v w , t.j. musí byť zodpovedateľná otázka, či dané individuum patrí do w .¹

Hintikka sa prikláňa k existencii neaktualizovaných possibilities, t.j. aj k uznávaniu tzv. neexistujúcich objektov. Na otázku, kde sa také neexistujúce objekty nachádzajú, je naporúdzi jednoduchá odpoveď: vyskytujú sa vo svojich vlastných svetoch. Prísne vzaté, pre Hintikku nie je existencia, resp. neexistencia takým dôležitým problémom akým je *vyznačovanie* svetových línií, ktoré spájajú stelesnenia jedného a toho istého individua v rôznych svetoch. Nie je to totiž jednoduchá záležitosť, ktorá by vždy musela viesť k úspechu. Existujú v zásade dve podoby nemožnosti v (ďalšom) určovaní svetovej línie:

„Prípád 1: Niekedy naše kritériá cez-identifikácie fungujú a hovoria, akým by dané individuum, povedzme i , bolo v danom svete w , kým použitie tohto kritéria na w vedie k záveru, že i vo w neexistuje.

Prípád 2: Svetové línie však môžu neuspíevat' oveľa radikálnejším spôsobom. Nemusí sa im podariť povedať nám, akým by i bolo vo w , a to až do takého stupňa, že by

---

¹ HINTIKKA, J.: *Is Alethic Modal Logic Possible?* In: Hintikka, J.: *The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic. Selected Essays.* Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1989, s. 5. Kripke sa podľa Hintikku neskôr od čisto logických modalít uchýlil k metafyzickým modalitám, ale bez toho, aby vysvetlil, čo vlastne sú za „záhadné“ modalít a bez toho, aby naznačil, akým spôsobom predstavujú istý posun od štandardnej sémantiky modálnej logiky k neštandardnej sémantike (Tamže, s. 12-13).

sme dokonca neboli schopní v zásade rozhodnúť, či *i* vo *w* existuje alebo nie⁴¹.

Kým v prvom prípade svetová línia zlyháva kvôli neexistencii, v druhom prípade ide o zlyhanie z dôvodu slabej definovanosti. Predsa však môžeme hovoriť o neexistujúcich a pritom dobre definovaných objektoch.

Problém transsvetovej identifikácie teda v sebe ako najvýznamnejšiu zložku zahŕňa problém individuácie. Individuová funkcia má vyčleňovať z elementov daného sveta práve to *svoje* individuum.

Pripomeňme si prostredníctvom Hintikkovho príkladu podstatu problému potreby transsvetovej identifikácie (Hintika používa termín *cross-identification*). Ide o vysvetlenie toho, prečo v intenzionálnych kontextoch zlyháva pravidlo existenčného zovšeobecnenia, ktoré sa na prvý pohľad javí, ako bezproblémové. Ale z:

- (1) Viktória vie, že jej obľúbenú knihu napísal Lewis Carroll
nemôžeme podľa pravidla existenčného zovšeobecnenia odvodiť:
- (2) $\exists x$ Viktória vie, že jej obľúbenú knihu napísal x
čo je vlastne to isté ako:
- (3) Viktória vie (v zmysle: pozná toho), kto napísal jej obľúbenú knihu.

Ak pracujeme so sémantikou možných svetov, potom svety, o ktoré ide v uvedenom prípade, sú svety kompatibilné s tým, čo Viktória vie (pozná). Meno „Lewis Carroll“ môže vyčleňovať rozdielne individuum v nejakých odlišných svetoch Viktóriinho poznania, pokiaľ Viktória nevie, kto je Lewis Carroll. Ak to vie, potom (2) z (1) vyplýva. Môže to však aj nevedieť a potom (2) z (1) nevyplýva. Záver: (2) nevyplýva nevyhnutne z (1). Ak môže jeden a ten

---

⁴¹ HINTIKKA, J.: *Are There Nonexistent Objects? Why Not? But Where Are They?* In: Hintikka, J.: *The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic. Selected Essays*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1989, s. 43.

istý termín (napr. *b*) vyčleňovať odlišné individúa v odlišných možných svetoch, potom v takých intenzionálnych kontextoch existencia žiadneho individua nemôže byť potvrdená záverom podľa aplikácie pravidla existenčného zovšeobecnenia ($\exists x Ax$). Nemáme totiž istotu, že je v rôznych (epistemických) svetoch reč o jednom a tom istom individuu. Predpokladá sa tu teda možnosť transsvetovej identifikácie.

Táto možnosť sa do úvah dostáva aj vtedy, keď zoberieme jednoduchší príklad výroku s epistemickým kontextom:

(4) $\exists x$ Viktória vie, že Lewis Carroll je *x*

V (4) meno „Lewis Carroll“ má vyčleňovať jedno a to isté individuum vo všetkých svetoch Viktórinoho poznania, takže potom (4) vlatne hovorí, že:

(5) Viktória vie, kto je Lewis Carroll.¹

Ak uvažujeme o trans-identifikácii, tak nejde o trans-identifikáciu abstraktných entít, ktorá by spôsobovala veľké problémy. Vážnejšou sa situácia javí pri objektoch identifikovateľných v časopriestore. Majme fyzikálny objekt, individuum i_1 vo svete w_1 a ďalší fyzikálny objekt i_2 vo svete w_2 . Ako prideme na to, že i_1 a i_2 predstavujú jeden a ten istý fyzikálny objekt (sú manifestáciami jedného a toho istého objektu)? Možnosťou, ktorá sa núka, je sledovať každý z objektov (v odlišnom možnom svete) v čase a priestore, až pokiaľ sa nedostaneme k ich spoločnému základu.²

Ak sa nám aj tak nakoniec nepodarí dospieť k spoločnému základu i_1 a i_2 , potom buď ide o rozdielne individúa

---

¹ HINTIKKA, J. – HINTIKKA, M. B.: *Towards a General Theory of Individuation and Identification*. In: Hintikka, J.: *The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic. Selected Essays*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1989, s. 78-79.

² Pracujeme teraz s nie celkom triviálnym predpokladom, že rozdielne možné svety nie sú ničím iným, ako rozdielnymi možnými pokračovaniami jednej, týmito svetmi spoločne vlastnenej histórie – mimochodom, spoločne vlastnené časti inak odlišných možných svetov čiastočne pripúšťal aj D. Lewis.

alebo je potrebné zvolit' inú metódu trans-identifikácie. Hintikka sa však skôr prikláňa k prvej alternatíve.¹

Trans-identifikácia je tak čiastočne redukovaná na reidentifikáciu individuí a hlavnou procedúrou, ktorú by sme mali byť schopní vykonávať, je sledovanie individuí smerom k spoločnému základu. Samotná myšlienka spoločného základu viacerých možných svetov, nie je zbavená nejasností. Hintikka nehovorí o spoločných častiach časopriestoru, ale skôr o spoluvlastnení zásoby faktov. V tomto kontexte vôbec nie je udivujúce, že podobné chápanie spoločného základu sa vypláca pri epistemických možných svetoch – v prípade poznania je takým spoločným základom celok známych faktov. Je iba vecou dodatočných predpokladov, že totalitu spoločných faktov nakoniec reifikujeme do podoby spoločnej časopriestorovej časti.²

Hintikka na objasnenie reidentifikácie hmotných bodov použil model diferenciálnych rovníc (differential-equation model). Ide vlastne o nápadnú analógiu s problémom reidentifikácie dvoj-rozmerných objektov v meniacom sa svete, ktorý nech je teraz pre zjednodušenie tiež „iba“ dvoj-rozmerný. Predstavme si, že v takom svete každý geometrický bod danej roviny predstavuje hmotný bod. Tieto hmotné body sa pohybujú rôznymi smermi.³

Ak porovnáваме iba stavy takej svetovej roviny (či rovinného sveta) v rôznych časových okamihoch, v akýchsi časových rezoch, nedokážeme vôbec reidentifikovať hmotné body. Na to, aby sme to dokázali, potrebujeme vedieť niečo navyše. Ide tu v princípe o zaznamenanie zmien každého stavu v čase. Pri pohybujúcich sa hmotných bodoch potrebujeme zaregistrovať vektor ich pohybu. Pre každý hmotný bod so súradnicami x, y potom dostaneme

---

¹ Tamže, s. 80.

² Tamže, s. 81

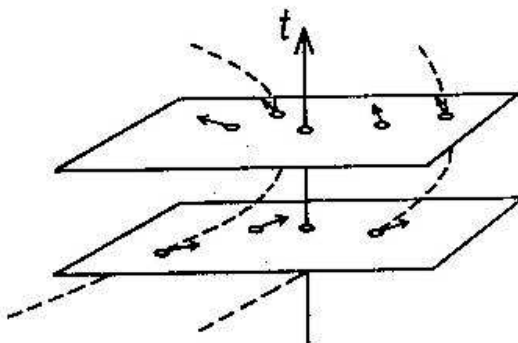
³ Keďže ide hlavne o ich časopriestorovú kontinuitu, môžeme abstrahovať od toho, že majú svoje vlastnosti a vzťahy.

časti jeho vektora pohybu, a to v podobe funkcií dvoch funkcií (f, g) . Dostaneme tak dvojicu diferenciálnych rovníc:

$$\frac{dx}{dt} = f(x, y, t)$$

$$\frac{dy}{dt} = g(x, y, t)$$

Ich riešením sú svetové línie hmotných bodov dvojrozmerného univerza, t.j. rovinného sveta. Každý pár funkcií presne zadáva súradnice nejakého hmotného bodu v rôznom čase. V grafickom znázornení¹:

Celú situáciu môžeme preniesť do úvah počítajúcich s trojrozmerným univerzom, pričom dostaneme trojicu rovníc:

$$\frac{dx}{dt} = f(x, y, z, t)$$

---

¹ Tamže, s. 83.

$$\frac{dy}{dt} = g(x, y, z, t)$$

$$\frac{dz}{dt} = h(x, y, z, t)$$

Riešením daných rovníc sú svetové línie hmotných bodov trojrozmerného univerza. Uvedený spôsob využitia diferenciálnych rovníc slúži ako prvý krok k budovaniu modelu reidentifikácie. Od hmotných bodov je potrebné prejsť k fyzikálnym objektom ako celkom.¹ V rámci dvojrozmerného univerza hmotné body vytvárajú uzavretú krivku, ktorá ohraničuje istú plochu, a práve táto plocha je objektom daného sveta. Sústavou svetových línií je tak možné rekonštruovať, resp. reidentifikovať dané individuum v inom časovom reze univerza a podobne aj individuum v inom možnom svete. Dôležitý je pritom pojem stability. Stabilita spočíva v tom, že svetové línie v podobe singularít musia pre každý časový okamih definovať uzavretú krivku, a to platí pre každý takto konštruovaný, či reidentifikovaný fyzikálny objekt – ide vlastne o jeho individuáciu. Tieto krivky sa menia v čase².

Funkcie f , g a h , ktoré sa zúčastňujú na individuácii objektov, sú dané empiricky. Preto nemožno hovoriť o nejakých „konečných“ objektoch ako o východiskách a základných ontologických položkách. Pre ontológiu je, podľa Hintikka, konceptuálne podstatnejší čas a priestor a nie pojem individuálneho objektu. Diskrétno individuá sú konštituované za pomoci reidentifikácie hmotných bodov ako zväzky riešení príslušných diferenciálnych rovníc.³

Tento prístup považujúci časopriestorový rámec – a nie čosi ako Leibnizove monády prípadne iné jednoduché objekty – za konceptuálne primárny pri individuácii a rei-

---

¹ Tamže, s. 82-84.

² Tamže, s. 88.

³ Tamže, s. 89.

identifikácii fyzikálnych objektov, sa podobá na Kantovo zvyrazňovanie konštitutívnej úlohy času a priestoru ako apriórnych foriem zmyslového nazerania pri *konštrukcii* predmetov v našej myslí.

Ďalším základným predpokladom pre procedúru identifikácie a individuácie je samotná hmotná (fyzikálna) skutočnosť. To, čo v načrtnutom modeli určujú príslušné funkcie, je totiž celosť pohybu hmotných bodov. Pri skutočnej aplikácii sa neopierame o abstraktné logické úvahy, ale skôr o materiálnu skutočnosť a jej zákony pohybu. Toto je možné považovať za ďalší, síce implicitne vyjadrený, ale jednoznačný Hintikkov odklon od prístupu, ktorý v súvislosti s možnými svetmi berie do úvahy iba logické modalities.

Jedným z dôsledkov hintikkovského chápania možných svetov je popretie leibnizovského posibilitizmu, resp. prístupu, ktorý počíta s celými *hovorými*, či *veľkými* svetmi. Univerzum diskurzu nemusíme stotožniť s celým (*kompletným*) svetom, celou možnou históriou sveta. Ide tu skôr o *malé* svety, „t.j. relatívne krátke priebehy lokálnych udalostí v nejakom rohu alebo kraji aktuálneho sveta“.¹

Hintikka nehovorí o nevyhnutnom záväzku k esencializmu, o ktorom sa zmieňoval Quine v súvislosti so záchranou sémantiky možných svetov pred rôznymi paradoxami (aj keď Quinov návrh zrejme platí pri logických modalitách). Prínajmenšom nie sme nútení prijať taký typ (aristotelovského) esencializmu, aký mal Quine na mysli. Ak uskutočňujeme transsvetovú identifikáciu, nenarábame s pojmom nejakých výhradných (esenciálnych) vlastností individuí, ale skôr s ich kontinuitou v čase a priestore. Spoločný základ, ktorý pri reidentifikácii hľadáme, nemá esencialistickú povahu. Pravdivostné podmienky výrokov o poznaní nepredpisujú poznávaným objektom esenciálne vlastnosti. Napr. vedieť, kto je Lewis Carroll neznamená poznať nejaké v istom zmysle špeciálne záležitosti, ktoré sa

---

¹ Tamže.

ho týkajú, stačí vedieť o ňom a jeho správaní v čase a priestore dostatok na to, aby sme dokázali rozlíšiť manifestácie Lewisa Carrola v iných možných svetoch. Také možné svety navyše majú byť kompatibilné s tým, čo vieme a majú nám umožniť identifikáciu daných manifestácií až do bodu, v ktorom vieme, že ide naozaj o Lewisa Carrolla. Všobecne, pokiaľ ide o epistemické modality, „spoločný základ nie je postavný na záhadnom rozlíšení medzi esenciálnymi a neesenciálnymi atribútmi, ale na obvyklom rozlíšení medzi poznanými a nepoznanými atribútmi.¹ Hovoriť o nevyhnutnosti postulovania esenciálnych vlastností individua, ktoré garantujú jeho prítomnosť v iných možných svetoch a sú kľúčom k jeho trans-identifikácii, je dosť zavádzajúce.²

V konečnom dôsledku môže byť zavádzajúci (a k posibilitizmu zvädzajúci) aj samotný názov *možný svet*. Ak berieme do úvahy, že je reč o aktuálne existujúcich individuách ako členoch iných možných svetov, medzi ktorými je možné vykonať trans-identifikáciu (reidentifikáciu), potom také svety a aktuálny svet musia mať spoločnú časť času a priestoru. Potom by s ohľadom na časopriestorovú súvislosť naozaj bolo presnejšie hovoriť skôr o rôznych možných priebehoch udalostí v jednom a tom istom svete a nie o príliš metafyzicky sa tváriacich možných svetoch. Vhodným alternatívnym pojmom sú aj *možné scenáre*.

---

¹ HINTIKKA, J.: *Quine On Quantifying In: A Dialogue*, s. 132.

² Aj niektorí esencionalisti, či haecceisti si uvedomovali *jalovosť* esenciálnych vlastností pri spĺňaní kritéria totožnosti a odlišnosti individuí v iných možných svetoch a snažili sa esenciu ďalej sofistikovanejšie štruktúrovať. Napr. R. Vergauwen, uvedomujúc si potrebnosť empiricky manifestovateľných vlastností v transsvetových kontextoch, zaviedol tzv. omega-esencie, ktoré pozostávajú z indikácie druhu, samotnej totosti a usporiadania množiny empirických vlastností, ktoré vlastne mapujú kvalitatívne metamorfózy individua v danom možnom svete (Pozri: VERGAUWEN, R.: *Realism, Essentialism, and Semantics*. In: *From The Logical Point Of View*, 1993, s. 58-70). Táto posledná zložka omega-esencií svojim charakterom pripomína Hintikkov reidentifikačný postup smerom k spoločnému základu.

Hintikka si všíma aj podobnosť medzi sémantikou možných svetov a sémantikou možných situácií. Tieto teórie sa môžu vzájomne dopĺňať a nie sú v protiklade. (A navyše napr. aj situačná sémantika Barwisa a Perryho naráža na problém logického vševvedenia). Obe musia riešiť problém reidentifikácie, situačná sémantika menovite vtedy, keď je reč o prekrývajúcich sa častiach viacerých situácií.

Pluralita možných svetov je pritom *konceptuálne* prvotná (koneckoncov samotná cezsvetová identifikácia si už nejaké vopred určené možné svety vyžaduje), nie je však prvotná v metafyzickom zmysle slova. Možné svety sú síce v istom zmysle objektívne, pretože slúžia na adekvátnejšie opísanie skutočného sveta, ale nie sú to nejaké samostatne existujúce objekty (svety sú doslovne ako maximálne objekty prezentované napr. u D. Lewisa)¹.

* * *

Kým Hintikka čiastočne prijíma Quinove námietky voči zmysluplnosti postulovania posibilných entít, R. Barcanová-Marcusová naznačuje, že Quinov útok proti posibiliám, ktorý je postavený na dožadovaní sa kritéria identifikácie, sa môže míňať účinku. Quinova kritika by bola v princípe opodstatnená, ak by bolo vždy a bez problému možné toto kritérium aplikovať aj na aktuálne, nielen iba na možné objekty. Takže možnosť identifikácie nemusí byť odlišujúcim momentom medzi aktuálnymi a čisto možnými entitami.² Problém navyše spočíva v tom, že v prípade posibilíí nemáme do činenia takpovediac s „plnokrvnými“ entitami, preto vznášať požiadavky týkajúce sa identity by nemuselo mať požadovaný efekt. Identita je totiž vzt'ah platný pre objekty, ktoré sú už dané. Ale číre posibílie, ktoré sú zba-

---

¹ CELIŠČEV, V. V.: *Filosofské problémy semantiky voľných mírov*. Novosibirsk: Nauka 1977, s. 36-39.

² BARCAN-MARCUS, R.: *Modalities. Philosophical Essays*. New York: Oxford University Press 1995, s. 199-200.

vené akýchkoľvek vlastností, vzťahov, či lokalizácie, by azda ani nemali byť považované za objekty. Kvantifikácia zasahuje len oblasť aktuálneho.¹

Na základe Hintikkovho riešenia alebo aj vyššie naznačeného názoru Barcanovej-Marcusovej môžeme konštatovať, že mnohé problémy, ktoré sprevádzajú otázku modálneho realizmu, spočívajú v lipnutí na analógii medzi skutočnými a možnými entitami. Od toho sa odvíjajú pokusy riešiť otázku identity a identifikácie, pričom ich úspešnosť je značne kolísavá. Preto je dosť obtiažne *vysielat'* skutočne existujúce indivíduá, ich esencie alebo ich *zombie* abstrakcie do prostredia možných svetov. Cenou za záchranu posibilití pred problémami spojenými s identitou, je relativizácia modálnych pojmov, napr. k epistemologickým možnostiam a potrebám.

Zdá sa, že sme v zásade nútení prihliadať na relativizujúci ba až dynamizujúci aspekt, a to pri akýchkoľvek pokusoch o preskúmanie hraníc a rôznorodosti alternatív skutočného sveta. Práve alternatívnosť, resp. vzťah dostupnosti medzi možnými svetmi tu hrá kľúčovú úlohu. Slovamí Hintikka: „Vo všeobecnosti, s miernou nadsádzkou môžeme povedať, že všetko, čo chceme povedať v sémantike modálnej logiky, môže byť povedané v termínoch vzťahu alternatívnosti“². Ciele konceptuálnej analýzy, presahujúcej do filozofických aplikácií logiky, totiž nemusia rovnako dobre spĺňať nerovnako opísané a rozličným spôsobom stanovované možné svety ako sémantické, či pri istom chápaní dokonca ontologické štruktúry.

---

¹ Tamže, s. 213.

² HINTIKKA, J.: *The Semantics of Modal Notions and Indeterminacy of Ontology*, s. 400.

ZÁVER

V tejto práci sme si priblížili niektoré reprezentatívne koncepcie možných svetov a možných individuí. Naznačili sme postup od posudzovania možných svetov ako ideálnych logických konštruktov cez ich relativizáciu prostredníctvom oddelených oblastí individuí pre jednotlivé svety a prostredníctvom vzťahu dosiahnuteľnosti až k neštandardným možným svetom prispôbeným doxastickému, epistemickému a pragmatickému pozadiu. Problémy, ktoré sa ukázali byť najväčšími, sa týkajú stupňa realizmu pri úvahách o možných svetoch, charakteru vzťahu *aktuálny svet – možné svety*, spôsobu identifikácie individuí zahrnutých v modálnych kontextoch, resp. prípustnosti tzv. *nemožných svetov*.

Relativizácia modálneho diskurzu sa ukazuje ako výdatná podpora aplikovateľnosti sémantiky možných svetov. Dôraz na epistemickú až pragmatickú stránku skúmania možných svetov si vyžaduje istú úpravu pôvodného prístupu. Najmä vtedy, keď stojíme zoči-voči problému zvládnutia nekonečného logického priestoru obmedzenými konceptuálnymi prostriedkami.

Viacerým aktualistickým koncepciám je možné vytknúť *koketovanie* s posibilistickým nadsvetovým pohľadom *božieho oka* v istých pasážach argumentačného postupu. V prospech posibilizmu trochu hrá aj nejasnosť pri zlad'ovaní primárnosti aktuálnych elementov s uznávaním možného výskytu cudzích individuí, príp. cudzích univerzálií. Nad týmto krokom visí hrozba existencie prázdneho sveta. Jednorazové aktuálne uzatvorenie univerza pred dodatočnými posibilitami naopak pôsobí protiintuitívne. Podobne je to aj s otázkou transsvetovej totožnosti. Zdá sa, že sa musíme zmieriť s neúspešnosťou zákona o totožnosti individuí v modálnych kontextoch a postulovať individuové pojmy, esencie, či svetové línie, ktoré vykonávajú identifi-

kujúcu prácu v možných svetoch. Môžeme však tiež totožnosť individua nahradiť jeho *roztrieštením* napríklad na vzajomné náprotivky. Ani jedna z ciest nie je zbavená rôznych úskalí. Každá z koncepcií má svoje silnejšie a slabšie stránky, mechanické zhrnutie tých silnejších v nejakej *vylepšenej* metakoncepcii by však vyznelo veľmi nesúrodo, ba až násilne eklekticky.

Progresívnym prvkom sú preto teórie obchádzajúce posibilisticko-aktualistickú dilemu, či dilemu svetovo-viazané individua kontra trans-svetové individua. Ide konkrétne o Zaltovu teóriu abstraktných objektov, resp. jeho teóriu kódovania vlastností alebo Hintikkovu teóriu epistemických možných svetov a individuových funkcií. Ani tieto teórie nie sú úplne bez komplikácií, či už ide o problematický ontologický štatút meinongovských abstraktných individuí kódujúcich vlastnosti (Zalta) alebo o lavírovanie v otázke objektívnosti, či úspešnosti individuových funkcií ako aj fundamentálnosti, resp. odvodenosti možných svetov (Hintikka). Napriek tomu vytvárajú rámec pre posudzovanie možných aj nemožných svetov, možných aj nemožných individuí. Ak už aj neprinášajú definitívne riešenia, určite posúvajú hranice skúmania modálnosti a identifikujú nové súvislosti, čo im prisudzuje neoceniteľnú teoretickú hodnotu.

ZOZNAM POUŽITÝCH SYMBOLOV

- $\sim$ – negátor
- $\wedge$ – konjunktork
- $\rightarrow$ – implikátor
- $\square$ – operátor (logickej) nevyhnutnosti
- $\diamond$ – operátor (logickej) možnosti
- λ – lambda-operátor (operátor spolupodieľajúci sa na konštrukcii zložených predikátových výrazov)
- $\forall$ – všeobecný kvantifikátor
- $\exists$ – existenčný kvantifikátor
- $=$ – znak vzťahu totožnosti
- $\neq$ – znak vzťahu netotožnosti, resp. odlišnosti
- $(L=)$ – princíp nevyhnutnosti totožnosti
- $(L\neq)$ – princíp nevyhnutnosti netotožnosti
- $(IL=)$ – zákon nerozlišiteľnosti totožných individuí
- $(I=_{\text{restr}})$ – obmedzená podoba zákona nerozlišiteľnosti totožných individuí (bez výskytu operátora nevyhnutnosti)

LITERATÚRA

- ADAMS, R. M.: *Primitive Thisness and Primitive Identity*. In: Kim, J. – Sosa, E. (eds.): *Metaphysics. An Anthology*. Blackwell 1999, s. 172-183;
- ADAMS, R. M.: *Theories of Actuality*. In: Loux, M. J. (ed.): *The Possible and the Actual. Readings in the Metaphysics of Modality*. Ithaca – London: Cornell University Press 1979, s. 190-209;
- ADAMS, R. M.: *Time and Thisness*. In: French, P. A. – Uehling, T. E. – Wettstein, H. K. (eds.): *Midwest Studies in Philosophy. Volume XI. Studies in Essentialism*. University of Minnesota 1986, s. 315-329;
- ARMSTRONG, D. M.: *A Combinatorial Theory of Possibility*. Cambridge University Press 1989;
- ARMSTRONG, D. M.: *The Nature of Possibility*. In: Kim, J. – Sosa, E. (eds.): *Metaphysics. An Anthology*. Blackwell 1999, s. 184-193;
- BARCAN-MARCUS, R.: *Modalities. Philosophical Essays*. New York: Oxford University Press 1995;
- CARNAP, R.: *Meaning and Necessity*. Chicago: The University of Chicago Press 1964;
- CARNAP, R.: *Význam a nevyhnutnosť*. Prel. R. Cedzo. Bratislava: Kalligram 2005;
- CELIŠČEV, V. V.: *Filosofskije problemy semantiki vozmožnych mirov*. Novosibirsk: Nauka 1977;
- CMOREJ, P.: *Esencializmus veržus antiesencializmus*. In: *Philosophica*, XXVI, UK Bratislava 1988, s. 163-203;
- COBURN, R. C.: *Individual Essences and Possible Worlds*. In: French, P. A. – Uehling, T. E. – Wettstein, H. K. (eds.): *Midwest Studies in Philosophy. Volume XI. Studies in Essentialism*. University of Minnesota 1986, s. 165-183;
- DIVERS, J.: *Possible Worlds*. London and New York: Routledge 2005;

- DOLEŽEL, L.: *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Karolinum 2003;
- FORREST, P.: *Ways Worlds Could Be*. In: Laurence, S. – Macdonald, C. (ed.): *Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics*. Blackwell 1998, s. 117-127;
- FOŘT, B.: *Úvod do sémantiky fikčních světů*. Teoretická knihovna, sv. 15. Brno: Host 2005;
- FUHRMAN, A.: *Could There Be Nothing?* <http://www.uni-kon-stanz.de/FuF/Philo/Philosophie/Fuhrmann/papers/nothing.pdf> (20.6.2002);
- GIBBARD, A.: *Contingent Identity*. In: Kim, J. – Sosa, E. (eds.): *Metaphysics. An Anthology*. Blackwell 1999, s. 100-115;
- GLAISTER, S.: *Aliens (In Logical Space No One Can Hear You Scream)*. <http://faculty.washington.edu/glaister/Phil474/aliens.pdf> (1.6.2002);
- GLAISTER, S.: *The Purple Rose of Fictionalism*. <http://faculty.washington.edu/glaister/Phil474/fictionalism.pdf> (1.6.2002);
- GOODMAN, N.: *Způsoby světotvorby*. Prel. V. Zuska. Bratislava: Archa 1996;
- HALLETT, G. L.: *Essentialism. A Wittgensteinian Critique*. State University of New York Press 1991;
- HAZEN, A.: *Counterpart-Theoretic Semantics for Modal Logic*. In: *The Journal of Philosophy* LXXVI, 1979, s. 319-338;
- HELLER, M.: *Property Counterparts in Ersatz Worlds*. In: *The Journal of Philosophy* XCV, 1998, s. 293-316;
- HINTIKKA, J.: *Are Logical Truths Tautologies?* In: Hintikka, J.: *Logic, Language-Games and Information. Kantian Themes in the Philosophy of Logic*. Oxford: Clarendon Press 1973, s. 150-173;
- HINTIKKA, J.: *Are There Nonexistent Objects? Why Not? But Where Are They?* In: Hintikka, J.: *The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic. Selected Essays*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1989, s. 37-44;

- HINTIKKA, J.: *Carnap's Heritage in Logical Semantics*. In: Hintikka, J. (ed.): *Rudolf Carnap, Logical Empiricist. Materials and Perspectives*. Dordrecht: D. Reidel 1975, s. 217-242;
- HINTIKKA, J.: *Exploring Possible Worlds*. In: Allén, S. (ed.): *Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences. Proceedings of Nobel Symposium 65*. Berlin – New York: Walter de Gruyter 1989, s. 52-73;
- HINTIKKA, J.: *Is Alethic Modal Logic Possible?* In: Hintikka, J.: *The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic. Selected Essays*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1989, s. 1-15;
- HINTIKKA, J.: *Modality and Quantification*. In: Hintikka, J.: *Models for Modalities*. Dordrecht: D. Reidel 1969, s. 57-70;
- HINTIKKA, J.: *On Sense, Reference, and the Objects of Knowledge*. In: Hintikka, J.: *The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic. Selected Essays*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1989, s. 45-61;
- HINTIKKA, J.: *Quine On Quantifying In: A Dialogue*. In: Hintikka, J.: *The Intentions of Intentionality and Other New Models for Modalities*. Dordrecht – Boston: D. Reidel 1975, s. 102-136;
- HINTIKKA, J.: *Quine on Who's Who*. In: Hintikka, J.: *The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic. Selected Essays*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1989, s. 137-154;
- HINTIKKA, J.: *Semantics for Propositional Attitudes*. In: Hintikka, J.: *Models for Modalities*. Dordrecht: D. Reidel 1969, s. 87-111;
- HINTIKKA, J.: *Situations, Possible Worlds, and Attitudes*. In: Hintikka, J.: *The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic. Selected Essays*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1989, s. 205-214;

- HINTIKKA, J.: *The Modes of Modality*. In: Hintikka, J.: Models for Modalities. Dordrecht: D. Reidel 1969, s. 71-86;
- HINTIKKA, J.: *The Semantics of Modal Notions and Indeterminacy of Ontology*. In: Harman, G. – Davidson, D. (eds.): Semantics of Natural Language. Dordrecht: D. Reidel 1972, s. 398-414;
- HINTIKKA, J.: *V zasačitu nevozmožnych vozmožnych mirov*. In: Hintikka, J.: Logiko-epistemologičeskije issledovania. Moskva: Progress 1980;
- HINTIKKA, J. – HINTIKKA, M. B.: *Towards a General Theory of Individuation and Identification*. In: Hintikka, J.: The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic. Selected Essays. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1989, s. 73-95;
- HUEMER, M.: *Do Modal Claims Imply the Existence of Possible worlds?* <http://www.rci.rutgers.edu/~owl/lewis.html> (20.6. 2002);
- CHISHOLM, R. M.: *Identity through Possible Worlds*. In: Loux, M. J. (ed.): The Possible and the Actual. Readings in the Metaphysics of Modality. Ithaca – London: Cornell University Press 1979, s. 80-87;
- CHISHOLM, R. M.: *Possibility without Haecceity*. In: French, P. A. – Uehling, T. E. – Wettstein, H. K. (eds.): Midwest Studies in Philosophy. Volume XI. Studies in Essentialism. University of Minnesota 1986, s. 157-163;
- INWAGEN, P. van: *Two Concepts of Possible Worlds*. In: French, P. A. – Uehling, T. E. – Wettstein, H. K. (eds.): Midwest Studies in Philosophy. Volume XI. Studies in Essentialism. University of Minnesota 1986, s. 185-213;
- KACHI, D.: *The Ontology of Many-Worlds: Modality and Time*. In: Paideia, Twentieth World Congress of Philosophy, Boston, Massachusetts, August 10-15, 1998. <http://www.bu.edu/wcp/Papers/Onto/OntoKach.htm> (20.8. 2010) ;
- KAPLAN, D.: *Transworld Heir Lines*. In: Loux, M. J. (ed.): The Possible and the Actual. Readings in the Metaphy-

- sics of Modality. Ithaca – London: Cornell University Press 1979, s. 88-109;
- KING, P. J.: *David Lewis: Modal Realism*. [http:// users.ox.ac.uk/~worc0337/modal.realism.html](http://users.ox.ac.uk/~worc0337/modal.realism.html) (20.8.2010);
- KING, P. J.: *Lycan on Lewis and Meinong*. In: Proceedings of Aristotelian Society XCIII, 2, 1993, s. 193-201;
- KNUUTTILA, S.: *Medieval Modal Theories and Modal Logic*. In: Gabbay, D. M. – Woods, J. (ed.): Handbook of the History of Logic. Vol. 2. Mediaeval and Renaissance Logic. Amsterdam: Elsevier 2008, s. 505-578;
- KOLLÁŘ, P.: *Argumenty filosofické logiky*. Praha: Filosofia 1999;
- KOLMAN, V. (ed.): *Možnost, skutečnost, nutnost*. Praha: Filozofia 2005.
- KRIPKE, S.: *Identity and Necessity*. In: Munitz, M.K. (ed.) Identity and Individuation. New York University Press 1971, s. 135-164;
- KRIPKE, S.: *Naming and Necessity*. In: Harman, G. – Davidson, D. (eds.): Semantics of Natural Language. Dordrecht, D. Reidel 1972, s. 253-355, s. 763-769;
- KRIPKE, S.: *Pomenovanie a nevyhnutnosť*. Prel. A. Riška. Bratislava: Kalligram 2002;
- KRIPKE, S.: *Semantical Considerations on Modal Logic*. Acta Philosophica Fenica XVI, 1963, s. 83-94;
- KUHN, T. S.: *Možné svety v dejinách vedy*. In: Organon F, roč. 4, č. 4, 1997, s. 359-386;
- LENZEN, W.: *Leibniz' Logic*. In: Gabbay, D. M. – Woods, J. (ed.): Handbook of the History of Logic. Vol. 3. The Rise of Modern Logic: From Leibniz to Frege. Amsterdam: Elsevier 2004, s. 1-83;
- LEWIS, D.: *Counterfactuals*. Oxford: Blackwell 1973;
- LEWIS, D.: *Counterparts or Double Lives*. In: Kim, J. – Sosa, E. (eds.): Metaphysics. An Anthology. Blackwell 1999, s. 154-171;
- LEWIS, D.: *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell 1986.

- LILICO, A.: *Lewis, Randall, Parmenides, and the use of the word 'real'*. http://ourworld.compuserve.com/homepages/Andrew_Lilico/lewisran.htm (20.6. 2002);
- LINSKY, B. – ZALTA, E. N.: *In Defense of the Simplest Quantified Modal Logic*. In: Tomberlin, J. (ed.): *Philosophical Perspectives 8: Logic and Language*. Atascadero: Ridgeview Press 1994, s. 431-458;
- LINSKY, B. – ZALTA, E. N.: *Is Lewis a Meinongian?* In: *Australasian Journal of Philosophy* 69/4 (December 1991), s. 438-453;
- LINDSTRÖM, S.: *Quine's Interpretation Problem And The Early Development Of Possible Worlds Semantics*. In: Carlson – Sliwinski (eds.): *Omnium-gatherum. Philosophical Essays Dedicated to Jan Österberg on the occasion of his sixtieth birthday*, Uppsala Philosophical Studies 50, Uppsala University 2001, s. 187-213;
- LOUX, M. J.: *Introduction: Modality and Metaphysics*. In: Loux, M. J. (ed.): *The Possible and the Actual. Readings in the Metaphysics of Modality*. Ithaca – London: Cornell University Press 1979, s. 15-64;
- LOUX, M. J.: *Nutné a možné*. Prel. P. Sousedík. In: *Studia Neoaristotelica*, r.1 (2004), č. 1–2, s. 124–147; r. 2 (2005), č.1, s. 83–97;
- LYCAN, W. G.: *Possible Worlds and Possibilia*. In: Laurence, S. – Macdonald, C. (ed.): *Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics*. Blackwell 1998, s. 83-95;
- LYCAN, W. G. – SHAPIRO, S.: *Actuality and Essence*. In: French, P. A. – Uehling, T. E. – Wettstein, H. K. (eds.): *Midwest Studies in Philosophy. Volume XI. Studies in Essentialism*. University of Minnesota 1986, s. 343-377;
- MATES, B.: *Leibniz On Possible Worlds*. In: Frankfurt, H. G. (ed.): *Leibniz. A Collection of Critical Essays*. Garden City, New York: Anchor Books 1972, s. 335-364;
- MEINONG, A.: *O teórii predmetov*. Prel. P. Stach. In: *Organon F*, roč. 3, 1996, č. 1-2, s. 22-43, s. 125-140;
- MENZEL, Ch.: *Actualism*. In: Zalta, E. (ed.): *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2008 Edition). The

- Metaphysics Research Lab. <http://plato.stanford.edu/entries/actualism/> (20.8.2010);
- MENZEL, Ch.: *Actualism, ontological commitment, and possible world semantics*. In: Synthese, Vol. 85, N. 3, 1990, s. 355-389;
- NEZNÍK, P.: *Heidegger, Kant, Leibniz alebo zápas o metafyziku*. In: Leško, V. – Plašienková, Z. (eds.): Kant v kontextoch Husserlovej a Heideggerovej filozofie. AFPPh UŠ 4, Košice: UPJŠ 2009, s. 195–216;
- NEZNÍK, P. – THOLT, P.: *G. W. Leibniz a doba obrazu sveta*. In: Sisáková, O. (ed.): Veda vo filozofickej reflexii II. AFPPh UP 53/135. Prešov: FF PU 2001, s. 45–57;
- OKSANEN, M.: *The Russell-Kaplan Paradox and Other Modal Paradoxes: A New Solution*. In: Nordic Journal of Philosophical Logic, Vol. 4, No. 1, 1999, s. 73-93;
- PARK, W.: *Toward a Scotistic Modal Metaphysics*. In: Paideia, Twentieth World Congress of Philosophy, Boston, MA, August 10-15. 1998. <http://www.bu.edu/wcp/Papers/Medi/MediPark.htm> (20.8.2010);
- PARTEE, B. H.: *Possible Worlds Semantics and Linguistic Theory*. In: The Monist, July 1977, Volume 60, Number 3, s. 303-326;
- PAŚNICZEK, J.: *Non-Standard Possible Worlds, Generalised Quantifiers, and Modal Logic*. In: Woleński, J. (ed.): Philosophical Logic in Poland. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers 1994, 187-198;
- PEIRCE, Ch. S.: *Uniformita*. Prel. D. Rukiglová. In: Mišina, F. – Višňovský, E. (eds.): Malá antológia filozofie 20. storočia. Zväzok I. Pragmatizmus. Bratislava: Iris 1998, s. 164-172;
- PEREGRIN, J.: *Possible Worlds: A Critical Analysis*. In: Prague Bulletin of Mathematical Linguistic 59-60, Praha: Univerzita Karlova 1993, s. 9-21;
- PERZANOWSKI, J.: *Logiki modalne a filozofia*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński 1989;
- PLANTINGA, A.: *Actualism and Possible Worlds*. In: Loux, M. J.: The Possible and the Actual (ed.). Readings in the

- Metaphysics of Modality. Ithaca – London: Cornell University Press 1979, s. 253-273;
- PLANTINGA, A.: *The Nature of Necessity*. Oxford, Clarendon Press 1974;
- PLANTINGA, A.: *Transworld Identity or Worldbound Individuals?* In: Schwartz, S. P. (ed.): *Naming, Necessity, and Natural Kinds*. Ithaca – London: Cornell University Press 1977, s. 245-266;
- PLANTINGA, A.: *Two Concepts of Modality: Modal Realism and Modal Reductionism*. In: *Philosophical Perspectives*, Vol. 1, Metaphysics, 1987, s. 189-231;
- PLANTINGA, A.: *Modalities: Concepts and Distinctions*. In: Kim, J. – Sosa, E. (eds.): *Metaphysics. An Anthology*. Blackwell 1999, s. 135-148;
- POCZOBUĆ, R.: *Czy sprzeczność może być prawdziwa?* In: Jonkisz, A. (ed.): *Postacie prawdy II*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski 1997, s. 41-54;
- QUINE, W. V. O.: *Notes On Existence And Necessity*. In: *The Journal of Philosophy*. Vol. 40, 1943, s. 113-127;
- QUINE, W. V. O.: *Word and Object*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press. 1960;
- QUINE, W. V. O.: *Z logického bládiska*. Prel. R. Cedzo. Bratislava: Kalligram 2005;
- RANDALL, A. F.: *Parmenides' Principle*. <http://www.elea.org/Parmenides/Parm-comment.html> (20.8.2010);
- RANDALL, A. F.: *Quantum Superposition, Necessity and the Identity of Indiscernibles*. <http://www.elea.org/Indiscernibles/> (20.8.2010);
- REESE, W. L.: *The Structure of Possibility*. In: *Paideia, Twentieth World Congress of Philosophy*, Boston, Massachusetts, August 10-15, 1998. <http://www.bu.edu/wcp/Papers/Onto/OntoRees.htm> (20.8.2010);
- RESCHER, N.: *A Theory of Possibility*. Oxford: Blackwell 1975;
- RESCHER, N.: *Leibniz and the Evaluation of Possible Worlds*. In: Rescher, N.: *Studies in Modality*. Oxford: Blackwell 1974, s. 57-69;

- RESCHER, N.: *The Ontology of the Possible*. In: Loux, M. J. (ed.): *The Possible and the Actual. Readings in the Metaphysics of Modality*. Ithaca – London: Cornell University Press 1979, s. 166-181;
- RONENOVÁ, R.: *Možné světy v teorii literatury*. Teoretická knihovna, sv. 14., Brno: Host 2006;
- RUSSELL, B.: *O označování*. In: *Organon F*, roč. II, č. 2, 1995, s. 137-151;
- SCHMIDT, M.: *Ku koncepcii možných světů vo Wittgensteinovom Traktátu*. In: *Organon F*, roč. 5, č. 4, 1998, s. 346-353;
- SCOTT, D.: *Sověty po modální logice*. In: Smirnov, V. A.: *Semantika modálních i intensionálních logik*. Moskva, Progress 1981, s. 280-317;
- SIDER, T.: *Simply Possible*. In: *Philosophy and Phenomenological Research* 60, 2000, s. 585-590;
- SIDER, T.: *The Ersatz Pluriverse*. In: *Journal of Philosophy* 99, 2002, s. 279-315;
- SOLODUCHIN, O. A.: *Dva podchoda k probleme osnovanij logičeskich modalnost'ej*. In: Celiščev, V. V. (red.): *Logika i ontologia*. Moskva: Nauka 1978, s. 128-158;
- STALNAKER, R. C.: *Counterparts and Identity*. In: French, P. A. – Uehling, T. E. – Wettstein, H. K. (eds.): *Midwest Studies in Philosophy. Volume XI. Studies in Essentialism*. University of Minnesota 1986, s. 121-140;
- STALNAKER, R. C.: *Possible Worlds*. In: *Noûs*, Vol. 10, N. 1, 1976, s. 65-75;
- TICHÝ, P.: *Jednotliviny a ich roly (I)-(IV)*. In: *Organon F*, roč. 1, č. 1-4; 1994, s. 29-42, s. 123-132, s. 208-224, s. 328-333;
- TICHÝ, P.: *O čem mluvíme?* In: Tichý, P.: *O čem mluvíme? Vybrané stati k logice a sémantice*. Praha: Filosofia 1996, s. 37-58;
- VARZI, A. C.: *Inconsistency Without Contradiction*. In: *Notre Dame Journal of Formal Logic*, 38/4, 1997, s. 621-638;
- VERGAUWEN, R.: *Realism, Essentialism, and Semantics*. In: *From The Logical Point Of View*, 1993, s. 58-70;

- ZALTA, E. N.: *A Classically-Based Theory of Impossible Worlds*.
In: Notre Dame Journal of Formal Logic, 38/4, 1997, s.
640-660;
- ZALTA, E. N.: *Twenty-Five Basic Theorems in Situation and
World Theory*. In: Journal of Philosophical Logic 12,
1993, s. 385-428;

MOŽNÉ SVETY Z POHLĀDU LOGICKEJ SÉMANTIKY A ANALYTICKEJ FILOZOFIE

Eugen Andreanský

Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ v Košiciach

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Odborné poradenstvo: Univerzitná knižnica UPJŠ v Košiciach
<http://www.upjs.sk/pracoviska/univerzitna-kniznica>
Rok vydania: 2010
Náklad: 150 ks
Rozsah strán: 202
Vydanie: prvé
Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o.

ISBN 978-80-7097-837-5
EAN 9788070978375

ISBN 978-80-7097-837-5

9 788070 978375